

Magyar Sion

Új folyam III. (XLV.)
2009/1.

Egyházi tudományos folyóirat

*„Inter persecutiones mundi et consolationes
Dei Peregrinando procurrit ecclesia.”*

(Szent Ágoston, De civitate Dei I. 18,51)

Fővédnök: *Erdő Péter* bíboros, prímás, érsek

Felelős szerkesztő: *Székelly János* püspök, az Esztergomi Hittudományi Főiskola rektora

A szerkesztőbizottság tagjai:

Kiss-Rigó László szeged-csanádi megyéspüspök

Ladocsi Gáspár püspök

Beke Margit, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye

Egyháztörténeti Bizottságának elnöke

Peter Blaho, a Nagyszombati Egyetem (Trnavská univerzita) professzora

Ivan Chalupecký, a Rózsasági Katolikus Egyetem

(Katolícka univerzita v Ružomberku) professzora

Cséfalvay Pál, a Keresztény Múzeum igazgatója

Czékli Béla, a Főszékesegyházi Könyvtár igazgatója

Esztó Péterné, az Esztergomi Hittudományi Főiskola könyvtárosa

Gaál Endre, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Vitéz János Karának dékánja

Jozef Hal'ko, a Komenský Egyetem (Univerzita Komenského) docense

Hegedűs András, a Prímási Levéltár igazgatója

Herdics György apát, a *Remény* főszerkesztője

Horváth Károly plébános

Käfer István, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora, a Szent Adalbert

Közép-Európa Kutatócsoport igazgatója

Németh László, a Pápai Magyar Intézet rektora

Szakál László esperes, a *Remény* főszerkesztő-helyettese

Szelestei Nagy László, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Bölcsészettudományi Karának dékánja

Kiadja a Szent Adalbert Képzési, Lelkiségi és Konferencia Központ

(2500 Esztergom, Szent István tér 10.) megbízásából

a Glória kiadó (Žiacka 4, 821 06 Bratislava, Szlovákia).

ISSN 1337-2491

Esztergom – Pozsony (Bratislava)

A 2006-os magyar-szlovák történelmi kiengesztelődés folytatódik

Nehézségek és a remény jelei*

„... Na prvném zvišení zas
Míste sed'et buďe náboženstvo...”

[„... Az első helyet megint
A vallás foglalja majd el...”]

Ján Hollý

Pochválený buď Ježiš Kristus!

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Főtisztelendő Érsek Úr, Püspök Atyák, Paptestvérek, Professzor Urak és Hölgyek, és mindannyian kedves szlovák és magyar Testvéreim!

A boldogemlékü II. János Pál pápa még mint krakkói érsek éveken át óriási erőfeszítéseket tett azért, hogy a lengyel és a német nép kiengesztelődjön, a háborúk és történelmi tragédiák sebeit begyógyítsa. Az akkori Lengyel Szocialista Párt mindent megtett azért, hogy ez a történelmi kiengesztelődés ne jöjjön létre. Igen sokan a lengyel egyház részéről is ellene voltak, értetlenül nézték a krakkói érsek fáradozásait. Voltak püspökök és papok, akik azt mondták, hogy nem kellene ezt a kiengesztelődést erőltetni. Wyszinsky bíboros azonban támogatta a gondolatot, és a történelmi kiengesztelődés mégis megtörtént, a kereszténység lengyelországi felvételének ezeréves jubileumi ünnepe alkalmával.

II. János Pál pápa hitt abban, hogy a múlt sebeit begyógyíthatóak, hogy felépíthető egy másfajta, keresztényibb Európa. Ezért buzdított így székfoglaló beszédében: „Ne féljete! Nyissátok meg, sőt tárjátok ki a kapukat Krisztus előtt!... A társadalmi és politikai rendszerek kapuit, a kultúra és a tudomány tág területeit!” II. János Pál pápa hatalmas erővel és bátorsággal igyekezett kitérni az emberszívek és a népek kapuit Krisztus előtt, és ennek nyomán a krisztusi szeretet és testvériség új dimenziói, lehetőségei nyíltak meg a világ számára.

* 2006. június 29. nevezetes nap az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye történetében. A Bazilika oltárán akkor aláírt magyar-szlovák megbékélési nyilatkozat jegyében került sor Kassán magyar-szlovák kulturális estekre. A legutóbbin, 2008. október 26-án Székely János esztergom-budapesti és Orosch János nagyszombati segédpüspök szólt az egybegyültekhez. Főegyházmegyénkben évszázadokon át használatos volt a szlovák nyelv. Ennek emlékére is közöljük két nyelven a püspökök szavait, majd folyóiratunk hasábjain rendszeresen napvilágot látnak két-nyelvű közlemények is.

A magyar és a szlovák nép története is, a rengeteg közös érték, közös öröm és fájdalom mellett, sajnos sok sebbel és meg nem értéssel, félreértéssel terhes. Ezért döntött úgy 2006-ban a Szlovák és a Magyar Püspöki Konferencia, hogy egy kiengesztelődést kifejező levéllel a két nép közötti békét, keresztény testvériséget, őszinte megbecsülést építi és megpecsételi. Ebben a döntésben a két püspöki konferenciát II. János Pál pápa példája és – úgy gondolom, bátran mondhatjuk – a Szentlélek sugallata vezette. A mai estén újra hálát adunk ezért a történelmi kézfogásért, és ennek a szellemét szeretnénk elmélyíteni, megismertetni.

A szlovák és a magyar népet megszámlálhatatlan szál köti össze, a történelmünk számtalan közös öröme, dicsősége és szenvedése. Hány olyan család van, melynek tagjai között nagy békességben és szeretetben éltek és élnek együtt szlovákok, magyarok, svábok, zsidók, lengyelek, szerbek és sorolhatnám még a Kárpát-medence népeit!

Hadd említsem saját családomat. Anyai nagyapám Maly Ferencnek hívták, és az ő édesapja Prága környékéről származott. Apai nagyanyám a Grabits családból, a török elől Budakalászon menedéket találó szerbek közül való volt. Az ő édesanyja Dvorzsák Mária szintén szláv ősöktől származik. Apai nagyapám a délvidéki (Apatin) sváb Schäfer család sarja, ebből magyarosították a családunk nevét 1899-ben Székelyre. Családi találkozókön kisgyerekkoromban a nagynéném igen gyakran svábul beszéltek egymással. A család mindezzel együtt rendkívül szerette a hazáját. Maly nagybátyám az '56-os forradalom lelkes résztvevője volt, mint műegyetemista, ami miatt menekülnie is kellett az országból. A Kárpát-medence nehéz, de ugyanakkor gazdag történelme ott van a család-jainkban, a múltunkban és jelenünkben. Szomorú lenne, ha ezt a színes és gazdag valóságot meg kellene tagadni, fekete-fehérré kellene változtatni.

Ennek a közös múltnak gyönyörű példája Rudnay Sándor esztergomi érsek 1790-es prédikációja, melyet nyitrai karosi híveinek mondott mint plébános, ahol többek között megemlékezik arról, hogy Budán az Országgyűlés „jövendő királyunkat megerősíti, és a Magyarhon Szent Koronáját, mint legszentebb pecsétet ráteszi”. Szent István örökségét és a Szent Koronát magáénak érezte és tudta. Épp így gondolkodott és érzett Andrej Sládkovič, aki a Svätomartiniárában az ősi Buda alatt Pestről mint a „magyarhoni korona díszéről” írt. Milyen szomorú, a múltunk milyen tragikus nem ismerését tükrözi az a sok kijelentés, melyet manapság például Szent István királlyal kapcsolatban hallunk. De hogy végül egy kassai példát is említsek, boldog Salkaházi Sára apai és anyai ágon is osztrák családból származott, mégis az ő nagyapja állíttatta Kassán az 1848-as emlékművet, és rendezte a híres Rákóczi-kiállítás. Van közös múltunk,

milyen szörnyű bűn ezeket a szálakat szétvágni!

Sajnos, múltunknak vannak fájdalmas, bűnökkel terhes részei is. Mi magyarok fájdalmasan és lelkiismeretfurdalással gondolunk például a monarchia idején, a XIX. sz. második felében, illetve a XX. sz. elején nemzetiségi politikánk túlkapasáira, bűneire vagy az 1938 után elkövetett atrocitásokra. Úgy gondolom, hasonló fájdalommal és megbánással gondol igen sok szlovák testvérünk az 1945 utáni jogfosztások, atrocitások, deportálások magyar (és más nemzetiségű) áldozataira. Erre a fájdalmas múltra vonatkozik a két püspökkari levél mondata: „Megbocsátunk, és bocsánatot kérünk.”

A püspökkari kiengesztelődés szelleme, sajnos, nem mindig járja át a közgondolkodást, és főként nem a politikai nyilatkozatokat, amelyek gyakran politikai tőkét szeretnének kovácsolni az általuk gerjesztett nemzetiségi feszültségekből. Szomorúnak, érthetetlennek tartom azt, ha egy miniszter úgy nyilatkozik, hogy jobb lenne, ha a kisebbségi néphez tartozók közterületen az anyanyelvükön nem szólalnának meg. Mintha nem lenne az természetes, hogy azon a nyelven, amelyen az édesanyánk beszélt hozzánk, amely a miénk – ezen a nyelven szólhatunk! Szintén elszomorítónak tartom, hogy egy közvélemény-kutatás szerint Szlovákia egyes területein a lakosság 51%-a azt nyilatkozta, hogy jobb volna, ha a kisebbségi néphez tartozók elhagynák az országot. Szomorú az is, amikor egy magyar pap szlovák híveinek nem hajlandó anyanyelvükön kiszolgáltatni a szentségeket. Szomorú, ha a papok áthelyezésének célja az asszimiláció gyorsítása. Az embernek sokszor az az érzése, mintha Káin és Ábel lennének, két testvér, akiket millió szál összeköt, de egymást megvetik, gyűlölik. Milyen távol vagyunk szent Metód szellemiségétől, aki a szláv nyelvű liturgiáért küzdve többek között azt mondta: „Nem ugyanaz a nap süt mindannyiunkra? Nem ugyanazt a levegőt szívjuk mindannyian? Isten alkotott minden nyelvet a maga dicsőségére.” A kereszténység meggyőződése, hogy a különböző nyelvek, népek, kultúrák a Teremtő ajándékai, és aki ezek ellen vét, a Teremtő ellen vét, az Ő színes világát szegényíti.

A Szlovák Püspöki Konferencia levelének van egy gyönyörű gondolata: „a begyökerezett hazugságok mérgezik a jövőt”. Majd később a püspökkari levél arról ír, hogy a múlt akkor tud gyógyulni, „ha valami újjal találkozik”.

Tisztelt Egybegyültek! Ezt a munkát szeretnénk végezni. Szeretnénk megtisztítani a múltunkat azáltal is, hogy igazságot tanítunk róla. A begyökerezett hazugságok mérgezik a jövőt. Milyen nagyszerű volna, ha mi katolikusok elkezdenénk, legalább az egyházi iskoláinkban egyformán

tanítani a történelmünk közös pontjait, eseményeit, nagy alakjait! Segítenénk ezzel egy közös történelmi tudat és identitás létrejöttét. Erdő Péter bíboros úrnak nagy álma és célja ilyen közös történelemtanítás létrehozása, legalább egyházi iskoláinkban. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem kész erre az együttműködésre. Nagy szeretettel várjuk ennek a programnak az elindulását, a hozzá csatlakozókat. Úgy gondoljuk, hogy ahogyan a történelmi kiengesztelődést is csak az egyház tudta megtenni, úgy ebben a lépésben is az egyháznak kell elől járnia.

Természetesen a tudományos erőfeszítés önmagában kevés, és csak kevesekhez, lassan jut el. Ezért még fontosabb az a fajta egyszerű szeretetre, megbecsülésre nevelés, amely a keresztény családokban történik. A gyerek elsősorban a szüleitől lesi el az emberi élet legalapvetőbb magatartásait, értékeit. Egy kisgyermeket nem is annyira a szavak nevelnek, hanem a szülei lénye. Amilyenek a szülei, az sugárzik át a gyermekebe.

Hadd idézzek fel egy gyönyörű esetet Joachim Meisner bíboros, kölni érsek életéből. Lengyelországban született, német családból. A II. világháború után az ő családját is – ártatlanul és jogfosztottan –, ahogy kb. 3 millió más németet, kitelepítették a szülőföldjéről. Édesapját elvitték „malenkij robot”-ra, soha nem látták viszont. A család évek múltán döbrent rá erre, hogy az édesapa soha többé nem fog visszatérni. Joachim Meisner 9 éves volt akkor. Napokon át töprengett, próbálta magában felidézni az édesapa arcát, egy-egy mondatát. Szinte semmit sem tudott az édesapja alakjából felidézni. Rendkívül el volt keseredve. De végül egy emlékkép teljesen világosan, kristálytiszán megjelent a 9 éves kisfiú emlékezetében. A házuk bejáratánál volt egy szenteltvíztartó. Édesapja egyszerű ember volt, a földeken dolgozott. Amikor hazajött a munkából, minden alkalommal, nagyon komolyan az ujját a szenteltvízbe mártotta, és keresztet vetett. Az édesapjának ez a mozdulata kristálytiszán megmaradt a kisfiú emlékezetében. Ebben a mozdulatban benne volt az édesapja őszinte, egyszerű, mély hite. S az öreg bíboros azt írja a visszaemlékezésében, hogy „édesapámnak ez a mozdulata sok baklövéstől megóvott engem az életben”. A szülő nem elsősorban szavakkal nevel, hanem mindenekelőtt a lényével.

Mennyire fontos és szép lenne, ha a szlovák és a magyar családokban a szülők a másik nép megbecsülésére, szeretetére nevelnék a gyermekeiket a gesztusaik, a hanghordozásuk, a minden cselekedetükben ott levő szeretetük által.

Kedves szlovák és magyar testvéreim! Ez az a szép feladat, ami előttünk áll. A szeretet, a megértés és kölcsönös megbecsülés, tisztelet útjait építeni a tudomány és még inkább a mindennapi élet egyszerű esz-

közeivel. Sokszor a legfőbb oka a meg nem értéseknek az, hogy alig ismerjük egymást, alig van létező szlovák-magyar kapcsolat. Ezért is üdvözljük nagy örömmel ennek a szlovák-magyar kulturális estnek a kezdeményezését, és imádkozunk, teszünk azért, hogy a 2006-os történelmi kiengesztelődés a mindennapi életet, az egyházi gyakorlatot, a családok életét is áthassa.

Székely János

Pochválený buď Ježiš Kristus!

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Excellencia, Otec arcibiskup, otcovia biskupi, kňazi, páni profesori a profesorky, milé dámy a vážení páni, všetci slovenskí aj maďarskí bratia a sestry!

Blahej pamäti pápež Ján Pavol II., ešte ako krakovský arcibiskup, dlhé roky veľké úsilie vyvíjal pre to, aby sa poľský a nemecký národ sa zmierili a vyliečili rany spôsobené vojnou a tragédiami histórie.

Vtedajší poľský socialistický režim všetko urobil pre to, aby to zmierenie nikdy nenastalo. Áno, viacerí aj z poľskej cirkvi boli proti tomu a nechápajúc sa dívali na počínanie krakovského arcibiskupa. Boli takí biskupi aj kňazi, ktorí hovorili, že netreba to zmierenie násilu uskutočniť. Kardinál Wyszyński podporoval snahu krakovského arcibiskupa a to historické zmierenie sa predsa uskutočnilo na miléniu a 1000. výročie prijatia kresťanstva poľským národom.

Ján Pavol II. veril, že sa dajú vyliečiť rany minulosti, že sa dá vybudovať inú, viac kresťanskú Európu. Preto povzbudzoval už aj v inauguračnom príhovore: „Nebojte sa! Otvorte brány pred Kristom!... Brány spoločenských a politických systémov, široké pole vedy a kultúry!” Ján Pavol II. s obrovskou silou a odvahou sa snažil otvárať brány ľudských srdiec a národov pred Kristom, a tým sa otvorili nové dimenzie a nové možnosti Kristovej lásky a bratstva pre celý svet.

História našich národov, Maďarov a Slovákov popri mnohých spoločných hodnotách, spoločných radoostiach i bolestiach, bohužiaľ je zaťažená mnohými ranami a nepochopením, nedorozumením. Preto sa rozhodli tak naši otcovia biskupi, Konferencia biskupov Slovenska a Konferencia biskupov Maďarska v roku 2006, že vzájomným listom, ktorý vyjadruje zmierenie a odpustenie, spečatia mier a kresťanskú spolupatričnosť medzi dvomi národmi a vyjadria vzájomnú úctu, uznanie a ochotu na spoluprácu. K tomu rozhodnutiu obom biskupským konferenciám dopomohol príklad Jána Pavla II. a si myslím, smelo môžeme

povedať, že aj inšpirácia Ducha Svätého. V dnešný večer znovu vzdávame vďaky za to historické gesto, a chceme spoznať a prehĺbiť ducha stisku spriatelnených rúk. Naše národy, Slovákov a Maďarov spája nespočetné množstvo spoločných úspechov, radostí, spoločnej slávy, utrpenia a bolesti. Koľko takých rodín existuje, kde členovia žili a žijú spolu v láske, v porozumení a vo vzájomnej úcte hoci sú Maďari, Slováci, Poliaci, Nemci, Židia, Chorváti a mohol by som ďalej menovať národnostnú zostavu Karpatskej kotliny. Dovolím si spomenúť moju rodinu. Starý otec z matkinej strany sa volal František Malý, a jeho otec pochádzal z okolia Prahy. Stará mama (babka) z otcovej strany sa volala Grabitsová, pochádzala z tých srbských rodín, ktoré utiekli počas tureckého vpádu a usadili sa v Budakalászi. Jej mama sa volala Mária Dvorzsáková. Starý otec z otcovej strany pochádzal z nemeckej rodiny Schäfer, z toho mena po-maďarčili meno našej rodiny v r. 1899 na Székely. Dobře si pamätám z detstva, že pri rodinných stretnutiach moje tety medzi sebou sa rozprávali po nemecky. Môj strýko, ktorý sa volal Malý, bol oduševneným bojovníkom v revolúcii v r. 1956, kvôli čomu musel aj opustiť domovinu. Ťažká ale zároveň aj bohatá história Karpatskej kotliny je v našich rodinách, tak v minulosti ako aj v súčasnosti. Bolo by smutné, keby sme museli poprieť tú pestrú a bohatú skutočnosť, keby sme to premenili iba na čierno-biele. Našu nádhernú spoločnú minulosť potvrdzuje aj kázeň ostrihomského arcibiskupa Alexandra Rudnaya z r. 1790, keď vyjadril svoju radosť, že v Budíne keď parlament potvrdí voľbu kráľa, tak spečatí svätou korunou uhorskej domoviny. Dedičstvo sv. Štefana a svätú korunu pokladal za svoje. Tak isto zmýšľal a cítil aj Andrej Sládkovič, keď písal v Svätomartiniáde pod Budínom o Pešti ako o nádhere tej koruny. Aké smutné je, a kričí tragickou nevedomosťou vyhlásenie čo počujeme v súčasnosti o sv. Štefanovi. Ale aby som aj odtiaľ z Košíc spomenul jeden príklad, blahoslavená Sára Salkházi pochádzala po obidvoch líniiach rodičov z rakúskej rodiny, a predsa jej starý otec dal postaviť pomník v Košiciach padlým bojovníkom v r. 1848, a on organizoval známu výstavu Rákócziho. Máme spoločnú minulosť, a je hriechom roztrhnúť tie spojivá.

Bohužiaľ, naša história má aj bolestivé, hriechmi zaťažené obdobia. My Maďari s bolesťou a s výčitkami svedomia myslíme napr. na prehanané činy a hriechy národnostnej politiky za čias Monarchie, a na atrocitu po roku 1938. A si myslím, že podobnú bolesť a ľútosť cítia aj naši bratia Slováci za neprávosti v roku 1919 a 1945 za deportácie a iné atrocitu. Na túto bolestnú minulosť sa vzťahujú slová vzájomného listu biskupských konferencií: „Odpúšťame a prosíme o odpustenie...”

Bohužiaľ, vzájomné odpustenie a vyrovnanie biskupských kon-

ferencií neprešlo do spoločenského myslenia a tobôž neovplyvňuje politické vyhlásenia, ktoré často chcú vytĺcť iba politický kapitál z nimi generovaného národnostného napätia. Pokladám za smutné a nepochopiteľné, keď minister sa vyjadruje o menšinovej politike, že lepšie by bolo, keby menšina na tom území kde žije, nerozprávala svojou vlastnou rečou. Akoby to nebolo prirodzené, že v tom jazyku v ktorom nás oslovila mama prvýkrát, čo je náš: mohli hovoriť, rozprávať. Myslím si, že je smutné aj to, že podľa prieskumu verejnej mienky (na Slovensku) 51% opýtaných vyjadrilo sa tak, že by bolo lepšie pre národnostné menšiny, keby opustili územie Slovenskej republiky. Poburujúce je aj to, keď kňaz maďarskej národnosti jemu zvereným slovenským veriacim nie je ochotný vyslúžiť sviatosť v ich rodnom jazyku. Ale tak isto znepokojuje aj to, keď cieľom prekladania kňazov je zrýchlenie asimilácie.

Človek často má pocit, že sme ako Kain a Ábel, dvaja bratia, ktorých milión vecí spája a predsa sa nenávidia. Ako ďaleko sme od spirituality sv. Metoda, ktorý bojujúc za starosloviensku liturgiu hovoril: „Či nie to isté slnko svieti na nás všetkých? Či nie ten istý vzduch dýchame všetci? Boh stvoril všetky jazyky pre svoju slávu.“ Kresťanstvo je presvedčené, že rozličné jazyky, národy, kultúry sú darom Stvoriteľa, a kto sa proti tým previní, ochudobňuje pestrý svet Stvoriteľa. V liste Konferencie biskupov Slovenska sa píše nádherná myšlienka: „Zakorenené klamstvá otrávia budúcnosť.“ A ďalej sa píše, minulosť len tak sa vylieči, ak sa stretne niečím novým.

Vážené zhromaždenie! Túto prácu by sme chceli vykonávať. Chceli by sme očistiť našu minulosť tak, že budeme hovoriť a učiť o nej pravdu. Lebo zakorenené klamstvá otrávia budúcnosť. Aké by to bolo veľkolepé, keď my katolíci aspoň v našich katolíckych školách by sme rovnako učili spoločné časti našich dejín a s veľkou úctou by sme predstavovali naše historické osobnosti. Dopomohli by sme k vytvoreniu spoločnej historickej identity. Je to veľkou túžbou ostrihonského arcibiskupa, kardinála Pétera Erdő, aby sme my Maďari a Slováci vytvorili spoločnú učebnicu dejepisu aspoň pre cirkevné školy. Katolícka univerzita Petra Pázmánya v Pilíšskej Čabe je ochotná na túto spoluprácu. S láskou očakávame štart tohto projektu a všetkých ochotných, ktorí sa chcú podujat' na tejto úlohe. Myslím si, že ako historický krok k vzájomnému odpusteniu dokázala iniciovať iba cirkev, tak aj ostatné potrebné kroky má iniciovať cirkev a my kresťania.

Prirodzene vynaložené úsilie na vedeckej platforme nestačí, lebo výsledky sa dostanú k málo ľuďom. Dôležitejšia a účinnejšia je jednoduchá výchova k úcte a láske v rodinách. Dieťa si najskôr osvojí ľudské

spôsoby a základy správania od svojich rodičov. Vychovávajú nie slová, ale bytosť rodiča. Spôsoby rodičov sa premietnu do dieťaťa.

Dovoľte mi spomenúť jednu krásnu a skutočnú historku zo života kolínskeho arcibiskupa Joachima Meisnera. Narodil sa v Poľsku, v nemeckej rodine. Po II. svetovej vojne aj jeho rodinu vystaňovali nevinne a zbavenú ľudských práv ako ďalšie 3 milióny. Jeho otca odvliekli na „malenkij robot“, odkiaľ sa už nikdy nevrátil. Joachim mal vtedy 9 rokov. Rodina po rokoch si uvedomila, že otec sa nikdy nevráti. Joachim Meisner dlhé dni premýšľal a pokúšal sa premietnuť si otcovu tvár a spomenúť si na jeho slová. Keď sa mu to nedarilo, bol smutný, až zúfalý. Nakoniec sa predsa objavila otcova tvár v jeho pamäti. Pri vstupných dverách do domu mali sväteničku. Otec, zvyčajne, keď prichádzal z práce, si namočil prst do svätej vody a prežehnal sa. Toto gesto otca prežehnajúcich sa rúk ostalo v ňom. Teraz emeritný arcibiskup vo svojich spisoch spomína: toto gesto otca ma zachránilo v živote od viacerých chybných krokov. Rodičia nie iba slovom vychovávajú, ale predovšetkým svojou bytosťou a príkladom. Je dôležité, aby naše rodiny – maďarské i slovenské – vychovávali svoje deti k úcte a láske voči druhým, voči druhému národu, láskou jednoduchou, ktorá je v slovách, gestách, v hlase a vo všetkých skutkoch rodičov.

Milý bratia Slováci i Maďari! Toto je našou vznešenou úlohou. Budovať cestu lásky, pochopenia a vzájomnej úcty tak jednoduchými prostriedkami každodenného života, ako aj poznaním spoločnej histórie. Častou príčinou viacerých nedorozumení je, že sa sotva poznáme, že máme chabé, povrchné vzájomné vzťahy. S radosťou sa pripájame k organizačnej iniciatíve Slovensko–maďarského večierka a modlíme sa, aby táto snaha vzájomného odpúšťania prenikla do každodenného života našich rodín a do života cirkvi.

János Székely

Kedves Testvérek!

„Az öröm és remény, a gyász és szorongás, mely a mai emberekben ... él, Krisztus tanítványainak is öröme és reménye, gyásza és szorongása, és nincs olyan igazán emberi dolog, amely visszhangra nem találna szívükben” – ezekkel a szavakkal kezdődik a II. Vatikáni Zsinat lelkipásztori konstitúciója az Egyházzól.

Mivel figyelmesek vagyunk korunk és kortársaink örömeire és

szorongásaira, Bacsfán, ezen az ősi zarándokhelyen fejeztük ki 2006-ban, Árpádházi Szent Margit ünnepén, hogy bízunk Isten segítségében. Szorongásainkat és a nemzet jövőjének sorsát bízó lélekkel adtuk át Annak, aki tud is, akar is segíteni.

Az ünnepséget több héten keresztül szerveztük. Néhány beszélgetésből indult az egész. Visszaemlékeztünk azokra az időkre, amikor titokban találkoztunk, együtt imádkoztunk, terveztünk, dolgoztunk. Ezek a találkozások tartották bennünk a lelket, mert nem volt könnyű akkor hűnek maradni az Egyházhoz, ideáljainkhoz.

Egy ilyen beszélgetés alkalmával született a gondolat, hogy a hívek, papjaik és püspökeik még gyakrabban találkozzanak. Az elképzeléshez az igazi indítást a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia levele adta, amely imaévet hirdetett a nemzet megújulásáért. Ekkor fogalmazódott meg bennünk, hogyan is vigyük végbe az elképzelést. Ünnepi szentmisével kezdtük, majd a különböző plébániákon folytattuk. Az itt élő nép kell, hogy magáénak érezze múltját, jelenét és jövőjét. Örülünk annak, amiben ez a nép nagy, és szomorkodunk amiatt, amiben vétkes.

A megkezdett imaév folytatásaként 2007. november 19-én kezdték meg a magyar püspökök a Szent Erzsébet évet, születésének 800. évfordulója alkalmából. Ehhez az évhez csatlakoztunk mi is ugyanazon a napon a pozsonyi Szent Márton dómban tartott szentmisével. A szentmise után a szeminárium nagytermében dr. Hal'ko József történész tanár úr előadása hangzott el a pozsonyi „Kék templomról” és a szentről. Szent Erzsébet a szolgálatkész fiatalok, a hű feleségek, a családot gondozó édesanyák, a tevékeny szeretetet gyakorló özvegyek és a hitüket komolyan élő, életszentségre törekvő hívők példaképe. Az ő közbenjárását kértük, és az ő példáját követtük az egész jubileumi évben.

A felelősségteljes szolgálatban a paptestvéreket nagylelkű papi szolgálatra buzdítottam. A nemzet megújulásáért meghirdetett imaévben azokat a területeket igyekeztem Pozsony-Nagyszombati Főegyházme gyénkben felkarolni, amelyeket a legfontosabbnak látok: a papi lelkiség formálása, a papok teológiai továbbképzése, kapcsolattartás a kispapokkal, liturgikus tanácsadás, kántorképzés, ministránstalálkozók szervezése, lelkigyakorlatok laikusok számára, katekézis, házasság hétvége, Antiochia ifjúsági mozgalom, cserkészlet, kapcsolattartás a Szlovákiából származó klerikusokkal, zarándoklatok szervezése, publicisztika. – Mi, püspökök is a nemzet megújításáért imádkoztunk a hívekkel. Azt akarjuk, hogy újuljunk meg elsősorban mi, papok, a papi szolgálatunkhoz való hűségben, hogy olyan nagylelkűen éljük meg papságunkat, ahogyan például

boldog Apor Vilmos püspök hű volt papi, püspöki hivatásához, az Egyházhöz és népéhez.

Mindegyikünknek Jézusra kell figyelnie. XVI. Benedek pápa a XXI. Világifjúsági Nap alkalmából így buzdította a fiatalokat: *„Kell, hogy apostolok új generációja érkezzen, akik mélyen begyökereztek Krisztus igéjébe, akik tudnak reagálni korunk kihívásaira, és mindenhová elviszik az evangéliumot. Ez az, amit az Úr tőletek elvár, erre hív benneteket az Egyház, ezt várja tőletek az egész világ, még ha talán nem is tudatosítja ezt. Ha Jézus hív, ne féljeteek nagylelkűen válaszolni neki. Ne féljeteek, bizatok benne és nem csalatkoztok!”*

A 2008-as év világszerte a Szentírás éve, hiszen a jelenleg is folyó püspöki színódusnak is ez a témája. Az elmúlt két évben sikerrel valósítottuk meg azokat a kezdeményezéseket, amelyek a hívek és a lelkiatyák lelkiségét voltak hivatottak szolgálni. Az atyákkal és a hívekkel a „Biblia éve 2008” ünnepélyes megnyitójára került sor ismét ősrégi zarándokhelyünkön, Bacsfán 2008. január 18-án.

Nagyon fontosnak látom a papok lelki és intellektuális képzését. Erre többek között Páli Szent Vince példája is inspirált, aki fontosnak látta, hogy a papok műveltek és lelki emberek legyenek.

Minél fejlettebb, gazdagabb, teljesebb, kidolgozottabb lelkipásztori értékállományunk, annál hatalmasabban alkothatunk Isten országáért. Ezért nem hanyagolhatjuk el tehetségünk minden irányú tökéletesítését. Legelsősorban *értelmi életünk* kidolgozására utalok. Emiatt állandóan szorgalmazom a lelkiatyák képzését, tökéletesítését. Nekünk hivatásunk nagyszerűsége miatt szükséges egyéniségünk fejlesztése.

Prohászka Ottokár püspök, hazánk szülöttje egy alkalommal ezt mondta: *„A mai világ nem éri be szavakkal, hanem tetteket akar. Nem éri be hivatalnokokkal, hanem apostolokat keres. Nem éri be formákkal, hanem életet sürget. S valljuk be, az Úr Jézus ugyanazt akarja...”*

Megosztott világban élünk. Sok helyen ember ember ellen, nemzet nemzet ellen fordul. Ugyanakkor egyesült Európát igyekszünk kialakítani. Közös pénznemünk lesz. Az angol nyelvvel a világ minden táján meg tudjuk értetni magunkat. Az interneten keresztül pillanatok alatt kapcsolatot tudunk teremteni más emberekkel. De mennyire stabil ez az egység? Ez nagyon kérdéses. Azt viszont tudjuk, hogy a Jézusba vetett hit immáron 2000 éve egy nagy közösséggé kovácsolja azokat, akik komolyan keresik őt. A Szűzanya pedig az, aki az Egyházzal marad annak megalakulásától a világ végéig.

A Nagyszombati Főegyházmegyében, székesegyházunkban évről évre egybegyűlnek a hívek – köztük a magyar hívek is –, hogy a Nagy-

szombati Könnyező Máriához imádkozzanak. Vajon miért jövünk össze minden évben a Nagyszombati Szűzanya könnyezésére emlékezve? Egy történelmi eseményre emlékezünk csupán? Vagy valami mélyebb értelme is van ennek? Közös imánk célja, hogy megértsük és megéljük együvé tartozásunkat. Ezt őszinte szívvvel kívánom minden szlovák és magyar ajkú keresztény embernek.

Orosch János

Milí bratia a sestry!

„Radosti a nádeje, žalosti a úzkosti ľudí dnešnej doby, najmä chudobných a všetkých čo trpia, sú zároveň radosťami a nádejami, žalosťami a úzkosťami Kristových učeníkov, a niet nič naozaj ľudského, čo by nenašlo ozvenu v ich srdci...“ Týmito slovami začína konštitúcia II. vatikánskeho koncilu o Cirkvi.

Pretože sme vnímaví na radosti a úzkosti našej doby a našich súčasníkov, zišli sme sa v r. 2006 v Báci, na tomto prastarom pútnickom mieste, aby sme vyjadrili svoju dôveru v Boha. Svoje úzkosti a budúcnosť nášho národa sme odovzdali do rúk Toho, kto vie a aj chce pomôcť.

Slávnosť sme pripravovali niekoľko týždňov. Vychádzali sme z niekoľkých rozhovorov. Spomínali sme na časy, keď sme sa tajne schádzali, spolu modlili, plánovali, pracovali. Tieto stretnutia v nás udržiavali ducha, pretože vtedy nebolo ľahké ostať verným Cirkvi a našim ideálom.

Pri jednom takomto rozhovore vznikla myšlienka, aby sa veriaci, kňazi a biskupi častejšie stretávali. Konečným impulzom pre naplnenie týchto našich snov bol list Konferencie maďarských katolíckych biskupov, v ktorom vyhlásili modlitebný rok za obnovu národa. Vtedy sme skonkretizovali, ako môžeme uskutočniť naše predstavy. Začali sme slávnostnou svätou omšou, a pokračovali sme v rôznych farnostiach. Veď je potrebné, aby ľud, ktorý tu žije, si uvedomil svoju minulosť, prítomnosť i budúcnosť. Tešíme sa tomu, v čom je tento ľud veľký, a žiaľime nad tým, v čom je hriešny.

Ako pokračovanie začatého modlitebného roka maďarskí biskupi 19. novembra 2007 začali rok svätej Alžbety z príležitosti 800 rokov od jej narodenia. K tomuto jubilejnému roku sme sa pripojili aj my v ten istý deň v bratislavskom Dóme svätého Martina svätou omšou. Po nej vo veľkej aule seminára odznela prednáška dr. Jozefa Haľka o bratislavskom „Modrom kostole“ a o svätej Alžbete. Svätá Alžbeta je vzorom pre mladých, ktorí sú ochotní slúžiť, pre verné manželky, pre matky, starajúce sa o svoju rodinu, pre vdovy, ktoré sa venujú skutkom milosrdnej lásky, ako

i pre tých veriacich, ktorí prežívajú svoju vieru naozaj vážne a snažia sa o svätosť života. Prosili sme o príhovor svätú Alžbetu, a snažili sme sa nasledovať jej príklad počas celého jubilejného roka.

Povzbudzoval som bratov v kňazskej službe k veľkodušnosti v službe. V Bratislavsko-trnavskej arcidiecéze som v roku modlitieb za duchovnú obnovu národa podporoval tie oblasti, ktoré považujem za najdôležitejšie: formáciu kňazskej spirituality, permanentné teologické vzdelávanie kňazov, živé kontakty s bohoslovcami, liturgické poradenstvo, školenie organistov, organizovanie miništrantských stretnutí, duchovné cvičenia pre laikov, katechézu, stretnutia rodín, mládežnícke hnutie „Antiochia“, skauting, kontakty s klerikmi, žijúcimi v zahraničí, ktorí pochádzajú zo Slovenska, púte, publicistiku atď. Treba, aby sme sa duchovne obrodili najmä my, kňazi vo vernosti k svojmu kňazskému povolaniu, aby sme ho prežívali v takej veľkodušnosti, ako blahoslavený biskup Vilmos Apor, ktorý zostal verný svojmu kňazskému a biskupskému povolaniu, Cirkvi a ľudu.

Každý z nás musí mať pred sebou ako vzor Ježiša Krista. Pápež Benedikt XVI. z príležitosti XXI. svetového dňa mládeže takto povzbudzoval mládež: „Musí prísť nová generácia apoštolov, ktorí pevne zrastú s Kristovým učením, ktorí budú vedieť reagovať na výzvy doby, a ktorí všade prinesú evanjelium. To je to, čo Pán od vás očakáva, k tomuto vás pozýva Cirkev, toto očakáva od vás celý svet, aj keď si to možno nie celkom uvedomuje. Ak vás Ježiš volá, nebojte sa mu veľkodušne odpovedať. Nebojte sa, dôverujte v neho a nesklamete sa!“

Rok 2008 je vo svete rokom Svätého Písma, veď aj teraz prebiehajúca synoda biskupov si ho zvolila ako hlavnú tému. V uplynulých dvoch rokoch sme úspešne uskutočňovali tie iniciatívy, ktoré mali za cieľ rast veriacich a kňazov vo svojej spiritualite. Slávnostne sme tento rok Biblie začali s kňazmi a veriacimi na už spomínanom pútnickom mieste, v Báci 18. januára 2008.

Považujem za veľmi dôležitú duchovnú i intelektuálnu formáciu kňazov. K tomu ma okrem iného inšpiroval aj príklad svätého Vincenta de Paul, ktorý chcel, aby kňazi boli vzdelaní a mali dobrého ducha.

Čím je naše dušpastierske nadšenie väčšie, plnšie, tým viac vieme urobiť pre Božie kráľovstvo. Preto neslobodno zanedbávať náš všestranný rast. Myslím tu na prvom mieste na náš rast po stránke intelektuálnej. Preto neustále zdôrazňujem permanentnú formáciu kňazov. Potrebujeme totiž rozvíjať svoju osobnosť práve kvôli veľkosti nášho povolania.

Otakar Prohászka, náš slávny rodák, raz povedal: „Dnešný svet

sa neuspokojí so slovami; očakáva skutky. Neuspokojí sa s úradníkmi, ale hľadá apoštolov. Neuspokojí sa s formami, ale chce konkrétny život. A priznajme si: aj Pán Ježiš chce to isté...“

Žijeme v rozdelenom svete. Na mnohých miestach sa obracia človek proti človeku, národ proti národu. No súčasne budujeme zjednotenú Európu. Čoskoro budeme mať jednotnú menu. Pomocou angličtiny sa dohodíme na celom svete. Internetom vieme za pár chvíľ nadviazať kontakt s inými ľuďmi. Nakoľko je však stabilná táto jednota? Toto je tu dôležitá otázka. Vieme, že už 2000 rokov vytvára jedno veľké spoločenstvo viera v Ježiša Krista, ak ho úprimne hľadáme. A Panna Mária je tá, ktorá zostáva s Cirkvou od jej počiatkov až do konca sveta.

V Trnavskej arcidiecéze, v jej katedrálom chráme, sa z roka na rok schádzajú veriaci – medzi nimi i maďarskí – aby sa modlili k Trnavskej Panne Márii. Prečo sa stretávame každoročne pri spomienke na jej slzenie? Spomíname azda iba na akúsi historickú udalosť? Alebo to má hlbší zmysel? Cieľom našich spoločných modlitieb je, aby sme lepšie chápali a plnšie prežívali našu spolupatričnosť. Prajem ju všetkým účastníkom tohto dnešného stretnutia, Slovákom i Maďarom.

Ján Orosch

ALISTER McGRATH

AZ ATEIZMUS ALKONYA

*A hitetlenség térhódítása és hanyatlása
a modern világban*

Az Oxfordi Egyetem professzora a téma szakavatott szerzője, aki e témakörben írt könyveivel (Dawkins Istene; Híd) több millió kételkedő és ateista sziklaszilárd meggyőződését ingatta meg. A szerző legújabb kötetében tárgyilagosságra törekedve, történelmi folyamatában láttatja olvasójával az ateizmus-jelenséget, születését, fénykorát és alkonyát. Ugyanakkor nem feledkezik meg ezek filozófiai, pszichológiai, szociológiai és politikai, sőt teológiai gyökereinek feltárásáról sem, s teszi ezt tudományos igényességgel, mégis szellemesen és olvasmányosan.

308 oldal, puhafedelel. Ár: 2600 Ft

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
<http://www.stephanus.hu>

Käfer István

Nemzet és egyház a szlovák-magyar szellemi összefüggésrendszerben¹

I.

A külső szemlélőnek természetes, hogy a Szlovák Köztársaság és a Magyar Köztársaság két szuverén állam. A szlovák közvéleményben azonban erős ellenszenv él Magyarországgal és a magyarokkal szemben az együtt töltött ezer év aszimmetriája okán, a magyar közvélemény jelentős része pedig nosztalgiával tekint az 1920 előtti ország északi felére, a *Felvidékre*, amit előszeretettel használ a *Szlovákia* terminus helyett.² A két nemzeti kultúra lényegében ismeretlen, érdektelen és idegen egymás számára. A mindenkori, legtöbbször kívülről sugalmazó politikának közel két évszázada könnyű dolga van az etnikumközi ismeretek hiánya miatt tájékozatlan közvélemény manipulálásában, a közeledés, a kölcsönös megismerés és megértés kívánásának elfojtásában. Vonatkozik ez különösen a múltközösség igazságainak feltárására.

Az ezeréves együttélés széttörésének folyamata a XVIII. század második felétől egyre inkább befolyásolta az addig nemzeti különbséget nem értelmező és alkalmazó keresztény egyházak szolgáló küldetését. A

¹ A fogalmak sorrendjét nem eszmei-erkölcsi értékrendjük, hanem természetük határozza meg. A szlovák-magyar problémakör csak a nemzeti identitás jelentkezésével kezdődik a XVIII. század végétől. A nemzetsorrend vizsgálódásunk logikáját követi, és mivel az érdemi szlovákságtudomány szinte teljesen hiányzik a magyar közgondolkodásból, mondanivalónkhoz szlovák példákat használunk. Célunk a magyar olvasó figyelmének felhívása közös keresztény és nemzeti gyökereinkre. A szlovák-magyar szellemi összefüggésrendszer ebben az írásban tehát tulajdonképpen a szlovák nemzeti identitás kialakulásának magyar/hungarus gyökereit jelenti.

² A *Felvidék* terminust a XIX. század derekán kezdték használni a korábbi *Felföld* helyett, majd Grünwald Béla *Felvidék* c. röpiratának megjelenése után egyre erősebb szlovák-, azaz pánszlávellenes töltést kapott. A FEMKE, a Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület célja a *Felvidék* eltöresztésének akadályozása volt. Hasonló terminológiai probléma, hogy a magyar nyelv nem különbözteti meg a szlovák *Uhorsko*, ill. *Maďarsko* fogalmat. Előbbi lényegében az 1920 előtti, utóbbi az 1920 utáni Magyarországot jelenti. Ha tehát szlovák történeti munkában az áll, hogy egy képviselő felszólalt az „*uhorský parlament*”-ben, az nem *magyar*, hanem „*magyarországi*”, „*hungarus*” parlament. Pest-Buda vagy Pozsony szlovák nyelven nem *Maďarsko*, hanem *Uhorsko* fővárosa volt. Célszerűnek látszik, hogy a terminológiai-politikai probléma tisztázására kísérletet tegyünk az archaikus „*Magyarhon*” terminus felújítására. Különösen is békeesszolgáló gesztus ez a szlovák nép történetével foglalkozó, illetve szlovákról magyarra fordított írásokban. Vö. KÄFER I., *A miénk és az övék. A magyar-szlovák szellemi határok*, in *Dona nobis pacem. Magyar-szlovák kérdések* (Piliscsaba 2005) 31.

katolikus egyházi hierarchia természetesen kialakult teljes multietnicitásával a hungarus patriotizmus alapállásából kezdte az ország nemzeti kultúráinak művelését, a nemzeti eszme korparancsának, közösségformáló erejének alkalmazását pasztorációjában, kulturális tevékenységében.³ A millennium idejére nagyrészt kialakult magyar politikai nemzetállamhoz az egyházak is alkalmazkodtak, legfeljebb lassítani, tompítani igyekeztek a központi magyarosítás következményeit. Igen nehéz helyzetbe kerültek egyes szlovák származású főpásztorok, akik elhatárolódtak a radikális nemzeti követelésektől.⁴ A szlovák-magyar összefüggésrendszerre jellemző lett a mindmáig érvényes kettősség is, miszerint a szlovák szellemi élet képviselőinek egy része aktívan szembefordult a magyar kultúrával, és a politikával egyetértésben általában a magyarok ellenségévé vált. Másik részük látta ugyan a szlovákság nemzeti tragédiájának veszélyét a politikai nemzetállammá váló országban, mégis a magyar kultúra megbecsülésére, a nemzeti gyűlölködés elutasítására intették népüket.⁵

Nemzedékünkre váró feladat a XX. század történéseinek feltárása. Olyan tehertételekről van többek között szó, mint a magyarosodás intenzitásának fokozása az élet minden területén, a csernovai sortűz, Trianon traumája, a szlovákok csalódása Csehszlovákiában, a bécsi döntés utáni atrocitások, a csehszlovákiai magyarság likvidálásának kísérlete, majd az álinternacionalizmus kényszerévtizedei. E tragédiákkal terhes korban nem egyszer főszerep adatott a keresztény egyházaknak. Csernova ürügye templomszentelés volt, a szlovák autonómia ügye

³ Az Anton Bernolák működése nyomán „Bernolák-iskolá”-nak nevezett katolikus szlovák nemzeti-kulturális mozgalomban a XVIII–XIX. század fordulóján nyomelemekben is alig mutatható ki a keresztény értékek tagadását jelentő ellenségeskedés, uszítás más nemzetiségekkel szemben. Ján Hollýnak, a szlovák nemzeti eposz költőjének műveire sem a magyarosodó korszellemmel való szembefordulás jellemző. Ezek a szlovák nemzetébresztők túlnyomórészt népközeli katolikus papok voltak, akiknek kezdetben a súlyosabb problémát evangélikus nemzetársaik ragaszkodása jelentette a cseh liturgikus nyelvhez.

⁴ Itt elsősorban Csernoch János esztergomi érsekre és Bachát Dániel evangélikus szuperintendensre kell utalnunk. Vö. HEGEDŰS A., Főpapi kinevezések politikai háttere a dualizmus korában (kézirat, sajtó alatt); HALÁSZ I., *Cirkev, národ, štát. Daniel Bachát a jeho budapeštianske roky* [Egyház, nemzet, állam. Bachát Dániel és budapesti éve] (Esztergom-Piliscsaba 2005).

⁵ Ennek jellegzetes képviselője Svetozár Hurban Vajanský, a másik oldalé pedig Pavol Országh Hviezdoslav. Vö. VAJANSKÝ, S. H., *Listy z Uhorska. 40 listov uverejnených v ruských novinách „Moskovskije vedomosti” v priebehu 1908.* [Levelek Magyarhonból. A „Moszkovszkie Vedomosztyi” c. orosz újságban 1908 folyamán közölt 40 levél] (összeáll., bev. és jegyzetek L. P. Lapteová, ford. Viktória Slobodníková, utószó, életr. jegyz. Ivan Kusý; Martin 1977). Hviezdoslav vonakodva fogadta el a tagságot a Kisfaludy Társaságban, mégis haláláig a magyar irodalom aktív művelője, fordítója maradt. Vö. *A szomszéd népekkel való kapcsolataink történe-*

Csehszlovákiában a katolikus mozgalmon alapult, s a magyar nyelv temp-lomi tiltása ellen az egyház nem tiltakozott. A szlovák és a magyar keresztények elidegenedése jellemző az egész XX. századra, mind a katolikusok, mind az evangélikusok között, szlovák reformátusok pedig lényegében a nemzetiséget váltó magyarok közül kerülnek ki.

A szlovák szellemi élet képviselőinek alapfokú oktatása Trianon után a csehszlovák nemzetegység és a revizionista-irredenta Magyarország fenyegetése jegyében folyt. Az 1939-1945 közötti Szlovákiában érettségiztek, majd a győztesek sorába kerülés intermezzója után a 40 év következett. Akkoriban a politika kínosan ügyelt a tudományos kutatás legapróbb filológiai részleteire is.⁶ Nem csodálható tehát, hogy a mai szlovák szellemi elit is igencsak hézagossal rendelkezik a szlovák nemzeti kultúra kialakulásának keretétül szolgáló „hungarus” összefüggések alapismereteiről, a szlovák etnikum hungarus patriotizmusáról. A magyar szellemi életet, a keresztény egyházakat is beleértve, mindannak elutasítása jellemezte, ami a (cseh)szlovák állam konszolidálódását jelentette. Az igények a szlovákok jelenlétének deklarálására az ezeréves közös történelemben merev elzárkózásba ütköztek magyar értelmiségi körökben. Ennek az is oka, hogy egyrészt a szlovák igények megfogalmazása is politikacentrikus, másrészt a magyar művelődés szlovákság-ismerete, sajnos, majdnem a semmivel, legjobb esetben az érdektelenséggel egyenlő.

A 2006. június 29-i esztergomi magyar-szlovák püspökkari levélváltás,⁷ a kölcsönös megbocsátás és bocsánatkérés Egyházunk meg-

téből. *Válogatás hét évszázad írásaiból* (szerk. KEMÉNY G. G.; Budapest 1962) 601-607. A szlovák kulturális életnek ez a megosztottsága a két háború közötti időben is folytatódott. A humanista, keresztény alapállás Milo Urban, Emil Boleslav Lukáč és mások életművében valósult meg. Vö. KÄFER I., *Emil Boleslav Lukáč felszázados hangja és Duna-vallomása; A keresztény világnézet Valentin Beniák műfordítói gyakorlatában*, in KÄFER 2005, 221-237.

⁶ Jellemző volt erre a helységnevek használatának mindmáig tartó anomáliája. Bécs, Prága, Párizs, Drezda stb. használatát engedélyezték, de a magyar pártirányított sajtóban a kezdeti proletárinternacionalista Pozsony, Udvard, Gúta stb., illetve a szlovák Budapest, Jáger, Vacov stb. alak helyett csak a Bratislava, Dvory nad Žitavou, Kolárovo, illetve Budapest, Eger, Vác volt, ráadásul a hivatalos sorrend, hol az elől, hol a hátul megszabásával, hol zárójelben, hol anélkül, vagy csak a Kráľovičove Kračany-i szövetkezetről szólhattak és írhattak a Királyfiakarcsa feltüntetése nélkül. Ugyancsak az ideológia diktatúrájának éveiben készítették elő és kényszerítették rá a szlovák írásbeliségre a történelmi családnevek szlovakizálását, és foglalták a ma is érvényes helyesírási szabályzatba. Vö. KÄFER I., *Meditáció címeres szomorúságokról*, in KÄFER 2005, 289-296; MARSINA, R., *A szlovák történelmi terminológiáról*, in *Magyar-szlovák terminológiai kérdések. A 2006. június 8-án és december 1-jén Esztergomban rendezett nemzetközi konferenciák anyaga* (szerk. ÁBRAHÁM B.; Pülsicsaba-Esztergom 2008) 13-14.

⁷ *Az engesztelés éve. Imaév a nemzet lelki megújulásáért 2006. Emlékkönyv* (Budapest 2007)

újulása, szeretetvállalása ezen az emberileg rendkívül ingoványos területen. A szlovák-magyar viszony két évszázados történetében ma teljes határozottsággal lép rá arra az útra, ami a politika számára járhatatlan. A szeretet tanúságtételére nemzetek között.

A kiengesztelődés alapja a megismerés. A továbbiakban arra teszünk kísérletet, hogy összefoglaljuk a kereszténység, az Egyház szerepét a szlovák nemzeti művelődésben.

Kísérletünk csak akkor lehet eredményes, ha állandóan szem előtt tartjuk a mai Szlovákia elfogadását, megbecsüljük lakóit, és ugyanakkor együtt tudunk örülni egykori közösségünk felfedezésének. Munkánk eredményeként célszerű lenne közös katolikus, netán evangélikus magyar-szlovák tudományos ismeretterjesztő zsebkönyv-sorozat, *A megbocsátás füzetei – Zošity odpustenia* létrehozása. Ebben olyan témák feldolgozása jelenne meg, amit egy közös szerkesztőbizottság vállalna, és alkalmasnak tartana a két ország keresztény oktatási intézményeinek és kapcsolódó kulturális szervezeteinek használatára.

*

A szlovák nemzeti kultúra is egyértelműen keresztény alapú. Az ország alkotmánya is deklaráálja a kontinuitást Szent Cirill és Szent Metód hittérítő munkájával, munkatársával Szent Gorazddal,⁸ majd a szlovák hagiográfia előszeretettel foglalkozik Szent Besztrik⁹ nyitrai püspökkel, Szent Szórád-András és Benedek zobori remetékkel és legendájuk szerzőjével, Boldog Mór pécsi püspökkel,¹⁰ Magyarországi Szent Erzsébettel,¹¹ a nálunk Körösi Márknak, Grodeczky Menyhértnek, Pongrácz Istvánnak nevezett, immár szent kassai vértanúkkal,¹² és a sor folytatható Boldog Salkaházi Sárával¹³ bezárólag, akinek kassai gyökereiből joggal

102-108.

⁸ Vö. HALÁSZ 19; JUDÁK, V., *Priatelja Boží. Slovenské martyrologium* [Isten barátai. Szlovák martirologium] (Bratislava 1995) 16-30.

⁹ 2007-ben elkészült a szent monográfiája, és civil szervezet alakult a szlovák *Bystrík* keresztnévet viselőkből. Vö. BUGAN, *Bystrík, Svätý Bystrík* (Bratislava 2007). Külön fejezet foglalkozik a szent nevének szlovák, magyar és latin alakjával. Pontos hivatkozások vannak Györfly György, Puskely Mária és más magyar szerzők munkáira.

¹⁰ Vö. JUDÁK 41-51; SÓLYMOS SZ., *Szent Zoerard-András (Szórád) és Benedek remeték élete és kultusza Magyarországon* (Budapest 1996).

¹¹ Viliam Judák és az egész mai szlovák hagiográfiai terminológia „sv. Alžbeta Bratislavská–Durínska”, azaz Bratislava-Thüringiai Szent Erzsébetnek tartja nyilván. Vö. JUDÁK 52-56.

¹² Vö. KÄFER I., *A kassai vértanúk mai tanúságtétele*, in KÄFER 2005, 17-20.

meríthetnek a mai Szlovákia katolikusai is.

A Gondviselés azt a feladatot mérte ránk, hogy osztozzunk az évezredes örökségen. Az viszont olyan természetű, hogy csak salamoni bölcsesség döbbsenhet rá az osztozás lehetőségére. Az első összefüggő szlovák nyelvemlék Bak Gáspár szepesi prépost pergamendarabra írt „puskája”. 1479. október 25-én a hívek könyörgését mondta, s ahhoz kellett a segítség, mert nem tudta jól hívei nyelvét.¹⁴ Imádság a szlovák nyelv első nyomtatott szövege is. Pázmány Péter 1625. évi *Esztergomi Rituáléja* ez, amelyből az akkor már „hivatalos” szlovák irodalmi nyelvvé lett cseh helyett a szlovák népnyelven imádkozhatták a papok a keresztelés és az esküvő szertartását. Pázmány Péter nem osztható fel nemzeteink között, még akkor sem, ha legnagyobb műveit magyarul írta, és Esztergom török elől Nagyszombat-Pozsonyba menekített érseki széke volt az övé. Annál is inkább nem, mivel külön ügyelt a „tót náción” anyanyelvi pasztorációjára.¹⁵ Egyetemét a mai „Trnavská univerzita”, a Nagyszombati Egyetem is magáénak vallja,¹⁶ és az univerzitás polgárai minden nap láthatják mellszobrát az aulában. Ugyancsak odaillene a szlovák nyelvű írásbeliség előmozdításában szerzett érdemeit méltató felirat. Pázmány a szlovák evangélikusok között meghonosodott csehnyelvűséget akarta háttérbe szorítani a népnyelv felkarolásával.

Nem osztható szét nemzeteink között az evangélikusok szellemi öröksége sem. Krman Dániel szuperintendens, Bél Mátyás és mások életművét csak „*uhorský*”, „magyarországi”, „magyarhoni”, „hungarus” egyességében tárgyalhatják a mai szlovák és a mai magyar történeti diszciplínák. Szlovák identitástudatával, csehnyelvűségével, az ország szabadságáért, Rákóczi Ferencért mondott imádságával olyan forrás, amely-

¹³ Boldoggá avatásán népes szlovákiai küldöttség vett részt, és az ünnepi szentmisében szlovák nyelvű szövegek is elhangzottak. Vö. *Az engesztelés...* 142-147.

¹⁴ A nyelvemléket sokáig szepesi/szász/német eredetűnek tartották. Eugen Pauliny állapította meg, hogy „Bak Gáspár magyar volt, Mátyás Fekete seregének katonája, akit a király érdemeiért ki-nevezett szepesi prépostnak”. PAULINY, E., *Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčas-nosť* [A szlovák irodalmi nyelv története a kezdetektől máig] (Bratislava 1983) 93. A szöveg, amely köszönetet mond a hívek áldozatkészségéért és könyörög Mátyás királyért, a prépost „puskája”. Vö. KÁFER I., „... in Slavonici exprimere...” *A szlovák irodalmi műveltség kezdetei*, in KÁFER 2005, 93.

¹⁵ Pázmány szlovák vonatkozásairól fél évszázada írtam először. Legújabbban: KÁFER I., *Adalékok a barokk magyar-szlovák vonatkozásaihoz*, in KÁFER 2005, 144-151.

¹⁶ A Pázmány Péter Katolikus Egyetem és a Nagyszombati Egyetem 2001. febr. 2-3-án közösen ün-nepelte Nagyszombatan és Budapesten az államalapítás ezredéves évfordulóját. A tudományos konferencia egyértelműen katolikus egyházi rendezvény volt, mint azt a két nyelven kiadott dokumentumkötet tanúsítja. Deo gratias (szerk. KÁFER I.; Esztergom-Piliscsaba 2003).

nek megosztása elapadásával jár. E szlovák csehnyelvűség országos nemzet feletti nyelv volt.¹⁷

A szlovák nemzeti nyelv igénye a katolikusoknál merült fel először. Ebben szerepet játszott a Pázmány-hagyomány, az idegenkedés az evangélikusok által használt bibliáktól és a jozefinizmus „egyházreformáló” intézkedései, mindenekelőtt a pozsonyi generális szemináriumban és a működése kapcsán kialakult szlovák művelődési lehetőségek. Az egész Bernolák-mozgalmat jellemzi, hogy a pasztorációs folyamatok teljesítése, a vallás maradt az első helyen, a nemzeti gondolat azt segítette. Štefan Zlatoš az első szlovák bibliafordításról szóló összefoglaló dolgozatában találóan jellemezte a szlovák katolikus papság dilemmáját. „Ha semmiképpen nem dicsérhetjük is az uralkodó ténykedését, amiért az egyházat megfosztotta minden jogától, és erőszakosan beleavatkozott olyan ügybe, ami belügy, mint éppen a papnevelés ... mégis akaratlanul beavatkozásának jó eredményei voltak a mi szlovák ügyünkben.”¹⁸ Zlatošnak a múlt század harmincas éveiben fogalmazott álláspontja is tükrözi még a szlovák nemzeti gondolat fogantatásának vallásos alapját, amivel szervesen egybeforr az uralkodó, a társadalmi rend elfogadása, a magától értetődő hungarus patriotizmus.

A legkorábbi nemzetinek tekinthető megnyilvánulások a maguk egykorúságában egyértelműen vallási, egyházi célokért történtek, amiben jelentős szerepe volt a jezsuiták rekatolizációs munkájának. A Pázmánykövető Szöllösi Benedek *Cantus Catholicijának* a magyaréval azonos című, de tartalmában eltérő szlovák énekeskönyve a huszitizmus örökségének nekifeszülő cseh jezsuitáktól vette át a Cirill-Metód hagyományt. A cseh jezsuiták katolikus szláv, cseh szentekkel ellensúlyozták a refor-

¹⁷ KÄFER I., II. *Rákóczi Ferenc és szabadságharca a szlovák nemzet kultúrájában*, in KÄFER 2005, 152-162. Krman kalendáriumának és zászlószentelő prédikációjának faksimile kiadása: (Esztergom-Piliscsaba 2007).

¹⁸ ZLATOŠ, Š., *Písmo sväté u Bernolákovcov* (Juraj Palkovič a jeho slovenský preklad biblie) [A Szentírás Bernolák követőinél (Juraj Palkovič és szlovák bibliafordítása)] (Tnava 1939) 96.

¹⁹ RMNy 2381, 2591. Vö. KÄFER I., *Lacrumae gentis Slavonicae*, in KÄFER 2005, 100.

²⁰ RMNy 1655.

²¹ RMNy 1939 (2).

²² Az 1708-ra készült kalendárium–krónikában a 880. évnél ezt írja: Sweropilus magyarhoni király a szlovákokat először vezette keresztvíz alá. 1704-nél: Magyarhon népe, amelyet ebben az időben az ellenség semmire valónak tartott, szerencsés betöréseket hajtott végre Ausztriában és Morvában, és a barbár kegyetlenséget, amit az ártatlan magyarországiakon elkövettek ... tűzzel és karddal megbosszulták ... Szakalcát ... elfoglalták, és falának lerombolásával a morvai nép ősárolta.

máció cseh nemzeti tudatát. Szöllősi megtartotta a hungarus valóságot. Az énekeskönyv magyar kiadása deák és magyar énekeket említ, a szlovákban *latinské i slovenské-t*, és azokat Pannóniában éneklék. A *lingua vernacula* a magyar és a szlovák, a *národ panónsky* a pannon nemzet.¹⁹

Ugyanez a vallásfüggő nemzetszemlélet volt a protestánsoknál is. A híres *Cithara Sanctorum* evangélikus énekeskönyv címlapján a *mi szlovák nyelvünk* terminus olvasható,²⁰ de ez a nyelv teljes mértékben a korabeli cseh. Az exuláns nyomdák bevett gyakorlata a *cseh vagyis szlovák* nyelv meghatározás, és hasonlóan értelmezhető a Jakub Jakobeus művében olvasható *lacrumae gentis Slavonicae*.²¹ Ezek a terminusok ugyanígy nem köthetők a XIX. század derekától érvényes szlovák vagy magyar nemzettudathoz. Krman Dániel Szvatoplukja²² és Rákócziya az evangélikus egyház szabadságát illusztrálja.

A pálos Alexander Mácsay tudatosan a szlovák nép nyelvén prédikált, és adta ki 1718-ban beszédeinek szövegét segítségül a fiatal szlovák papnövendékek beszédgyakorlatához, de ezt elsősorban azért tette, mert „a kiművelt cseh és morva nyelven” kiadott könyvek idehaza nehezen hozzáférhetők. A hazai szlovák katolikusok, főként a ferencesek és a jezsuiták a rekatolizáció érdekében kihasználták cseh-morva rendtársaik nyelvi közelségét, és egyszerűen átvették kiadványaikat.²³ Ugyanakkor bátran nyúltak a hazai nyelvkincshez is. Ennek példája a kamalduli szerzetesek latin-szlovák szótára és bibliafordítása.²⁴ A kéziratban terjedő könyvekben igen sok magyarral rokonítható nyelvi elem található.²⁵

Ugyancsak a keresztény békesség alapján katolikus belvita alakult ki Bencsik Mihály nagyszombati egyetemi tanár és a jezsuiták képezte Ján Baltazár Magin között. A professzor szerint Trencsén lakói Szvatopluk népének maradéka, és mivel Szvatopluk eladta földjét a ma-

Lásd 17. jegyzet.

²³ Vö. PAULINY 143; *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska* [Szlovákia katolikus papi személyiségeinek lexikona] (Bratislava 2000)=LKKOS 849-850.

²⁴ Sokatmondó tény, hogy a valóban szlovák nényelven készült munkák még a XVIII. század második felében is kéziratban terjedtek. A szerzetesek alkalmazkodása híveik szolgálatára a szlovák irodalmi nyelv kialakulásának egyik legfontosabb összetevője.

²⁵ A *béleš* (fehér kelt tésztából süített kalács), *čipka* (csipke), *dežma* (dézsma), *chotár* (határ), *chýr* (hír), *hajov* (hajó-csónak), *hintov* (hintó), *kopija* (kopja), *palica* (pálca) stb. szavak abban a korban etimológiájuktól függetlenül mindkét nyelvben használatosak voltak. Vizsgálni kellene az uderka (kis, gyors ütés=rajtaütés) típusú tükörfordításokat is. Vö. DORDUEA, J., *O jazyku Kamaldulkej Biblie a Kamaldulského slovníka* [A Kamalduli Biblia és a Kamalduli szótár nyelvéről], in *Slovenská, latinská a cirkevnoslovenská náboženská tvorba 15-19. storočia* [A 15-19. századi szlovák, latin és egyházi szláv vallásos irodalom] (Bratislava 2002) 9-72.

gyaroknak, Kálmán király 80. törvénycikkében is bizonyítva, örökké rab-szolgák lettek. Magin viszont nemes lelkű vendéglátónak tekintette Szva-toplukot, akivel szemben a magyarok nem egészen becsületesen jártak el, de ez nem lehet ok az ellenségeskedésre. Annál is inkább, mivel a „fehér ló” egyáltalán nem bizonyított, sőt, a Kálmán törvényében emlegetett szlávok nem szlovákok, hanem Szlavónia lakosai. Megkülönbözteti ugyan a szlovákokat és a magyarokat, de a szabinokhoz és a rómaiakhoz hasonlítja őket, akikből a római nemzet jött létre, tehát a szlovákokat is megilleti a magyarhoni/*uhorský* nemzethez tartozás joga.²⁶

Ezt az ún. befogadó elméletet fejlesztette tovább az ugyancsak katolikus Timon Sámuel, aki a cseh jezsuiták eredményeit is figyelembe véve alakította ki nemzettudat-konceptióját. *Imago antiquae Hungariae* című művében nem szerepel a nagymorva örökség, a birodalom uralkodóit a szlovákok elnyomóinak tartotta, akik a magyaroktól kértek segítséget, és ők tanácsolták nekik a „fehér lovat” is. A magyarok és a szlovákok nyolcszáz évig szövetségben éltek, békességben a szlávokkal, csak a szlovákokat lebecsülő morvákat nyugtalanították néha, különösen a határokat jól ismerő szlovákok.²⁷ Ugyanez az álláspont található egyébként az evangélikus pap Krman munkásságában is.

A későbarokk evangélikus szlovákságvédő írások a katolikusokhoz hasonlóan keresztény szellemiségűek, nem mások ellen lázítanak, hanem saját művelődésük gyarapítására intenek. Már Tobiáš Masnicius-Masník kiemelte, hogy a szlovákok alaposan és könnyen sajátítják el az idegen nyelveket, a németek és a magyarok viszont szlovák grammatika hiányában csak a szlovák nyelvjárásokat tanulhatják. Kiemelkedő szerepe van a hungarus szlovák nemzettudat kialakításában Bél Mátyásnak, aki Pavel Doležal cseh nyelvtanához írt bevezetőjében *hazai nyelvnek* nevezi a *cseh-szlávot*, amit Magyarhon *szlovákul* beszélő arisztokráciája használ. Ez a cseh-szláv kitűnik komolyságával és méltóságával, nem marad el a német érzelemgazdagsága, az olasz jó hangzása és a magyar parancsoló szigora mögött, amennyiben tanult emberek használják.²⁸

Az egyház, a kereszténység kultúrája, hite a szlovák nemzeti identitás alapja. Mária Terézia és II. József modernizációs ténykedése nyo-

²⁶ TIBENSKÝ, J., *Chvála a obrany slovenského národa* [A szlovák nemzet dicséretei és védekezései] (Bratislava 1965) 72-90.

²⁷ TIBENSKÝ 95-99.

²⁸ TIBENSKÝ 55-56.

²⁹ Vö. ZLATOŠ 58, 61, 96; HALMOS I., *A pozsonyi generális szeminárium*, in *Új Magyar Sion VI*

mán a pozsonyi generális szemináriumban²⁹ és főleg annak szellemiségében bontakozott ki a már említett, Anton Bernolák nevével fémjelzett katolikus, illetve a pozsonyi evangélikus líceumban a Juraj Palkovič professzor vezette szlovák nemzeti aktivitás. Mindez az egykorú Magyarország egyházi-politikai-társadalmi kötelékében folyt. A szlovák nemzeti identitás egyre határozottabb körvonalazása, az azt végző személyek és szervezetek az ország egységében éltek. A szlovák ajkú papság minden rétege, a kezdő káplántól Esztergom hercegprímásáig megtalálható a klérus „skáláján”. Kétségtelenül tapasztalható nyelvi elkülönülés, de Janko Kalinčiak megnyilvánulása, miszerint *amiciből* szlováknak és magyarnak kell lenni, csak néhány évtized múlva lesz érvényes.³⁰

Árvai kisnemesi családból származik Anton Bernolák, az első, a nyugat-szlovák nyelvjárásra, a nagyszombati katolikus hagyományra épülő szlovák irodalmi nyelv kidolgozásának vezéralakja. *Dissertatio philologico-critica de litteris Slavorum* (1787) című munkájában pasztorációs igényei az elsődlegesek. Népének szellemi színvonalát igyekezett emelni nagy szlovák–ceh–latin–német–magyar szótárával is.³¹ Repertóriumának bevezetőjében a Magyarhon népei közötti megértésről és ennek eszközéről, a kölcsönös nyelvtanulásról ír. Az ország nevének variánsát, a Pannóniát használja, és a természettől különlegesen áldott földnek tartja, de a nyelvi problémát meg kell oldani: „Mert a’ nyelvek külömsége, a’ mint Sz. Ágoston mondgya, és a’ mindennapi szomorú tapasztalás bizonyította, *embert az embertől idegeníti, és a’ nyelveknek egyetlen egy külömsége miatt az emberek’ öszve barátkoztatására a’ természetnek olly nagy hasonlatossága semmit sem használhat, olly annyira, hogy örömezzék vagyon az ember tulajdon ebbel, mint sem idegen nyelvű emberrel*... Sokaknak kik még Pannóniának hasznaira ügyelnek ... kívánságok ... hogy találkozna egy valaki, ki a’ Magyar Országban leggyakorlatosabb nyelveknek ... megtanulása végett kedvét ... ugyan azok szótárjának öszve szerkesztésére fordítanak; és ily módon Pannóniának olly külömbféle nyelvű lakosait ebből a’ nagy egyenetlenségből az emberi természetbe oltott egymással való barátkozásra hozná az öszve veszett

(1892).

³⁰ „... Pozsony nemzeti szempontból emlékezetes számomra... a diákság már megoszlott nemzetiségileg, a magyarul gondolkodó diákságnak semmi köze nem volt a szlovákhoz és viszont. A ’fratres’ és az ’amici’ elmúlt.” KALINČIAK, J., *Vlastný životopis* [Önéletrész], in KALINČIAK II (Bratislava 1975).

³¹ BERNOLÁK, Antonio, *Slovár Slovenskí Česko–Latinsko–Nemecko–Uherskí seu Lexikon Slavicum Bohemico–Latino–Germanico–Hungaricum* I–VI (Budae 1825–27).

nemzetek, és népek között békességet szerző követ módgyára.” Azt is indokolja, miért kezdi szótárát a szláv, értsd szlovák nyelvvel: nincsen még szlovák szótár, az 1792. évi országgyűlési rendelkezés betartása a magyar hivatalos nyelvvé tételéről így válik könnyebbé a magyarok után legnagyobb lélekszámú szlovákságnak. Harmadik indokában benne foglaltatik népének ellentmondásos nyelvi kultúrája: „... más nyelvek már ki vannak pallérozva, és mind a’ közönséges, mind pedig az idegen szavaktól kitisztítva; a’ Tót pedig egész 1787 esztendeig minden pallérozás nélkül hagyattatott, és még mai nap sintsenek abból se a’ paraszt, a’ régi cseh, és főképen lengyel szóllás módgyai egészszen kigyökerezve ... annak ... elkezdett ... pallérozását úgy végre akartam hajtani; hogy az ő tekkéletessége a’ mostani leg pallérozottabb nyelvekkel bátran vetekedhessen ...” A szótár és szlovák címszavai ezt a célt szolgálják.³² Műve valóban betöltötte ezt a szerepet: az 1840-es évek derekáig a katolikusok ehhez a szótárhoz igazították írásaikat. Joggal jegyzi meg Palkovič kanonok Rudnay szlovák prédikációinak kiadása előtt, hogy a későbbi primás Nyitrakoroson mondott beszédei a szótár előtti nyelven születtek, és tiszteletből nem javítja őket a kialakult gyakorlatnak megfelelően.³³ Bernolák a mozgalom tudós szellemi irányítója, de rajta kívül is volt néhány meghatározó személyisége.

A szlovák nyelv különösen Pázmány Péter intenciói és az egyetem alapítása nyomán erőteljesen terjedt a nyugati végeken. Egykori használati körére csak következtethetünk, hiszen Beniczky Péter versei 1873-ban kerültek elő,³⁴ Štefan Selecký szerelmes versét 1958-ban vehette kézbe az olvasó.³⁵ Hasonlóan új felfedezés a Fanchali Jób-kódex és a benne található nyolc szlovák szerelmes vers.³⁶ Sőt! A kamalduli szlovák

³² BERNOLÁK, A., *Repertorium Lexici Slavici–Latino–Germanico–Hungarici* (Budae 1827) 4, 6-7.

³³ „Prawda ge sice, že Dobropisebnost’i slowneskeg Regule w tichto Rukopisoch nebof’i zachowané, preto, že za oného Času ešče nebolo Slowara Bernolákového” [Igaz ugyan, hogy a szlovák szépírás regulái ezekben a kéziratokban nem tartatnak be, mivel abban az időben még nem volt Bernolák szótára]: *Kázne prihodné, ai iné ... od nebohého arcibiskupa ostrihomského w Krušovcäch nekdi prednesenich, a wlastnú rukú spisanich* [Alkalmi és más prédikációk a néhai esztergomi érsektől egykor Nyitrakoroson előadva és saját kezével leírva] (v Trnawe 1833) [IV.].

³⁴ ELIÁŠ, M., *Slovenské verše Petra Benického* [Beniczky Péter Szlovák versei], in BENICKÝ, Peter, *Slovenské verše* (Trnava 1994).

³⁵ MIŠIANIK, J., *Antológia staršej slovenskej literatúry* [A régi szlovák irodalom antológiája] (Bratislava 1981) 561 (Edičné poznámky [A szerkesztő jegyzetei]).

³⁶ MIŠIANIK, J. – ECKHARDT S. – KLANICZAY T., *Balassi Bálint Szép magyar komédiája. A Fanchali Jób-kódex magyar és szlovák versei* (Budapest 1959).

³⁷ Egyik példányát a cifferi (Cífer) plébánián őrzik. KRASNOVSKÁ, E., *O jazyku žalmov v Blossiovom*

bibliafordítás az 1750-es évek végétől kéziratban terjedt.³⁷

A ferences Hugolín Gavlovič *Valašská škola – Pásztoriskola* című művét is keletkezése után csaknem egy évszázaddal adta ki Michal Rešetka,³⁸ aki nem követte Palkovič kanonok példáját Rudnay prédikációinak kiadásával, hanem bizony „bernoláknyelvre” igazította Gavlovič írását. A tüdőbeteg ferences három évtizeden át nyaranként hegyi pásztorok tanyáján gyógyította magát. Tanulta a népi bölcsességet és tanította a népet.³⁹

Tulajdonképpen Jozef Ignác Bajza alsódombói (Dolné Dubové), majd üzbégi (Zbehy) plébános⁴⁰ vetette fel először a nyugatszlovák nyelvjárás irodalmi szintre emelésének igényét, de nem volt hozzá elég tudományos felkészültsége, és hamar ellentétbe került Bernolákkal és tudós társaságával. Az ellentét egyik oka az volt, hogy nem tudta elfogadni Bernolák radikálisabb és tudományosabb nyelvi programját. Mint írta: „A hungaro-szlováknak⁴¹ nem szabad bölcs megfontolás nélkül elszakadnia a cseh-szlovák ember nyelvétől. Mivel, miként az köztudott, a hungaro- és a cseh-szlovák egyazon (cseh) atya magzata, így mindkettő nyelve kezdetben vitán felül azonos volt. A cseh azonban gyakorolta és gyakorolja ezt a nyelvet, szépítette és mindmáig szépíti, a hungaro-szlovák azonban nem teszi ezt, tehát nem szabad ettől a nyelvtől megválania.”⁴²

Fiatal nagyszombati káptalani káplánként összeütközésbe került az egyházi cenzúrával is, és nyílt, kemény, nemegyszer durva hangú polémiák zajlottak paptársaival.

Bajza nevéhez fűződik az első szlovák regény, a *René mlád'enca*

preklade a v kamaldulskom preklade Bible [A zsolttárszövegek nyelvéről Blosyus fordításában és a Biblia kamalduli fordításában], vö. 25. sz. jegyzet: Slovenská, latinská...

³⁸ *Walaská Skola Mrawow Stodola, To gest Pastiri ze swatého Pisma z rozličnim mudro-mrawním Naučěním weršowně predstavení* [Pásztoriskola, az Erkölcsök Csűrje, Azaz Pásztorok a Szentírásból különféle erkölcsbölcsélettel versben bemutatva] (Trnava 1830).

³⁹ Munkásságának összefoglaló értékelése a születése 275. évfordulójára rendezett konferencia tanulmánykötete: *Hugolín Gavlovič v dejinách slovenskej kultúry* [H. G. a szlovák művelődéstörténetben] (ed. I. Sedlák; Martin 1989).

⁴⁰ Életművének mindmáig legjobb elemzései Ján Tibenskýtől származnak. 1955 óta ő adta ki és látta el jegyzetekkel munkáit, 1970-ben, majd 1976-ban. *Weselé učinky a rečěnj* [Vidám történetek és mondások] című könyvét 1978-ban Jozef Minárik rendezte sajtó alá.

⁴¹ Az eredetiben Uhro-Slovák.

⁴² Ezt a *Příkladí ze swatého Pisma starího a nowího Zákona s mrawním opomnením štwer-rádkoma gednako-konco-zwučniami...* [Példák a Szentírásból mind az Ó- mind az Újszövetségből erkölcsi tanúságokkal négysoros rimes versekben...] 2. kiadásának (Nagyszombat 1820) előszavában fejtette ki.

prihodi a skusenosti – Az ifjú René történetei és tapasztalásai, ami az el-lentétek másik forrása lett annak ellenére, hogy a pozsonyi generális szeminárium szellemisége hasonló reakciókat váltott ki az egész magyarországi alsópapságból. A XVII. században Európában honos kalandregény mintájára készült történet afrikai része után az események hazai tájakon folytatódnak.

Már Bécsben erőteljesen bírálja a szegénység fogalmát be nem tartó szerzeteseket, idehaza a szlovákok kulturátlanságát, nyelvük műveletlenségét. Egyáltalán nem lelkesedik a Kis Rómáért, azaz Nagyszombatért. Szinte naturalisztikus képet fest a lakodalmak alkoholba fülő tivornyáiról, a plébánosok kilátástalan, sanyarú helyzetéről, a köznemesi despotizmusról és a léha főnemesi életről, ami a parasztok izzadságából táplálkozik. Többször próbálkozik az evangélikusok megbecsülésével, és felveti a zsidók negatív szerepét is.

Regényének sorsa hasonló a szlovák „*fata libelli*”-hez. Csak a XX. század második felében kerülhetett igazán az olvasók elé, amikor a nemzeti értékeket feltáró szlovák tudósok antiklerikalizmusnak minősíthették tulajdonképpen népet szolgáló munkásságát.

A valóban szlovák irodalom kezdeteinek tanulmányozásakor kétséget kizáróan megállapítható, hogy Bajza és paptársai egyek voltak népük szellemi színvonalának emelésében, az egyház szolgáló feladatának tudatosításában, a nemzeti önbecsülés felhasználásában a mindennapi pasztorációban.

A fiatal René hazai kalandozásában is nyomon követhető a szlovák–szláv népnév teljes keveredése. A *Slavian*-t (szláv) a *sláva*-ból (dicsőség) származtatja, a *Slovák*-ot (szlovák) a *slovo*-ból (ige, szó). Hasonló liberalizmus tapasztalható az *Uhor* (magyar, magyarországi) használatában is.⁴³ Mindenesetre a szlovákok régi dicsőségének hanyatlása azért következett be, mert elhanyagolták nyelvüket. Még a „fehér ló” rosszindulatú mítosza is arra való, hogy figyelmeztesse a mai szlovákokat nyelvük ápolására.⁴⁴

Igen érdekesen kapcsolja össze és elemzi a *zeman* (nemes) és az *Uhor* szót. A *zeman* (zem=föld) az az ember, aki ura valamilyen földnek. Kivételes helyzetük akkor keletkezett, amikor „a magyarok erre a területre

⁴³ BAJZA, J. I., *Prihody a skusenosti mladika Reného* (Bratislava 1970) 222.

⁴⁴ Uo. 228-229.

⁴⁵ Uo. 267-268.

⁴⁶ Uo. 290-291.

kerültek, és az egész hadizsákmányt, a földet és rajta az embereket a vérontásban szerzett érdemek arányában osztották el ... aki gyáva volt, bizony, nem kapott semmit, sőt, a legyőzött népek között találta magát, s ő is jobbágy lett ... saját fajtája körében. Ez a szokás akkor is fennmaradt, amikor a magyarok a szlovákok országát is meghódították, és amikor az egész lakosságot *Uhri*-nak hívták. Amikor egy külső hatalom megtámadta az országot, a király hasonlóképpen jutalmazta azokat, akik nem haboztak kockára tenni életüket.”⁴⁵

Tanulmányok az evangélikusokról szóló részletek. Az eretnekeket és más elhajlókat is szeretnünk kell, s bizony nem ezt teszik a katolikusok, ha éles hangú prédikációkban fenyegetik őket a kárhosszal. Közöttük is vannak békés, jó emberek. „Ha a mieink is megőrzik a mérsékletet a vallási vitákban és torzsalkodásokban ... megérhetjük, hogy többen térnek vissza hitünkre.” A fiatal vándornak különösen tetszett az evangélikusok közös éneke, imája s az abból fakadó közvetlen istenszolgálat.⁴⁶

A szlovák ügyet támogató Rudnay Sándor esztergomi érsek 1828-ban pozsonyi kanonoknak nevezte ki a nehéz természetű Bajzát. A bíboros hercegprímás kétségkívül ismerte és figyelemmel kísérté szlovák paptársai nemzeti kultúrafejlesztő munkálkodását, de maga dokumentálhatóan szlovák nemzeti kérdésekben sohasem nyilvánult meg.⁴⁷

Bernolák programjának „napszámosa”, megvalósítója, szervezője Juraj Fándly nahácsi plébános volt.⁴⁸ Gazdasági szakkönyvei, a népi gyógyászatról kiadott munkái egyértelműen a nép szociális-kulturális felemelkedését szolgálták. Erősen érződik munkásságában a jozefinizmus hatása. Bírálta a szerzetesrendek történelem során kialakult befelé fordulását, a népszolgálat elhanyagolását. Mindvégig ragaszkodott a szlovák nyelv műveléséhez a Bernolák munkásságával jelzett módon.

Népe nemzeti tudatát is úgy igyekezett alakítani, mint Timon és jezsuita társai. Gondolatait népszerű, a hazai olvasók szintjére alkalmazott formában adta ki. Ő is azt kívánta bizonyítani, hogy a magyarok sohasem ígázták le a szlovákokat, hanem a szabin-római együvé tartozás formája alakult ki köztük. A magyar történelmi tudományokból jól ismert polemikus légkörben békességre törekedett, és a tájékozatlanabb szlovák írástudókat, parasztokat, polgárokat igyekezett megőrizni a korabeli túlzások hatásától.

⁴⁷ Vö. KÄFER I., *Rudnay Sándor jelentősége a szlovák nemzet kultúrájában*, in *Rudnay Sándor és kora* (szerk. Käfer I.; Esztergom-Budapest 2005) 45-50.

⁴⁸ Mindmáig forrásértékű anyagot közöl róla Imrich Kotvan monográfiája. KOTVAN, I., *Juraj Fándly (1750–1811)* (Trnava 1946), valamint TIBENSKÝ, J., *Juraj Fándly* (Bratislava 1950); LKKOS 322-323.

„Árpád idejében a szlovákok a magyarok honfitársai lettek, magyarhoni polgárjogot kaptak, nem örökös szolgák voltak tehát ... Szent István és utódai alatt még szélesebb körű magyarhoni jogokat kaptak ...” A katolikus lelkipásztor Egyházának tanítása szerint magyarázza Árpádtól Szent István dekrétumainak 6. fejezetéig, miként éltek közvetlenül család-ként egy országban. Kiindulópontja Fándlynak is a szabin-római közösség, és Árpádot és utódait Romulushoz hasonlítja: „... ugyanilyen módon igyekeztek gyarapítani a magyar királyságot...” Vergiliustól Mantua példáját idézi: „Mantuának számos elődje van, de nem egy nemzetségből. Három törzs van itt, mindegyikben négy nemzetség... Ez könnyen meggyőzhet mindenkit, hogy valamennyi Magyarhonban élő szláv számára ugyanaz a jog biztosított, mint a magyarok számára...” A következő példa Szent Pálé. Tarzusból született, zsidóként körülmélték, és mégis római polgár lett. Tarzus városa ugyanis katonai szövetséget kötött, hűséget fogadott a győztes rómaiaknak, amivel megkapta Róma városának jogait. Hasonló egység keletkezett a kereszténység terjedésekor szlávok és magyarok között. Hivatkozik az esztergomi fejedelmi-királyi udvarban honos szláv „csehszlovák” nyelvre, Szent Adalbertre, a keresztény kultúra szláv jövevényszavaira és természetesen a szent király Intelmeire. Mindennek következtében – Bernolák szótár-appendixének szellemében – a magyar nyelv professzora mellett „ezen királyság dicső szlovák nemzete nyelvének nyilvános lektort kér a nyilvános felsőbb iskolákon”.⁴⁹

A szlovák nemzettudat keresztény, katolikus képviselői ebben az időben nem csak az ún. feudális rendet, a nemességet tekintették a hungarus egység alkotó elemének, hanem az egyszerű népet, a polgárságot és a belőlük származó értelmiséget is. Tehették ezt azért is, mert a klérus legfelsőbb köreiből igen sok szlovák kötődésű pap volt, és a hungarus patriotizmus a társadalom magyar etnikumú rétegeiben sem váltott még át a későbbi magyar polgári nemzettudatra.

⁴⁹ TIBENSKÝ 148-159. Idézetei Fándly *Compendiata historia gentis Slavae* (Tyrnaviae 1793) című művéből valók.

**Hospodára, na čisto chvalitebná, ob
z mnohých dobrostivě očelávanú hospodár-
stvá Křístu, buďte se brat předplacená
Cena, čte do ostatného Dna Mesica
Srpná.**

**B. S.
Dobřičkař Towaristwá
w. K.**

FÄNDLYHO SPRÁVA O VYDAVATEĽSTVE

Od narodenia Juraja Fändlyho, 21. októbra 1750, uplynie čoskoro 230 rokov. Predchádzajúcu Správu napísal a dal vytlačiť v Trnave u Václava Jelínka roku 1792 ako 42-ročný. Tento obor medzi bernolákovcami prejavil životstránkovú tlačou – ktorej faksimile rozposielam s novoročným pozdravom – ako prvý Slováč úspešné porozumenie pre obrovský význam národného vydavateľstva s progresívnym programom, základu rozvoja novej knižnej kultúry a čas tu kultúry vôbec.

O obsahu unikátu Správy, nájdenej v roku 1961 v Országos Széchényi könyvtár v Pešťbudine, publikoval som štúdiu „K organizácii a vydavateľskej činnosti Slovenského učeného tovarišstva“ v zborníku K počiatkom slovenského národného obrodzenia (Bratislava 1964, str. 189–200). Keďže zborník neobsahoval reprodukcie a prílohy, volim po čase túto formu rozšírenia Správy, aby sa jej zmysel ďalej zosveobecnil.

PF 1979/1

Dr. Boris Bálint
801 00 Bratislava, Pugačevova 2

Správa

**D štterném znovu wstaweném słowén-
ském Towaristwú, k částnému Wi-
danú słowénstých Křích.**

Něš wolákeri náš Towaristf buče čte
dat wiclačit, (Do obřábnutém Dowo-
lenú milostiwým Cenzúri) nowú słowén-
skú Křístú, a gatemkolwet Předswzetš,
bár čona buče obřábnawat kofkolowet
Sárkow, wiclači sa f kíg piet što Zu-
šow, Widawatel, to gest: Spisuwatel
zég Křístí, dostate gedno što Křemplá-
row za Prácu, bučeli Předplatitelow
što (galo bi gich malo biť) dá Každi
za gedn wiclačením Sárket, ten šest Pr-
nášow, a za čuto předplacenú částnú
Cenu, dostate šteg isteg Křístí dwa
Křemplare (Tomu bi sa celkováná wis-
lawená Cena zdála wěšlá, šech sa na-
má šlošá dwa Towaristf, tak Každi do-
stane wěšni lacino gednu Křístú) čf-
že zůstane wiclačených dwěšto Křema-
plátow šteg Křístí, Penáže za čuto od-
predané pozůstati Křempláre, zůstana
u

u Dána Křibhočeláča, w Rasse naše-
ho Towaristwa, na budúcích nowých
Křích Wiclačení, keré nám lém důl
lacněgš a snadněgš f Kuřám wrindú,
poděwěć wzděki Penáže w Rasse budú
nato, řeš bi keré Kříba nemala što
Předplatitelow, šichto Penáže doplní
sa čento potrební Počet, abi sa f každg
Křístí móšlo wiclačit piet što kuřow.
Řeš sa takš Kříba štoro wipreda, buče
sa ona podrubí tláče na štrati terge
Rasf, abi sa rozmnožila Rassa, keréž
Dobřičkař, buče gedn f náš opactní, a
hodnowerení Křiz.

Řebikowet sa řečba budúće wo-
lagatě Oznámění, a nowéř słowénstých
Křístí buče řoždawat, řdo buče čteř
řeimato lachlímá Spřufobi dostat f nřg
dwa Křempláre, něč sa f předplacenú
Cenu hláři w Trnawe u Dána Křibho-
čeláča Wáclawa Geliněř, we wstawe-
ném Terminu, řebo po čento, buče sa
takš Kříba a wolákeri Gros drachř
předawat, řo sa bneř f čuto hospodár-
stvá Křístú stane.

Dwognářobní budú w čento liter-
ním Towaristwú Towaristf, gední,
Křích widawatelš a drubi Předplatites
ře, čito budú dopomohat f Widánú
nař

nařinstých Křích f Penáže, tam čf, swo-
gim chwalitebním Dětom, keré bi sa
čreč do řeboto Towaristwá Ozná-
mie od náš znamenite od dářeni, řech to
učini z listom Pánowi Křibhočeláča-
wi po Počte poslaním, aře franko wis-
placemím. Gedno miselné Drowělo a
Hlačeni, budúčho słowénřeho Dřšna,
a znovu wiclačením našich Křích, mu
sa biť nastědugitě Křijestě w Trnawe
ai w Přespurku na Předag wstaweně.

Linque Slavonica per Regnum Hun-
garic usitate compendiosa & faciliis Or-
thographia — cui prefixa est, Dissertatio
Philologica critica de literis Slavorum
Auctore Antonio Bernolák.

Čtř tuto Drubu: Grammatica Slavica
Auctore Antonio Bernolák — Editio prima
in Pannonia.

Čtř třeta: Etymologia Vocum Sla-
vicarum Auctore Antonio Bernolák.

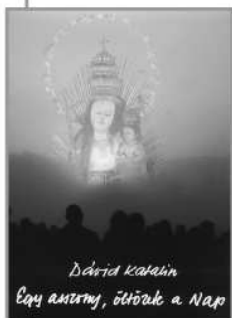
Buče mat náš sławní słowénřti Lřá-
rod to Škafci. Je učiwěř Ofobi řeboto
nowěšho Towaristwá, buče móćie čf-
tat pri řonci druběř Šteřánři Dřlěčho
řo:

Juraj Fándly előfizetési felhívása Anton Bernolák munkáira.
Eredetije az Országos Széchényi Könyvtárban. Kiadta Boris Bálint
1979-ben

DÁVID KATALIN

EGY ASSZONY, ÖLTÖZETE A NAP

Isten Anyja a tipológiában

Az ismert művészettörténész, a keresztény ikonográfia és tipológia kutatójának legújabb könyve, világviszonylatban egyedülálló témát dolgoz föl. Kultúrtörténetünk Máriához fűződő kétezer éves emlékeit a történelmi Márián és az önálló Mária-kultusz ábrázolásain keresztül vizsgálja; erről ad teljes és áttekinthető összefoglalást. A biblikus ihletettségi művészet gazdag anyaga alig megközelíthető ezek ismerete nélkül. Az Isten Anyjához kapcsolt ó- és újszövetségi jelenetek analógiás, jelképi vizsgálata: a tipol-

giai módszer megismerése mellett az Olvasó elsajátíthat egy olyan Biblia-meditációs módszert is, amelynek gyakorlásával gazdagíthatja spirituális valóságát, javíthatja szellemi életminőségét.

368 oldal + 64 oldal színes melléklet, keménytáblás
Ára: 4200 Ft

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT

<http://www.stephanus.hu>

Jozef Hal'ko

Donner Márton-szobra: fél évszázadon át a Dómon kívül*

Az újonnan alapított Pozsonyi Főegyházmegye címerében Szent Márton látható. Alakját Donnernak, a pozsonyi székesegyházban található szoborcsoportja inspirálta, ezért e kivételes alkotás ismét az érdeklődés homlokterébe került. Donner György Rafael huszáregyenruhában ábrázolta Szent Mártont, amint nyargaló lováról lehajol egy félmeztelen koldushoz, hogy fele köpenyét kardjával levágva odaajándékozza neki. E művet sokféle szempontból lehetne részletesen elemezni, a következőkben azonban történetének egyik érdekességéről, annak háttéréről szólnunk. Tulajdonképpen miért tették ki Donner alkotását csaknem fél évszázadra a templom keleti fala mellé? A XIX. század végén ugyanis Pozsony idősebb lakói emlékeztek, miként helyezték ki 1866-ban a Szent Márton Dóm presbitériumának leghátsó ablakán Donner Márton-szobrát.¹ Így került a templom patrónusa kívülre „templomán”, a barokk koronázóoltár monumentális dísze százharminc év után periférikus helyre, a templom külső pillérei közé.

Ez a koronázótemplom purista regotizációjának egyik következménye volt a XIX. század közepén. Úgy tűnik, már akkor vitát váltott ki, hiszen Könyöki József pozsonyi tanár a renoválási munkákat dokumentálva mintha szükségét érezte volna annak indoklását, hogy „... a szobrot nem hagyhatták addigi helyén, mert nemcsak a gótikához nem illett volna, hanem a szobor mellett az új gótikus oltár is egészen eltűnt volna”. Könyöki szerint ezt a csodálatos alkotást eredetileg a nagyobb távolságból való rálátásra készítették, ezért képes éppen az új helyen „valódi művészi élményt nyújtani, ami megfelel a szent méltóságának”.²

Könyöki indoklása meggyőző volt, hiszen normális körülmények között bizonyára bármelyik műemléki intézmény tiltakozott volna egy

* Käfer István fordítása.

¹ *A Szt. Márton lovasszobor visszaállítása a koronázó Dómba*, in *Nyugatmagyarországi Híradó* XXIV (1911) 150. július 5., 3.

² KÖNYÖKI J., *Zur Erinnerung an die feierliche Consecration des neu errichteten Hochaltars in restaurierten Sanctuarium des Krönungs-Domes in Pressburg* (Pressburg 1867) 32.

jeles barokk ékesség eltávolítása miatt, ilyen intézmény azonban a XIX. század hatvanas éveinek közepén nem létezett. Az osztrák-magyar kiegyezés után sokáig tartott az illetékességi vákuum, amikor Pozsonyba „már” nem ért el a bécsi Kommission für Erhaltung der Kunstdenkmäler, a budapesti Műemlékek Országos Bizottsága pedig még nem létezett.³

Paradox módon ugyanaz a folyamat, amelynek kezdetén megtörténhetett Donner szoborcsoportjának eltávolítása, a magyar emancipációs törekvések hatására később lehetővé tette, hogy visszakерüljön a temp-lomba. A XIX. század nyolcvanas éveitől ugyanis egyre több pozsonyi polgár vallotta magát magyar nemzetiségűnek. Harminc év alatt lélekszá-muk több mint négyszeresére, az 1880. évi hétezerről 1910-re több mint harmincezerre nőtt!⁴ „A magyarságnak komoly feladata van Pozsonyban – lelkesedett Vutkovich Sándor, a *Nyugatmagyarországi Híradó* kiadója – ...hogy Pozsony legyen a Felvidék magyarosodásának egyik erős bástyája, ahonnan a magyar génusz áraszsa szét sugarait, s amelyeken törjön meg minden idegen hatás hullámverése.” Vutkovich szerint a magyar nemzet jövője éppen az egyre magyarabb városokban van: ezen munkálkodik az erkölcsileg összeforrott értelmiség, a családok, a kulturális és oktatási intézmények és, természetesen, az Egyház is. Igen, „Pozsonyban nagyon kívánatos, hogy az egyház szolgálai mindig velünk együtt zárandokoljanak ahhoz az oltárhoz, ahol a szeplőtlen hazafias érzelem tiszta lángjai lobognak...”⁵ Az Egyház szolgálainak sürgetően időszerű „hazafias érzése” vonatkozhatott Heiller Károly kanonokra, a Dóm plébánosára is, aki a templom regotizációjának fő kezdeményezője volt. Egy 1867. évi laudáció szerint ő volt az, aki négy évvel korábban eldöntötte a Dóm regotizálását eredeti formájára, amire később Prágából és Bécsből hétezer forintot szerzett, újabb nyolcezeret pedig a püspököktől és a magyarországi káptalanoktól. Magában Pozsonyban is habozás nélkül kilincselte a legszegényebbeknél is, hogy támogassák szent terveit. „Áldva legyen az Úr – áll a laudációban –, ki ily férfit helyezett a pozsonyi kath. község élére; áldva legyen érte mindörökre és annál inkább, mint hogy e férfi által már számos jótéteményben részesült a pozsonyi kath.

³ HELMÁR Á., *A pozsonyi szent Márton szobor megmentése*, in *Nyugatmagyarországi Híradó* XIV (1901) 143. június 25., 4.

⁴ SZARKA, L., *Etnické zmeny v Bratislave a mestská administratíva v období medzi svetovými vojnami* [Etnikai változások Pozsonyban és a városi közigazgatás a két világháború között], in CZOCH, G., *Kapitoly z dejín Bratislavy* [Fejezetek Pozsony történetéből] (Bratislava 2006) 415.

⁵ VUTKOVICH S., *A nemzeti ügy Pozsonyban*, in *Nyugatmagyarországi Híradó* XIV (1901) 23. január 27., 1.

község.”⁶

Alig néhány évtized múltán Heiller ügyködése teljesen ellenkező megvilágításba került: Donner magyar egyenruhás Mártonjának eltávolítását a korszellem nacionalista interpretációja szerint értelmezték, tehát akkor az magyarellenes cselekedet volt. Annál inkább, mivel a német újságok egykor közvetlen megkérdőjelezték Márton magyar uniformisát avval a megjegyzéssel, hogy „nem egészen felel meg a kornak, amelyben élt”.⁷ „Nyugalmas kényelemben él, német lapokat olvas – gúnyolta Heillert a kéthetenként megjelenő *Pozsonyvidéki Lapok* –, és mivel a sok bécsi és pozsonyi német újság igen sok pénzbe kerül, nem járát magyar lapot.” Ezek a sorok „A püspök úr pongyolában” szarkasztikus cím alatt azzal a váddal folytatódtak, hogy Heiller az 1848-as forradalom után magyar létére mégis az osztrák császáráért imádkozott!⁸ Ezután éles kritikája következett mindannak, amit Heiller a Szent Márton Dómban elkövetett: ott már a magyar katolikusoknak „lehetetlen magokat nyugodtan az Isten iránti áhítat érzelmeinek engedni át”, éppen ott, „ahol legjogosabban ők kereshetik ugyan otthonukat, de mégis éppen őket nézik oly jöttment csöcseléknek, melyet szóra sem érdemes méltatni”. Ezért a magyar katolikusoknak Heiller miatt a Dómban „káromlássá válik az ima ajkukon, mikor ezen megcsökönysödött német papnak lenéző figyelmetlensége eszökbe jut s lelkök üdve helyett a kárhozat angyalának tesznek szolgálót”.⁹

Így beváltak Méhes Péter pesszimista előérzetei. Pozsonyi örkanonokként közelről ismerte Heiller terveit, és már 1863-ban óvott a Márton-szobor kihelyezésétől. Szvitovszky primáshoz írt bizalmas levelének bevezetőjeként mentegetőzött, hogy nem mint „szemtelen vádló” vagy „alacsony árulkodó”, hanem „kínos kételyben” és „szorongató kétségeskedésben” kérelmezőként fordul hozzá. „Mostani buzgó plébánosunk – árulta el Méhes – egy nagy társasággal szövetkezve egészen, de egészen átalakítani akarja mindenek előtt a főoltárt és innen elmozdítani Szent Márton védnökünket, mivel magyar öltönyben van a lóháton, és Isten tudja hova befalazni.” Méhes bizonyára tudja, hogy a ló nem illik az

⁶ Primási Levéltár, 3295/1867. Emlékirat nagyságos és ft. Heiller Károly, apát, pozsonyvárosi kanonok s plébános Isten dicsőségére tanúsított működéséről.

⁷ *Zur Geschichte der Pressburger Domkirche*, in *Pressburger Zeitung* LXXVII (1864) 87. április 16., 1.

⁸ FELDUNAI PORZÓ, *A püspök úr pongyolában*, in *Pozsonyvidéki Lapok* VIII (1880) 4. június 6., 1.

⁹ ARDÉNYI D., *A mi diadalmunk*, in *Pozsonyvidéki Lapok* VIII (1880) 22. október 10., 1.

oltárra, sőt abban is kételkedik, hogy Szent Márton magyar öltözékben görbe karddal a meztelenség eltakarására vágta volna le köpenyét. Ám ezzel a szoborral, amit hosszú ideje a nép áhítatos tisztelete övez, csak nagyon-nagyon óvatosan szabad bánni. Hová tűnt a kegyelet és tisztelet dicső elődeink iránt, ha romboljuk a műalkotásokat? Mindenünnen árad a gyűlölet mindazzal szemben, ami magyar. Nem ez a félelem jelenik-e meg Pozsonyban, ha itt még egy magyar öltözetű szent tiszteletét sem engedik? „Aggodalmamat fiúi bizalommal Elébe terjesztem Eminenciádnak – zárta Szcitovszky primásnak szóló levelét Méhes –, „leborulva bocsánatért esdeklem, ha az illedelemnél túl léptem.”¹⁰

Szcitovszky véleménye a szobor kihelyezéséről változott. 1852-ben még „a régi igényről“ beszélt, „hogy a főoltáron cseréljék le Szent Márton szobrát a képére”, mert a szobor ott „kevésbé illik” (*minus decens*), és át lehetne helyezni például a főkapu elé.¹¹ Tizenhárom év múlva azonban már azt kívánta, hogy a műalkotás a „maga épségében fentartassék”, hiszen valamennyi pozsonyi óhajtja e „kiváló” szobor helyén hagyását, amit elődje, Eszterházy Imre „sok ezerre felrúgó költségeken” készíttetett.¹²

Volt itt azonban még egy magasabb rangú egyházi személyiség is, aki nem értett egyet azzal, hogy a szobor a presbitériumban van. Helmár Ágost, a budapesti Műemlékek Országos Bizottsága pozsonyi levelezője szerint így vélekedett Biale di Prela pápai nuncius is, aki a Dómban tett látogatása után „liturgiai és dogmatikai indokokból”¹³ a szoborcsoport templomon kívüli elhelyezését szorgalmazta. A dogmatikai indokok valószínűleg abból eredtek, hogy a dicsőítő angyalok mintha a tabernákulum helyett Szent Márton irányába hódolnának, ami teológiailag elhibázott lenne.¹⁴

Szcitovszki primáson és di Prela nunciuson kívül fenntartásai lehettek az oltáron levő lovasszoborral szemben Simor János bíborosnak is, aki a pozsonyi Dóm regotizációjának idején esztergomi primás volt.

¹⁰ Primási Levéltár, 1562. sz. Méhes levele Szcitovszkynak, 1863. május 27.

¹¹ A Szent Márton Plébánia Hivatal Levéltára (AFÜSM=Archív Farského úradu svätého Martina), Decretum Visitationis Canonicae Ecclesie parochialis Poseniensis ad S. Martinum, Anno 1852, 74; *Die St. Martin-Statue und Heiller-Lippert*, in *Pressburger Tagblatt* XVI (1911) 5429. szeptember 22., 1.

¹² Primási Levéltár, 14520. sz. Szcitovszky levele a Helytartó Tanácsnak, 1865. április 8.

¹³ HELMÁR Á., *A pozsonyi Szent Márton szobor megmentése*, in *Nyugatmagyarországi Híradó* XIV (1901) 143. június 25., 4-5; *Die St. Martins-Reiter-Statue Raphael Donners in Restaurierung*, in *Pressburger Zeitung* CXLVIII (1911) 207. július 30., 2. Sem az esztergomi primás levéltárában,

„Simor bíboros, a művészet egyik elsőrendű mecénása letette a lovasszobrot az oltárról” – ismerte be a *Pressburger Tagblatt*, mert tudta, hogy a templom „elsősorban Isten háza, nem pedig művészeti múzeum, és a műtárgyaknak csak addig van helyük a templomban, amíg nem akadályozzák a lelkek Istenhez emelését.” Simor ugyanezen lap szerint tudta, hogy „az oltár nem műtárgyak kiállítási asztala, hanem Isten menzája, amelyen Krisztus legszentebb teste áldozatokat fel”.¹⁵ A napilap kétségbe vonta magának a szobor megrendelőjének, Eszterházy Imre érseknek a motivációját is: „Ez a gazdag egyházfejedelem vitathatatlanul a művészet nagy mecénása volt – ismerte el a lap –, de ez esetben engedett könnyen érthető és elfogadható gyengeségének, amikor kérte a művészt, lepje meg ezzel a lovasszoborral testvérét, a magyar gárdakapitányt. És ezért nemcsak a lovasszobor felállítását, hanem egy tényleg bizarr anakronizmus realizálását is kívánta: hogy Szent Mártont, a római katonát huszáregyenruha ékesítse a valóságban tulajdonképpen a bécsi magyar gárdisták egyenruhájával!”¹⁶ A *Pressburger Tagblatt* később pontosított: „A primás, Eszterházy gróf ugyanis Szent Mártont öccsének képmására készítette, aki gárdakapitány volt Bécsben.”¹⁷

Volt-e egyáltalán Eszterházy érseknek öccse? Ha igen valóban huszár volt? Az Eszterházy család alaposabb kutatása szerint Gáspár, az érsek öccse tényleg huszár volt: 1703 júniusától Ebergényi László generális híres ezredének alezredeseként szolgált. Kronológiailag is egészen elképzelhetőnek tűnik, hogy Donner Eszterházy Gáspár képmása alapján dolgozott, amely állítólag „egy ausztriai várban, a burgenlandi Fraknóvárban” maradt fenn.¹⁸ Ott valóban az egyik legnagyobb kiállító teremben látható Eszterházy Gáspár képe. Az érsek fivére katonai egyenruhában van, amelynek tollas báránybőr kucsmája és zsinóros deréköve egyértelműen emlékeztet Donner Mártonjának részleteire. Ám, hogy csakugyan ez az olajfestmény volt a művész mintája, ismereteink jelen ál-

sem a Pozsonyi Káptalan dokumentumai között nem sikerült találni semmiféle adatot, ami bizonyítaná Helmár állítását.

¹⁴ Műemlékvédelmi Hivatal Irattára (MHI) Budapest f. MOB, 100. Jegyzőkönyv a Műemlékek Országos Bizottsága 1899. április 12-i üléséről.

¹⁵ *Restaurierung und Umsetzung der Martinsstatue*, in *Pressburger Tagblatt* XVI (1911) 5361. július 14., 1.

¹⁶ *Nochmals die St. Martins-Statue*, in *Pressburger Tagblatt* XVI (1911) 5443. október 6., 1.

¹⁷ *Die Donner'sche Martin-statue*, in *Pressburger Tagblatt* XVI (1911) 5524. december 30., 1.

¹⁸ ESZTERHÁZY J., *Az Eszterházy család és oldalágainak leírása* (Budapest 1901) 237-238.

lása szerint nem igazolható.¹⁹

A Heiller-féle regotizáció fő kritikusa a már említett Halmár Ágost volt. A szobor eltávolítását „kidobási merényletnek” nevezte, amit Lippert József, a primás műépítésze „szűkölködő, romboló tervrajzai” alapján követtek el, aki szerint „minden kegyelet nélkül... mindent el kell távolítani, ami nem gót ízlésű”. És az, amivel mindezt pótolták, csupán „a gótika nyomorúságos utánzása”. Ilyesmit az angolok soha sem engedtek volna meg, nem engedték volna kidobálni a gótikus Westminster templomból a legkülönbözőbb stílusú emlékeket, és ha valaki kihajított volna egy nagy barokk alkotást, mindenáron visszaállították volna.²⁰ Ilyen hatalmas alkotása van Pozsonynak, de „a szobor most olyan helyen áll, melynél elhagyatottabbat Poszonyban alig lehetne találni. A koronázási Dóm szentélye mögött két hatalmas pillér között állították fel. Annak a térnek, amelyre a szobor néz, síri csendjét gyalogjáróknak lépései nagyon ritkán zavarják, kocsi arra nem jár soha, mert nem járhat.” Ezért Helmár szerint ez a hely egyáltalán nem felel meg a XVIII. század egyik legkiválóbb műalkotásának, tiszteletének, méltóságának.²¹

„E legkiválóbb ékesség” megemntésének érdekében Helmár 1901. június végén memorandumot küldött Budapestre a kultuszminiszternek, amelyben követeli Donner szobrának visszahelyezését a Dómba. Ezt „ritka és nagybecsű művet”, Magyarhon négy ismert lovasszobrának legszebbikét „végrelegesen meg kell menteni a pusztulástól”. És olyan helyre kell állítani, ahol a műértők gyönyörködhetnek benne, és ahol a közönségre is nemesítően hathat. Ellenkező esetben „joggal mondhatná Nyugat-Európa, hogy Magyarország nem tudja megbecsülni a birtokában lévő műkincseket ... Biztosan lehet számítani, hogy ezen Memorandumnak meglesz az eredménye – reménykedett küldője –, mert kultuszminiszterünk minden kulturális mozgalom hathatós és lelkes támogatója...”²²

Helmár nem volt egyedül törekvésével. A szobor általa említett repedései mozgósították a pozsonyi híveket, hiszen a szakemberek szerint is féltő volt, hogy az alkotás romlása visszafordíthatatlanná válik, mivel „a hőmérséklet-ingadozások nem egyenletesen hatnak külső ólomrétegére

¹⁹ E tanulmány szerzője 2008. november 30-án személyesen látogatott Fraknó várába dr. Štefan Holčík a pozsonyi Városi Múzeum munkatársának kíséretében, aki közvetített a kép hozzáférhetővé tételében.

²⁰ HELMÁR Á., *A szt. Márton-szobor visszahelyezése a főtemplomba*, in *Nyugatmagyarországi Híradó* XXIV (1911) 196. augusztus 29., 3.

²¹ HELMÁR Á., *A pozsonyi szent Márton szobor megmentése*, in *Nyugatmagyarországi Híradó* XIV (1901) 143. június 25., 4.

és a belső gipszbélésében levő téglatörmelékekre”. Ezért az 1898-ban alakult „Dóm helyreállító-egyesület” kísérletet tett a szobor megmentésére. Az egyesület tagjai védő vitrin készítése mellett döntöttek fémből és üvegből.²³ Ennek az „üvegháznak” a konkrét alakja élénk vitát váltott ki az egyesület közgyűlésén, amelyet a Csáky téren levő népiskola tornatermébe hívtak össze. A sajtójelentés szerint a program részének kellett lennie a javaslatnak „a Szent Márton szobor megóvására az időjárás hatásától”.²⁴ A projektet konkrét tervrajz formájában mutatták be a mintegy harminc jelenlévőnek: a gótikus vonalak üvegezett öntöttvas konstrukciója, amit egy felezett hatszög alakú alaprajzra állítottak, összhangban lesz a Dóm egyszerűségével. A négy fémtámaszték között három nyílás lesz, a középső – tört félkörív formájában – három méter széles és 6,30 m magas tükörtáblában végződik majd. A szűk oldalsó fémprofilok tíz milliméter vastag drótozott üveget tartanak. A konstrukció belső tisztítását közepén elhelyezett egy méter magas zárható rácsos ajtócskák teszik lehetővé. Az építményt nyitott galéria zárja négy átnyúló kis oszloppal, amelyek egyben horganyzott rézből készült piramistetőt tartanak. „Ez a védőfedél nagyon jól mutat – feltételezte a *Pressburger Tagblatt* –, és határozottan a legjobb módszer olyan akut kérdés megoldására, amilyen a Szent Márton szobor pusztulásának megállítása.”²⁵

Még Donner Szent Mártonjának „beüvegezése” előtt a budapesti műemlékbizottság szakértőt küldött Pozsonyba, hogy szakyszerűen értékelje a szobor állapotát. 1900 őszén megérkezett Budapestről Edvi Illés Aladár, a Felső Ipariskola tanára, aki a következőkben foglalta össze megállapításait: a szobor egészen jó állapotban van, teljesen restaurálható, sőt, a templomba való visszatétele után nem is szükséges javítás. Az ólom több helyen megrepedezett ugyan, de a kis repedések nem is annyira a vékonyka oxidáció következtében keletkeztek, hanem inkább a szoborcsoport áthelyezésekor. A hajszálrepedések azután a fagy miatt tágultak. Edvi azt is megállapította, hogy a szobor kihelyezésekor megtöltötték téglákkal és gipsszel, amit el kell távolítani, és fémbetéttel kell pótolni, mivel a ló a töltelék súlya alatt a gyengeségtől ellankadt. Ám rozsdagátló

²² Uo. 4-5.

²³ Uo. 4.

²⁴ *Die Generalversammlung des Pressburger Domrestaurirungs-Vereines*, in *Pressburger Tagblatt* IV (1899) 971. január 8., 5.

²⁵ *Die Generalversammlung des Pressburger Domrestaurirungs-Vereines*, in *Pressburger Tagblatt* IV (1899) 973. január 10., 2.

készítmény alkalmazását, amit Sturm bécsi restaurátor javasolt, Edvi fölöslegesnek tartotta, hiszen az ún. „ólomrozsdának” már önmagában is védő hatása van.²⁶ Edvi professzor azután megszemlélte a koronázótemplomot is, hiszen alaposan fontolgatták a szobor visszahelyezését is eredeti térségébe. Edvi ugyanis nem értett egyet az alkotás odakünn hagyásának elképzelésével, sem avval, hogy helyezték át a Dóm mögötti térre, mivel „a szobormű, melynek hátsó fele nincs is teljesen kidolgozva, az anyalokkal együtt az oltár fölé, nem pedig szabad térre készült”.²⁷

A megjegyzés a „szabad térségről” kritikus utalás volt Fadrusz János híres pozsonyi szobrász javaslataira, akit még fiatal korában éppen a palástját karddal levágó Donner-féle Szent Márton ösztöngött arra, hogy ne lakatos, hanem szobrász legyen. Most a művész saját tervezetét ajánlotta Donner szoborcsoportjának elhelyezésére, amit az 1899. évi pozsonyi ipari kiállításon mutatott be.²⁸ Megvalósítása azonban igényesebb terepmódosítást követelt volna: a templom déli fala alatti lejtő középső részét a két lépcső között az utca szintjére igazították volna úgy, hogy falmélyedés jöjjön létre, amelyből a barokk lovas a lehető legjobban kiemelkedne. Mivel a szobor mindig fal mellett állt és hátulról nem volt kidolgozva, ezt be kellett volna fejezni, ami viszont ólomból megvalósíthatatlan volt. „Fadrusz hajlandó az egész szobrot újra mintázni, bronzba önteni, és felállítani – magyarálták az újságok – teljesen díj nélkül.” A szobor hátát díszrácsokkal és virágokkal egészítette volna ki.²⁹ Dr. Thaly Kálmán, aki e tervezetet közvetítette, már el is intézte a pénzügyi fedezetet Derway Ferdinándnál, az Első Pozsonyi Takarékpénztár elnökénél, akit lelkesített Fadrusz javaslata. Így minden már csak az ígélet teljesítésén múlt, és a további hozzájárulásokon a nyilvánosság és maga a primás részéről.³⁰

„Éppenséggel nem szerencsés eszme – reagált Edvi Aladár professzor a műemlékbizottságból –, s emellett annak kivitele igen nagy költségeket igényelne, leghelyesebb megoldás az, hogy a szobormű újra a templomban állíttassék fel...”³¹ Így megint időszerű lett a Kultuszminisz-

²⁶ MHI, f. MOB, 309. Czóbor jelentése a Kultuszminisztériumnak, 1901. júl. 16.; MHI, f. MOB, 306. Meiszner kéziratos jegyzete, 1901. júl. 19.

²⁷ Uo.

²⁸ LÁZÁR B., *Fadrusz János*, in *Művészet* XII (1913) 2. 51-63.

²⁹ *Érdekes terv a Szent Márton szoborra vonatkozólag*, in *Nyugatmagyarországi Híradó* XII (1899) 89. április 19., 3.

³⁰ Bildhauer Fadruß' neuestes Projekt, in *Pressburger Tagblatt* IV (1899) 1070. április 20., 4.

térium 1899. március 27-i döntése, miszerint a szobrot „feltétlenül a templom belsejében s jelentőségének megfelelően”³² helyezték el.

E döntések ellenére a Donner-szobor ügyét néhány évre teljesen félretették, s az új évszázad első öt évében gyakorlatilag semmi sem történt érdekében. 1905 elején a *Művészet* című szakfolyóirat közölt egy riasztó cikket Divald Kornél tollából, aki „pozsonyi szoborválság”-nak jellemezte a kialakult helyzetet. Éles fogalmazásban ismét bírálta, hogy a Dóm restaurálása idején „a gyönyörű oltárt egyszerűen szétszedték, architektonikus részleteit eldobálták, helyére hazug gót stílben, ízléstelen új oltárt rakattak”, miközben Donner szobrát „évek hosszú során át zavaraltalanul verte az eső, rongálta a hó és fagy”.³³

Bár Donner ólmozott Szent Mártonja a következő években sem került el periférikus helyéről, már csupán az elgondolások, hogy helyezték vissza a Dómba, elmozdulást jelentettek a templom presbitériumának padozata alá eltemetett Pázmány Péter síremlékének elhelyezési terveiben. Így a Donner Szent Mártonjának elhelyezése körüli polémiák ütköztek a szintén a koronázótemplom szentélyébe tervezett emlékmű sorsával. Rigele Alajos pozsonyi szobrász ugyanis legelőször megkapta a megrendelést Pázmány emlékművére, a bíboros életnagyságú impozáns ülő alakjának megformálására könyvvel a kezében. A műemlékbizottság azonban Márton visszahelyezésével kapcsolatban úgy döntött, hogy Pázmány síremléke kisebb lesz, relief alakú. „A bizostság véleménye akként alakult ki, hogy a Pázmány-szobor is epitáfium-szerűen létesítendő, így tehát Rigele kénytelen lesz a szobor tervezetét átdolgozni.”³⁴ Fokozatosan kikristályosodott az új síremlék helye is: a pozsonyi katolikus közösség patronáló bizottsága úgy döntött, hogy a Pálffy-epitáfium közelébe helyezték el a presbitérium északi fala mellett, amivel maga Rigele is azonosult.³⁵

Kissé nehezebb volt a helykeresés Szent Márton monumentális szobrának. A legelfogadhatóbbnak mutatkozott Zandt Ödön kanonok,

³¹ Lásd: 23. sz. jegyzet.

³² MHI, f. MOB, 221. Éber levele Komlóssynak, 1907. március 3.

³³ DIVALD K., Láthatatlan műemlék, in *Művészet* IV (1905) 3., 159-165.

³⁴ A Műemlékek Országos Bizottsága Pozsonyban, in *Nyugatmagyarországi Híradó* XXV (1912) 88. április 18., 3.

³⁵ AFÚSM, A pozsonyi Róm. kath. autonóm hitközség védúri választmányának jegyzőkönyvei 1909-1911, 18/912. Jegyzőkönyv a Pozsonyi Római Katolikus Autonóm Hitközség üléséről, 1912. január 20.

városi plébános javaslata, hogy helyezték az Alamizsnás Szent János-kápolna ablakához.³⁶ Egy további javaslat szerint az északi falhoz kellett volna állítani a Szent Anna-kápolna bejárata és az Alamizsnás Szent János-kápolna közé, ezt azonban a patronáló bizottság többrendbeli indokból nem ajánlotta: nem csupán azért, mert a Szent Anna-kápolna bejárata mellett pillér van, hanem anyagiak sem állnak rendelkezésre a szobor áthelyezésével kapcsolatban előre látható többszörös költségekre.³⁷ Ezenkívül az is fenyegetett, hogy az inkriminált zóna alatti kripták nem bírják el a szobor súlyát.³⁸ Ez volt a döntő érv a budapesti műemlékbizottság számára, ezért más hely keresése mellett foglalt állást. És egy újabb pozsonyi út mellett.³⁹

A bizottság 1911. április 17-én, szerdán érkezett Budapestről a Dómba, mégpedig tényleg reprezentatív összetételben. Elnöke, báró Forster Gyula képviselő kíséretében a következők voltak: Dr. Éber László, a műemlékbizottság referense, Schulek Frigyes udvari tanácsos és építési szakértő, Szalay Imre miniszteri tanácsos, a Nemzeti Múzeum igazgatója, Möller István királyi tanácsos és építész, Stróbl Alajos és Tóth István szobrász, Foerk Ernő, a Felső Építőipari Iskola tanára és Schulek János műépítész. Az urakat a Dóm sekrestyéjében Komlóssy Ferenc prépost, Kumlik Teodor alpolgármester, Zandt plébános, Kozics Ede fényképész, Wilhelm von Marton vasgyáros és mások fogadták. A korabeli sajtó szerint a jelenlévők részletesen megvitatták Donner Szent Mártonjának „ideiglenes” elhelyezését. Azért „ideiglenes”, mert az egész vitában alapvető változás következett be: az eredeti barokk oltár teljes megújításáról kezdtek beszélni, amelyen ismét a Szent Márton szoborcsoportnak kellett dominálnia.⁴⁰

A hír a szoborcsoport visszahelyezéséről a megújított barokk oltárra a *Westungarischer Grenzbote* szerint „lelkes általános helyeslést váltott ki”. Hiszen maga az apostoli király őfelsége „a szent szobra előtt

³⁶ MHI, f. MOB, 100. Jegyzőkönyv a Műemlékek Országos Bizottsága üléséről, 1899. április 12.

³⁷ AFÚSM, A pozsonyi Róm. kath. autonom hitközség védúri választmányának jegyzőkönyvei 1909-1911, 136/911. Jegyzőkönyv a Pozsonyi Római Katolikus Autonóm Hitközség üléséről, 1911. október 28.

³⁸ MHI, f. MOB, 855. Korcse János a Pozsonyi Római Katolikus Autonóm Hitközség alelnökének levele a Műemlékek Országos Bizottságának, 1911. október 28.

³⁹ MHI, f. MOB, 855. Kézírtas bejegyzés és levéltervezet a Pozsonyi Római Katolikus Autonóm Hitközséghez, 1911. december 14.

⁴⁰ AFÚSM, A pozsonyi Róm. kath. autonom hitközség védúri választmányának jegyzőkönyvei 1909-1911, 98/911. Jegyzőkönyv a Pozsonyi Római Katolikus Autonóm Hitközség Patronáló

térdelve ismételten gyakorolta áhítatát”. Ily módon valamennyi „liturgikus, helytörténeti, dinasztikus és vallásos érv” az áthelyezés mellett szól. „Ezért nagy megnyugvással üdvözljük – fejezi be a lap – a kezdeményezést Szent Márton szobrának restaurálására... bizonyosak vagyunk, hogy ezen nemes irányunkban az egész város egyhangúan mögöttünk áll.”⁴¹ A *Pressburger Zeitung* még hozzátette, hogy szakramentálisan itt koronázták meg Mária Teréziát, II. Lipótot, V. Ferdinándot, Mária Ludovikát és Karolina Augusztát: a szobor visszahelyezése ezért csakugyan „mély történelmi-vallási jelentőségű”.⁴²

A valóságban a javaslatot egyáltalán nem ilyen egyhangúlag fogadták el. Míg a műemléki bizottság az alpolgármesterrel támogatta, a papok közül csak Komlóssy prépost azonosult vele, Zandt és Kereszty kanonok azonban teljes határozottsággal ellenezte, sőt, magánúton az esztergomi érsekségen is panaszt tettek a tervekre.⁴³ Végezetül a bizottság úgy döntött, hogy a szobrot ideiglenesen a presbitérium falához helyezik, amíg az eredeti oltár felújítása nem készül el.⁴⁴ Zandt ellenkezése egyébként magában a patronáló bizottságban is kisebbségben volt: amikor Kumlik elnök szavazásra bocsátotta a javaslatot a Szent Márton szobor főoltárra helyezéséről, a bizottság 19 tagja volt mellette és csak hárman ellene, Zandton kívül Ferenczy József apát és Palugyay József templomatyja.⁴⁵

Az oltár újrakepítésének alapvető akadálya azonban az óriási – 120 ezer koronára becsült – költség volt, és pedig magának az eredeti oltár projektjének kiadásai nélkül.⁴⁶ Maguk a műemléki bizottság tagjai is, bár a barokk oltár megújítása mellett álltak, amint Kohl Medárd esztergomi segédpüspök egyik Forster báróval folytatott beszélgetése után írt levelében elárulja, kedvüket veszítették e terv megvalósításával kapcsolatban. Sőt, „kizártnak tartják, mert ez a terv az egész presbyterium s főoltár oly

Bizottságának üléséről, 1911. július 15.

⁴¹ *Die St. Martinsstatue wieder auf dem Hochaltar der Domkirche*, in *Westungarischer Grenzboten* XL (1911) 13474. augusztus 29., 2.

⁴² *Die St. Martinsstatue wieder auf dem Hochaltar der Domkirche*, in *Pressburger Zeitung* CXLVIII (1911) 236. augusztus 28., 1.

⁴³ Primási Levéltár Esztergom, 101. Kohl Medárd püspök levele a „tisztelendő úrhoz”, 1912. január 3.

⁴⁴ A Műemlékek Országos Bizottsága Pozsonyban, in *Nyugatmagyarországi Híradó* XXV (1912) 88. április 18., 3.

⁴⁵ Lásd: 37. sz. jegyzet.

⁴⁶ *A Szt. Márton-szobor elhelyezése*, in *Nyugatmagyarországi Híradó* XXV (1912) 122. május 31., 3.

nagymérvű átalakítását mustrálná, hogy elmegy a kedvük, s azt hiszi Forster báró, hogy beláthatatlan időre a dolog el lesz tolvá.”⁴⁷

Beláthatatlan maradt Donner két hódoló angyalának visszaserzése is, akik a Szent Márton szoborcsoport szerves része voltak. Most a budapesti Nemzeti Múzeum előcsarnokában álltak. A múzeum 1875-ben vásárolta meg őket 600 forintért, amivel tulajdonképpen – Divald Kornél interpretációja szerint – „megmentette” az angyalszobrokat.⁴⁸ Hajlandó lesz-e a megváltozott helyzetben a Nemzeti Múzeum visszaadni a pozsonyi Dómnak? Nem, az igazgatóság már korábban határozottan ellenkezett, ráadásul magának a kultuszminiszternek többszöri interveniálása ellenére. „Méltóságod ... amaz nézőponthoz ragaszkodik – írta a miniszter közvetlenül a múzeum igazgatójának –, hogy a Donner Rafael-féle szobrok ne helyeztessenek vissza a pozsonyi koronázási templomba, hanem továbbra is a Nemzeti Múzeumban őriztessenek”, de „a jelen esetben kétségtelenül magasabb érdek követeli, hogy a szóban lévő szoborművek eredeti helyükre visszahelyeztessenek”. Ezért a miniszter felszólította az igazgatót: lépjen kapcsolatba a szobrok átadásának ügyében a Műemlékek Országos Bizottságával, a szobrok árának visszafizetése ügyében forduljon közvetlenül hozzá.⁴⁹

A műemléki bizottság, nevezetesen Czobor Béla, az ismert papmuzeológus „helytelenek”, sőt, „önzőnek” minősítette a Nemzeti Múzeum obstrukcióit. Hiszen ezek a műtárgyak mind nemzeti, mind állami gazdagságot képviselnek a Nemzeti Múzeumon kívül is, és legjobban eredetileg kijelölt helyükön tölthetik be feladatukat. Míg ugyanis „a múzeum kapujában alig veszi észre valaki”, művészeti és kegyeleti szempontból „az elemi szabály az, hogy minden emlék a maga eredeti helyén, a maga környezetében hagyandó és őrizendő”. Azon a helyen, amelyet maga Eszterházy primás szemelt ki a Dóm főoltára felett, ahonnan „kegyetlen kezek meglepetésszerűleg tették ki a templomból” Donner alkotását. Ezért visszatérítése elégtétel lenne a „bűnnek minősíthető intézkedésért”, és a múzeum a legkevésbé jogosult akadályozni a miniszter által jóváhagyott intézkedéseket.⁵⁰ A múzeum minden sürgetés ellenére nem engedett. Olyan műalkotások példájával érvelt, amelyek részei külföldi múzeumokba kerültek, de azokat „senkinek se jutna eszébe ismét

⁴⁷ Lásd: 40. sz. jegyzet.

⁴⁸ Lásd: 30. sz. jegyzet; MHI, f. MOB, 431. Czobor referens levele a Közalapítvány Királyi Ügyigazgatóságának, 1901. november 11.

⁴⁹ MHI, f. MOB, 62. A miniszter levele a Nemzeti Múzeum igazgatójának, 1902. február 5.

egyesíteni”.⁵¹

Nem is tűnt úgy, hogy belátható időn belül sor kerülhetett volna bármiféle „egyesítésre”. A nyargaló Márton látványa ugyanis a rekonstruált barokk oltáron továbbra is riadalmat okozott a pozsonyi kanonokok között: elismerték ugyan Donner művének becses és szép voltát és védelmének szükségességét is, de alapvetően nem értettek egyet elhelyezésével a főoltáron, méghozzá egy barokk oltáron a gótikus szentély közepén! A kanonokok a Kohl püspökhöz eljuttatott magánúton fogalmazott panaszokon kívül testületileg a műemléki bizottsághoz fordultak: „E szándék ellen, mi, alulírott társas-káptalan leghatározottabban tiltakozunk és a nagytekintetű Országos Bizottság oltalmát kérjük.”⁵² Határozott elutasítását Zandt művészeti és liturgikus szemponttal egyaránt indokolta. A művészeti szempont szerint a terjedelmes barokk szobor a bécsi magyar testőrség egyenruhájában „a karcsú, gothizáló főoltár fölött aligha hatna kedvezően”. A liturgikus indok abból a megállapításból indult ki, hogy a káptalani templomban olyan oltárképnek van helye a főoltár fölött, amely gyönyörű üvegfestményen ábrázolja a szentet püspöki ornátusban, amelyet mint tours-i püspök viselt. „Az az epizód, melyet Szent Márton legendája ... említ, hogy ő egykor mint katona – még megkeresztelése előtt – egy mezítelen koldust a saját köpenyének levágott felével megvédett a tél hidege ellen, még talán alkalmas volna mint irgalmassági cselekedet ábrázolása, a hívek tiszteletére. De a Donner-féle ábrázolásban, mely Szent Mártont (tulajdonképp egy Eszterházy gróf képmása) mint bécsi magyar testőrt állítja szemünk elé, ki huszármentéjének egyik szárnyával akarja a teljesen mezítelen (óriás) koldust betakarni, nem tartjuk alkalmasnak arra, hogy mint a hívek tiszteletének tárgya a főoltár fölé helyeztessék: semmiképp nem tudnánk belenyugodni.”⁵³

Míg Márton elhelyezésén az addig nem létező barokk oltárra szenvedélyes toretizálás folyt, magát a szobrot elkezdték áttolni a templom északi bejáratához. Az ólomkolosszus letételének és áthelyezésének igényes művelete 1911. július 3-án a beüvegezett védőszekrény eltávolításával kezdődött. „Tegnap óta ismét szabadon áll a gyönyörű szobor – jelentette a *Pressburger Zeitung*. – Wilhelm von Marton kovácsművész

⁵⁰ MHI, f. MOB, 431. Czóbor referens levele a Közalapítvány Királyi Ügyigazgatóságának, 1901. november 11.

⁵¹ MHI, f. MOB, 127. Czóbor referens levele a Kultuszminisztériumnak, 1902. május 23.

⁵² Lásd: 40. sz. jegyzet.

⁵³ MHI, f. MOB, 662. Zandt levele az Országos Műemléki Bizottságnak, 1911. augusztus 31.

vezetésével e műalkotás a kölemezzel a legnagyobb odafigyeléssel és gondossággal le lesz véve az alapzatról...”⁵⁴ A szobor mozgatásához igényes technikai előkészületekre volt szükség. Amint egy unikális, a Pozsonyi Városi Múzeumban őrzött fotó elárulja, Marton négy segítőjével szilárd faállványzatot épített a szoborcsoport körül görgőkkel, amelyek láncai beleakaszkodtak a szoborcsoport szorító alaplemeze vaskeretének négy sarkába. Csak a piederstál alapzatának a koldus szobrával történt kivétele és elvitele után kezdték a négy vastag láncon leengedni a földre a lovat a lovassal. Hogy az ágaskodó ló – amely egyik felemelt lábával nem stabil – ne billenjen meg, biztosítani kellett: két facövek támasztotta alá a köpenye alját, a ló hasát és fölemelt lábát, továbbá deszkák is biztosították a lovas és a ló stabilitását.⁵⁵ Ezt követte a műalkotás kétnapos igényes átszállítása a templom északi falához. Ezt Hubert Ferenc építész cége végezte. A sima végrehajtásra személyesen felügyelt Kumlik Teodor polgármester-helyettes is. Szerdán, 1911. július 19-én az alkotás végre a fatetőzet alá került, amit külön a restaurálás céljára készítettek.⁵⁶ Ez volt a műemléki bizottság egyik energikusan kikövetelt feltétele: az átszállított Donner-alkotást biztonságos és stabil faháznak kell védenie.⁵⁷ E faház alatt látott a restaurálási munkálatokhoz Wilhelm Sturm, a bécsi császári és királyi Történeti Múzeum szakembere, akit Izabella főhercegnő ajánlott Pozsonyba.⁵⁸ Illetékes tekintélyek „egyedüli tapasztalt, elismert és bevált szakembernek”⁵⁹ tartották, az ólomszobrok specialistájának, aki Salzburgban és Bécsben is bizonyított.⁶⁰ „A nevezett művész szakavatottsága és bő tapasztalata – kezeskedett a műemléki bizottságnak Helmár professzor – a szó legszorosabb értelmében teljes biztosítékot nyújtott az iránt, hogy Magyarországnak ez a legnagyobb és legbecsesebb szobrászati műkincse oly módon lesz helyreállítva, amilyenél jobbat, helyesebbet és tökéletesebbet képzelni sem lehet!”⁶¹

⁵⁴ *Wiederaufstellung der heil. Martin-Reiter-Statue im Innern des Krönungsdomes*, in *Pressburger Zeitung* CXLVIII (1911) 181. július 4., 4.

⁵⁵ A Múzeum mesta Bratislavy fotóarchívuma, Fo-00570. a Szent Márton szobor átszállítása; fotó Kozic, 1911. július.

⁵⁶ *Die St. Martin-Statue*, in *Pressburger Zeitung* CXLVIII (1911) 196. július 19., 2.

⁵⁷ Lásd: 36. sz. jegyzet.

⁵⁸ Lásd: 37. sz. jegyzet; MHI, f. MOB, 656. Helmár levele az országos Műemléki Bizottságnak, 1911. augusztus 29.

⁵⁹ MHI, f. MOB, 665. Kumlik levele az Országos Műemléki Bizottságnak, 1911. augusztus 30.

⁶⁰ HELMÁR Á., *A pozsonyi szent Márton szobor megmentése*, in *Nyugatmagyarországi Híradó* XIV

Amikor Sturm számára meghívói szabadságot kértek bécsi munkáltatóitól, olyan váratlanul gyorsan kapta meg, hogy Pozsonyban fokozni kellett az előkészítő munkákat.⁶² Sturm egyébként már egy évtizeddel korábban, 1901 tavaszán megszemlélte a szobrot. Akkor 4-6 000 koronára becsülte a javítás költségeit, és azt állította, hogy a megjavított alkotás azután télen-nyáron károsodás nélkül akár 15-20 évet is kibírna szabad ég alatt bármiféle védőépítmény nélkül.⁶³ Most viszont azzal a perspektívával dolgozott, hogy a műalkotást be kell vinni a Dómba. Sturm 1911. július 15-én érkezett Pozsonyba, és Helmár Ágost már augusztus végén tájékoztatta a Műemlékek Országos Bizottságának elnökét, hogy a restaurátor a mű javítási munkáit nagyrészt befejezte.⁶⁴ Szakszerűen javította a lovat és rajta a lovast is, és már-már neki akart látni az átszállítás következtében leginkább károsodott koldus alakjának javításához. „Sturm restaurátornak azonban az volt megírva – referált a *Pressburger Tagblatt* –, hogy ne javítsa meg teljesen Donner művét: vésővel megsebesítette a kezét, valószínűleg vérmérgezést kapott, és nem sokára Bécsben meghalt.”⁶⁵ Hiába készült tehát az autonóm katolikus hitközség, hogy 1911. november 11-én, Szent Márton ünnepén leleplezzék a szobrot.⁶⁶ Bizonyára éppen a várható huzavona miatt a patronáló bizottság kétszáz korona összegre biztosította a szobrot az Első Magyar Általános Biztosítónál.⁶⁷ A koldus javítását csak a szoborcsoportnak a déli hajó délkeleti sarkába való behelyezése után fejezte be Wilhelm von Marton, akit a többi vasipari munkával is megbíztak. A kőtalapzatot a Franz Hubert cég készítette.⁶⁸

Az egész évtizeden át vágyva vágyott pillanat, Donner Szent Mártonjának visszatérése a templom falai közé szombaton, 1912. december 14-én érkezett el. A déli templomhajó déli és keleti fala által alkotott sarokba állították, ami miatt onnan a diadalívhez helyezték át az ősi

(1901) 143. június 25., 4.

⁶¹ MHI, f. MOB, 656. Helmár levele az országos Műemléki Bizottságnak, 1911. augusztus 29.

⁶² Uo.

⁶³ Lásd: 57. sz. jegyzet.

⁶⁴ Lásd: 58. sz. jegyzet.

⁶⁵ *Zwei Bildhauerwerke*, in *Pressburger Tagblatt* XVII (1912) 5865. december 18., 3.

⁶⁶ Lásd: 56. sz. jegyzet.

⁶⁷ AFÜSM, A pozsonyi Róm. kath. autonóm hitközség védúri választmányának jegyzőkönyvei 1909-1911, 112/912 Jegyzőkönyv a Pozsonyi Római Katolikus Autonóm Hitközség Patronáló Bizottságának üléséről, 1912. június 28.

keresztelőkutat.⁶⁹

A hosszú ideig tartó törekvéseket, Donner Szent Mártonjának tényleges elhelyezését, annak konkrét formáját a templomhajó délkeleti sarkába a *Nyugatmagyarországi Híradó* és a *Pressburger Tagblatt* csak röviden és egy héttel a szobor beállítása után publikálta. Ezt bizonyára az okozta, hogy abban az időben számos személyi változásra került sor: november elején Vaszary Kolos lemondott prímási és esztergomi érseki funkciójáról,⁷⁰ néhány napra rá távozott az élők sorából Zandt Ödön pozsonyi városi plébános,⁷¹ ugyanazon év tavaszán elhunyt Helmár Ágost, a szobor eredeti helyére való ismételt visszaállításának fő kezdeményezője.⁷²

„Szerencsétlen ez a helyválasztás – kritizálta a *Pressburger Zeitung* a műalkotás új helyét – már csak a közvetlenül a szoborcsoport fölött levő két ablak miatt is: reggel erősen átható napsugár vakítja a szemlélőt; ugyanilyen egyenlőtlen az esti megvilágítás is, amelynek fő forrását az egyik pillér árnyékolja.” Ráadásul, ugyanezen napilap szerint ezen a periférikus helyen veszít impozáns voltából. Részben segítenének ezen a kedvezőtlen helyzeten az egy vagy több oszlopon elhelyezett reflektorok.⁷³

A pozsonyi Dóm Szent Márton-szoborcsoportjának sikeres visszahelyezése óta csaknem száz év telt el, és mozgalmas története feledésbe merült. Lehet, hogy jól van ez így: a templom látogatói legalább jobban szemlélhetik változatlan szépségét és fennkölségét.

⁶⁸ Lásd: 62. sz. jegyzet.

⁶⁹ Uo.

⁷⁰ *A hercegprímás lemondása*, in *Nyugatmagyarországi Híradó* XXV (1912) 257. november 9., 2.

⁷¹ *Zandt Ödön†*, in *Nyugatmagyarországi Híradó* XXV (1912) 262. november 15., 1.

⁷² *†Helmár Ágost*, in *Nyugatmagyarországi Híradó* XXV (1912) 53. március 6., 3. Helmárt, aki 1912. március 5-én hunyt el infarktusban, Védcsölöp úti lakásán találták holtan. A nekológ nagy aktivistának jellemezte Pozsony kulturális fejlődéséért, továbbá agilis kutatónak és publicistának, megbecsült műértőnek és a szépítő akciók lelkes résztvevőjének. A Katolikus Főgimnázium elvégzése után történelem szakot végzett, és történelem-földrajz tanárként működött a losonci gimnáziumban, majd a pozsonyi Katolikus Főgimnáziumba és Főreálgimnáziumban. Erdemeinek elismeréseként kinevezték a Műemlékek Országos Bizottsága levelező tagjának.

⁷³ Lásd: 65. sz. jegyzet.

Trentói egyezményes nyilatkozat a családról*

Preambulum

A Szentlélek kegyelme által, mi, az európai Katolikus Egyház és ortodox egyházak 30 képviselője az Urál és az Atlanti-óceán közötti térség országaiból összegyűltünk az első európai katolikus-ortodox fórumra. Hálánkat fejezzük ki mindazoknak, akik e találkozó sikeréért dolgoztak. Köszönetet mondunk különösképpen a trentói érseknek, aki meleg szeretettel fogadott és lát minket vendégül. A találkozót az Európai Püspöki Konferenciák Tanácsa (CCEE) szervezte, szoros együttműködésben különböző ortodox egyházakkal és a Szentszék néhány hivatalával.

Mély fájdalomunkat fejeztük ki Őszentsége II. Alekszij, Moszkva és egész Oroszország pátriárkájának hirtelen halála miatt, aki bátorítónan adta áldását e fórum projektjére.

Mi a célja ennek a fórumnak? Nem teológiai kérdések megvitatása, amelyekkel más szinteken foglalkoznak. A mi feladatunk inkább az, hogy azokra az antropológiai kérdésekre összpontosítsunk, amelyek a jelen és jövő emberisége számára döntő jelentőségűek. A fórum célja, hogy segítsen közös álláspontok meghatározásában társadalmi és erkölcsi kérdésekben. Ebben a közös, elkötelezett munkában segítjük egymást, hogy tudatára ébredjünk, milyen közel áll egymáshoz erkölcsi és társadalmi tanításunk. Egyidejűleg tudomására hozzuk a világnak aggodalmainkat.

Egyetértettünk abban, hogy első találkozóinkat ennek a témának szenteljük: „A család az emberiség kincse”. Számptalan család nagyban hozzájárult az európai kultúra építéséhez. Hálánkat fejezzük ki nekik, és a családokért mondott imáinkban különösképpen megemlékezünk azokról, akik nehézségeken mennek át.

Az együtt töltött négy nap során a házassághoz, a családhoz kapcsolódó témaköröket és a szexuális etika különböző aspektusait vitattuk meg. Alkalom volt ez hitünk megvallására és gyakorlatba helyezésére, arra, hogy kérjük az Urat, hogy betöltsön minket kegyelmeivel, és hogy elgondolkodjunk azon, hogyan tudnánk jobban együttműködni egymással. Krisztusnak az emberiség iránti szeretetétől mozgatva, különösképpen a családra összpontosítottunk, elismerve mindazokat az erőfeszítéseket,

* Az első európai katolikus-ortodox fórum (Trentó, 2008. december 11-14.) résztvevőinek közös nyilatkozata. A fórum témája „A család az emberiség kincse” volt. Fordítás: *Magyar Kurír*.

amelyeket a család életének támogatására tettek meg kontinensünkön, másrészt kifejezve óriási aggodalmunkat is a családi élet romló körülményeit illetően, amely a társadalom igen sok területén szembeötlő.

A házasság és a család a teremtetett rend része, nem pusztán emberi döntés eredménye. Az ember természetébe van írva, és a Biblia kinyilatkoztatja számunkra, hogy a házasságon alapuló család, Isten döntése szerint egy férfi és egy nő közösségéből áll. A Biblia olyan család-szemléletet tár elénk, amelyben ez, a szeretet egységeként életet ajándékozik, feloldhatatlan kapcsolatot jelent, és nyitott az életre.

I. Házasság és család

A találkozói napjai során beszámolókat hallottunk az európai Katolikus Egyház és ortodox egyházak ezzel kapcsolatos nézeteiről. Íme néhány összefoglaló.

A. Az ortodox szemlélet a házasságról és a családról

A keresztény ortodox hagyományban a házasságot úgy tekintik, mint a házastársak örök szövetségét, amelyet nemcsak a testi, hanem a lelki intimitás is megerősít. Az elterjedt hiedelemmel ellentétben, az ortodox egyház semmilyen módon nem hívja arra tagjait, hogy kerüljék a testi vagy szexuális intimitást mint olyat, minthogy egy nő és egy férfi közti fizikai kapcsolatot Isten megáldja a házasságban, amelyben az emberi nem folytatódásának forrásává válnak, erkölcsös szeretetet és a házastársak „teste és lelke egységének” teljes közösségét fejezik ki. Az ortodox egyház tanítása szerint, ezeknek az Isten terve szerinti tiszta és méltó kapcsolatoknak az átalakulása – mint ahogy a test lealacsonyító kihasználás és egoista kielégülés megszerzésére irányuló érintkezés tárgyává válik, valamint a kapcsolat gyakran elszemélytelenedett, nincs benne szeretet és perverz – ítéletünket érdemli ki.

Az ortodox értelmezés szerint a házastársi egység alapvető eleme, valamint a férfi és a nő szeretetének gyümölcse a gyermekek, akiknek megszületése és felnevelése a házasság legfőbb céljai közé tartozik. E nézet szerint az ortodox egyház elfogadhatatlannak tartja egy szabad elhatározással fogant gyermek megszületésének elutasítását és a terhesség művi megszakítását. A gyilkossággal egyenértékűként, az egyház az abortuszt egyértelműen elutasítja, és folytonosan hangsúlyozza mindazok személyes felelősségét, akik részesei ennek a cselekménynek: a nő, a férfi

(egyetértése esetén) és az orvos felelősségét.

A Szentírás és a hagyomány alapján az ortodox egyház nyilvánosan elítéli a homoszexuális kapcsolatokat, az Isten által teremtett emberi természet eltorzulását látva azokban. Ezen kívül elutasít minden fajta paráználkodást, házasságtörést és házastársi hűtlenséget, úgy mint a prostitúciót és a promiszkuitást. Ugyanakkor elismeri, hogy szükség van lelkipásztori segítségnyújtásra azok számára, akiknek rendellenes hajlamaik vannak, és akiknek életstílusa nem felel meg az evangélium erkölcsi tanításának.

B. Katolikus álláspontok a házasságról és a családról

A katolikus tanítás szerint, amint azt az ortodox is megerősíti, Jézus Krisztus a természetes házasságot a szentségi méltóságra emelte: „A házassági szövetséget, amelyben a férfi és a nő az egész élet olyan közösségét hozza létre egymással, amely természeténél fogva a házaselek javára, gyermekek nemzésére és nevelésére irányul, Krisztus Urunk a megkereszteltek között a szentség rangjára emelte.” (CIC, 1055. kán. 1.§.)

Ez a szentségi érték a halálig tartó hűséget kéri a házastársaktól a házasság felbonthatatlan kötelékében. A házastársi szeretet a család alapja, ez az első személyes közösség, amelyben egy ember megszületett. A társadalomnak ezt támogatnia kell, mint saját alapsejtjét. A Katolikus Egyház elismeri az Isten által akart elválaszthatatlan köteléket a házastársi szeretet egyesítő és utódnemző értelmében. A gyermekek kizárása tehát ellentétes a házastársi szeretet egységével. A szexualitást Isten képmásának egy dimenziójaként ismeri el az emberben, tehát személyes értékkel bír. A férfiaknak és nőknek meg kell tanulniuk a test nyelvezetén a felelősségteljes szeretetre való hivatásukat, azt hogy igazán ajándék legyenek a másik számára. Más szexuális kifejeződések, mint a paráználkodás, a homoszexuális cselekedetek, a házasságon kívüli szexuális egyesülések ellentétesek a szeretetre való hivatással.

II. A család küldetése

Miután felvázoltuk egyházaink tanításának néhány elemét, kiemeltük azt is, amit közösen vallunk. Ezzel kapcsolatban szeretnénk aláhúzni a következő kérdéseket, amelyeket valamennyien fontosaknak tartunk a társadalom jóléte érdekében.

A. Kulcsfontosságú közös pontok

Az első emberi családnak adott isten parancsolat az utánuk jövő minden családra vonatkozik: „Legyetek termékenyek, szaporodjatok, töltsétek be a földet és vonjátok uralmatok alá.” (Ter, 1,28). Katolikusok és ortodoxok egyetértenek abban, hogy a család az egyedüli erkölcsi környezet, amelyben a házastársi kapcsolaton keresztül az emberi életet tovább kell ajándékozni.

Az ember az egyetlen lény, aki Isten képére és hasonlatosságára lett teremtve, és ez a tény jelenti az ő kivételes méltóságát. Mi nem saját magunktól léteünk, és nem a szülők az emberi élet egyetlen forrása, ehhez Isten beavatkozása is szükséges. Az emberi élet szent mivoltát a fogantatásától a természetes halálig teljesen tiszteletben kellene tartani.

Elismerjük azokat az építő, nemzetközi dokumentumokat, amelyek támogatják a családot. Például az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 16. cikkelye, amely megállapítja: „Mind a férfinak, mind a nőnek a házasságra érett kor elérésétől kezdve joga van fajon, nemzetiségben vagy valláson alapuló korlátozás nélkül házasságot kötni és családot alapítani.”; „A család a társadalom természetes és alapvető alkotó eleme és joga van a társadalom, valamint az állam védelmére.” A múltban, a családot és a gyermekek születését szent dolognak tekintették. Az utóbbi években ez a felfogás megkérdőjeleződött. Egyfajta törekvés figyelhető meg a nyelvezet megváltoztatására és kétértelmű elemek bevitelére a nemzetközi dokumentumokba a gender-elmélet ideológiájának bevezetésén keresztül.

Ma, a férfiak és a nők egyaránt szakmai megvalósulásukra törek-szenek, a családban mindketten hordozzák az anyagi felelősség kötelezettségét. Ilyen körülmények között a gyermekek világra hozásának és felnevelésének lehetősége drasztikusan lecsökkent.

A XXI. században rendkívül tragikus jelenség kezdődött Európában. Az olyan munkabérek miatt, amelyekből nem lehet fenntartani a családot, anyák és apák százai és ezrei kényszerültek családjaik elhagyására, gazdagabb országokba való kivándorlásra, hogy ki tudják elégíteni családjuk alapvető szükségleteit. Ennek következményeként rendkívül megnőtt a válások száma, ami a gyermekeknek okoz szenvedést, hiszen sokuknak hiányzik a szüleik jelenléte, szeretete, gondoskodása.

A modern társadalomban uralkodó világi szemlélet gyakran aláássa az anyaság fogalmát, amelyet személyes hivatásnak tekintenek. Olykor alábecsülik ezt. Mi, ortodoxok és katolikusok együtt, határozottan

kitartunk amellett, hogy az anyaság szent dolog, és a társadalomnak támogatnia és tisztelnie kell. Az édesanyáknak, akik otthon maradnak, hogy nevelhessék gyermekeiket, erkölcsi és anyagi támogatást kellene kapniuk. Az ő küldetésük semmiképpen sem kevésbé fontos más tiszteletre méltó foglalkozásnál. Az anyaság küldetés, ezért feltétel nélküli támogatást és tiszteletet érdemel. Az apaság fogalma is alapvető a társadalomban, és korunk társadalmának ezt újra fel kell fedeznie. Nem lehet testvéries társadalomról beszélni apaság nélkül.

B. Család és nevelés

„A szülők nevelői joga és kötelessége lényeges, mert szorosan összetartozik az emberi élet továbbadásával; eredeti és elsődleges, mert minden egyéb nevelői tevékenységgel szemben a szülők és a gyermekek közötti szeretetkapcsolatra épül; elcserélhetetlen és elidegeníthetetlen, azaz másokra teljesen át nem ruházható és mások nem bitorolhatják.” (Familiaris Consortium 36.) Az átfogó nevelés a családban nem korlátozódik csupán a gyermek természetes adottságainak és képességeinek fejlesztésére, hanem a lelki értékek, különösen a hit átadására is vonatkoznak. A szülőknek az evangélium első tanúságtevőinek kell lenniük. A családi életben megtanuljuk a hit jelentését, hogy az fényként vezeti az ember életét.

A gyermek harmonikus fejlődéséhez a legmegfelelőbb környezet a család, az apa, az anya és a testvérek közössége. Más szervezeteknek, amelyek segítik a családot gyermekeik nevelésében, a szülőkkel együttműködésben kell végezniük tevékenységüket, elvek és értékek közvetítésével, amelyek átadása mindig a szülők elsődleges felelőssége marad. A neveléssel kapcsolatban gyakran beszélnek a kiskorúak jogairól. Ez jó, de ezeket a jogokat mindig a családi környezettel összefüggésében kell figyelembe vennünk.

A szexuális nevelés témája különleges figyelmet érdemel. Ez esetben is a szülők az első tanítók. Fő célja, hogy a fiataloknak megtanítsa, mit jelent a házasság. A szeretetre, mint önátadásra való nevelés, elengedhetetlen feltétel a szülők számára ahhoz is, hogy gyermekeiknek világos és okos nemi nevelést tudjanak adni. A családban, ahol először éljük meg a személyes közösség tapasztalatát, bekerülünk a szeretet minden dimenziójába: a család a személy szocializációjának első helye. Ezen kívül a szülőknek felvilágosítást kell adniuk gyermekeiknek, egyéni fejlődésük szakaszának megfelelően. Más intézmények, mint például az iskola, ezen a téren segítséget jelentenek a szülőknek.

A gyerekek és a fiatalok nevelésére rendkívüli hatással vannak a tömegtájékoztató eszközök, amelyek nagymértékben befolyásolják a családi kapcsolatokat. A fiatalok utánozzák a média által bemutatott példákat. Számos pozitív vonásával együtt mindazonáltal a kommunikációs eszközök sajnos egyre több pornográf anyagot és az önzésen, az individualizmuson alapuló kultúrát közvetítenek.

Azok a családok, amelyek jól nevelik gyermekeiket, és figyelnek arra, hogy megfelelő kapcsolatokat teremtsenek a család minden tagja között, értékes emberi tőkét jelentenek, amely óriási jelentőségű a társadalom és annak jóléte számára, mind gazdasági, mind lelki szempontból. A család élete kultúrát teremt: az ember itt tanulja meg az élet alapvető nyelvét és mindazt, ami segíti abban, hogy teljes emberré váljon. Az egész kultúra, annak gyökereiben és fejlődésében, családra vonatkozó eseményt jelent.

C. Társadalmunk válsága: kihívások és lehetőségek

Ma egy bizonyos kulturális ideológiával állunk szemben, amely a múlt század szexuális forradalmával jött létre. Ez utóbbi az emberi és családi élet szemléletében mély válságot okozott. Nagy kihívás ez a keresztény egyházak evangelizációja számára, amelyek odafigyelnek arra, hogy mire van szüksége az emberi szívnek és mi szükséges a Krisztusban való teljes élethez, amire az ember hivatott.

A társadalom nagy átalakulásai között, a közelmúltban mély gazdasági válság kezdődött el. A bankvilág, pénzügyi és gazdasági élet válsága egyike azoknak a mutatóknak, amelyek nagy fordulat végbemenését jelzik európai társadalmunkban és az egész világon. Mindannyian jogosan aggódunk. Ennek a fordulatnak az egyik eleme, mely szintén a válságból adódik, károsan érinti a család életét. Európában a demográfiai tendencia világosan rámutat a pénzügyinél sokkal nagyobb válságra. Újra fel kell fedezni, hogy a család, amely egy férfi és egy nő házasságából születik meg, amely gyermekeket hoz világra és kapcsolatok kiterjedt hálóját teremt meg, értékes társadalmi tőkét jelent. Felhívást intézünk a politikai és társadalmi vezetőkhöz, hogy minél előbb foglalkozzanak ezzel a fontos társadalmi témakörrel, még mielőtt túl késő lenne. Ha nem fordítunk figyelmet erre a témára, a pénzalapok hiánya jelentőségét veszti a társadalmi és emberi erőforrás hiányával szemben, amit a család hoz magával.

Másrészről hálánkat fejezzük ki mindazért, ami már megvalósult ennek érdekében. Sok pozitív előrelépés segítette a családot: néhány

országban társadalmi és gazdasági elismerése annak, amivel az édesanyák járulnak hozzá a társadalom építéséhez; a fogyatékkal élők és idősek anyagi és társadalmi támogatása; a társadalom hátrányos helyzetű tagjainak orvosi ellátása.

III. Ajánlások és felhívások

Az utóbbi években az egyházak tudatára ébredtek, hogy milyen fontos a lelki megújulás támogatása, és főként a fiatalok segítése azon az úton, amelyen férjekké és feleségekké, apákká és anyákká válhatnak. Amellett, hogy minden családnak lelkipásztori segítséget nyújtunk, látjuk, hogy különösképpen törődnünk kell a fiatal családokkal. A kirekesztett családok (gyakran a migránsok családjai) szintén rendkívüli odafigyelést érdemelnek. Az Egyház küldetése az, hogy reményt adjon társadalmunknak, amely előtt ma sok kihívás áll. Szükségünk van a szolidaritás kifejezésére, és a médián keresztül el kell mondanunk a családra vonatkozó pozitív üzenetünket.

Mi, katolikusok és ortodoxok, a következő ajánlásokat kínáljuk fel, és felhívást intézünk minden jóakarátú emberhez, hogy ezekben cselekedjünk együtt:

1. Rendkívül sürgetően szükséges újra felfedezni a család és a házasság kultúráját. Meg vagyunk győződve róla, hogy a jelenlegi demográfiai és minden hozzá kapcsolódó válság egyik fő oka ennek a kultúrának az elutasítása. Sok energiát kell befektetnünk a család életének támogatásába. Újra fel kell fedoznünk a családot abból a szempontból is, amit az a társadalomnak tud adni. A család olyan alapelemekkel rendelkezik, amelyek sok értelemben a szocializáció kreatív, dinamikus, élettel teli iskoláját jelentik: a család tagjait a közösség és a másik ember értékének felfedezésére neveli, kialakítja bennük az „adás kultúráját”, bátorít a különbözőségekre való nyitottságra a szolidaritásban, megkönnyíti a kölcsönös kommunikációt, dinamizmust ad az újdonság felfedezéséhez, amely az egyéni elkötelezettség eredménye.

2. Megerősítjük, hogy az emberek csak Istennel való kapcsolatukban teljesehetnek ki emberségükben. Ezt a vonalat követve, meggyőződésünk, hogy az egy férfi és az egy nő házasságára épülő család intézményének támogatásával Európa lehetővé fogja tenni a társadalom ezen alapsejtjének fejlődését, mely a felszabadulás, a megvalósulás és a megvilágosodás létfontosságú szerepét hordozza magában a társadalom számára. Ennek felismerése európai kultúránk megújulásának kezdetét

jelenti, amely rést próbál nyitni ebben a mély lelki válság jellemezte korban. Felhívásunk a politikai és társadalmi vezetőkhoz a következő: a család nem egy elavult fogalom! Ha újra felfedezzük megfelelő módon, a jövőt képviseli. A családban lévő kölcsönös szeretet nélkül társadalmunk meghal.

3. Megerősítjük, hogy a szülők, attól a pillanattól kezdve, hogy életet adtak gyermekeiknek, nevelésük eredeti, elsődleges és elidegeníthetetlen jogával rendelkeznek. Gyermekeik első és fő – és általában a legalkalmasabb – nevelőinek kell elismernünk őket. Felhívást intézünk a politikai intézményekhez, hogy biztosítsák a szülők azon jogát, hogy erkölcsi és vallási meggyőződésüknek megfelelően neveljék gyermekeiket, figyelembe véve családjuk kulturális hagyományait. Ebbe beletartozik az iskola vagy a szükséges eszközök szabad megválasztása is ahhoz, hogy saját meggyőződésükkel összhangban nevelhessék gyermekeiket. A szexuális nevelés különösen is a szülők alapvető joga, és ennek mindig az ő választásainak megfelelően és szigorú ellenőrzésük alatt kell megvalósulnia.

4. Nagy veszélyt látunk abban, hogy a gyermekek és a család jólétének szükségletei gazdasági érdekeknek vannak alárendelve.

5. Felhívást intézünk a közintézményekhez, hogy biztosítsák, hogy a munka díjazását meghatározó politikai irányvonalak megfeleljenek annak az igénynek, hogy az emberek a családi életet méltóképpen hozzák létre és tartásuk fenn. Ezt csak olyan adónormatívákon keresztül lehet elérni, amelyek elismerik, hogy elengedhetetlenül fontos az, amit a család ad a társadalomnak. El kellene érni, hogy ne kelljen feltétlenül mindkét szülőnek teljes munkaidőben otthonán kívüli munkahelyen dolgoznia, a családi élet és különösen a gyermekek nevelésének kárára. Felhívást intézünk a közintézményekhez, hogy ismerjék el és tiszteljék az anyának a család lakhelyén végzett munkáját, mivel ez érték a család és a társadalom számára. Jobban meg kell gondolni, hogy ki vigyázzon a gyerekekre, és ennek a kérdésnek a megfontolásánál mindig a gyerek fő érdeke kell, hogy vezérelvünk legyen.

6. Végül felhívjuk a figyelmet az erkölcsi választásra, amelytől az egész emberiség jövője függ. Ennek lényege központi része annak a szövetségnek, amelyet Isten kötött az emberiséggel, és amely Krisztusban valósult meg: „Nézd, ma szemed elé tártam az életet és az üdvösséget, a halált és a kárhozatot. Ha engedelmességsz az Úr, a te Istened parancsainak, amelyeket ma adok neked, s szereted az Urat, a te Istenedet, az ő útjain jársz, megtartod parancsait, (...), életben maradsz és megszokasodsz, s az Úr, a te Istened megáld (...) életet és halált, áldást és átkot tártam a

szemetek elé. Így hát válaszd az életet, hogy te is, utódaid is életben maradjatok” (MTörv 30, 15-19).

IV. Zárszó

Ennek a fórumnak a tapasztalata nagyon pozitív volt azért, hogy testvériséget teremtettünk meg egymás között, és ez lehetővé tette, hogy megosszuk egymással, hogyan gondoskodunk keresztényként az emberekről. E szép tapasztalat alapján akarunk rendszeresen találkozni, hogy megerősítsük kapcsolatunkat egymással, és szembenézzünk az Európa előtt álló közös kihívásokkal.

Trentó (Olaszország), 2008. december 13.

Beer Miklós

A vértanúság eszméje*

Valamilyen állítás igaz voltát a társadalom legősibb emlékezete óta tanúkkal igazolták. A tanúk – legalább kettő – egybehangzó vallomása alapján igaznak fogadták el az állítást. Természetesen a bizonyosság mértéke sok szempontból különbözött. Vagy az állítás természete miatt – életbe vágó kérdés (Zsuzsanna története), becsület vagy csupán vagyoni ügy –, vagy a tanúskodó hitele szempontjából.

A keresztény gondolkodás Jézus Krisztus életpéldája és tanítása nyomán egészen új értelmet adott a tanúságtételnek. Egyfelől a szeretet bizonyítékát a tettekben, az életvitelben találjuk, másfelől a hit és a jövőre irányuló reménység megkérdőjelezhetetlen jelének tekintjük.

A tettek és az életvitel tanúság. „Legalább a tetteimnek higgyetek” – mondja Jézus (Jn 14,11). Teréz anya olyan nyelvet beszélt, amelyet mindenki megértett, és nem értett félre. Az önzetlen jóságnak, az odaáldozott életnek ez a lényege.

Amit leginkább komolyan kell venni, az maga az élet a halál oldaláról nézve. Komolyan kell venni, mert egyszeri és megismétel-

* Elhangzott Budapesten 2008. október 28-án a Központi Papnevelő Intézetben tartott „Hittel és hűséggel” c. konferencián.

szemetek elé. Így hát válaszd az életet, hogy te is, utódaid is életben maradjatok” (MTörv 30, 15-19).

IV. Zárszó

Ennek a fórumnak a tapasztalata nagyon pozitív volt azért, hogy testvériséget teremtettünk meg egymás között, és ez lehetővé tette, hogy megosszuk egymással, hogyan gondoskodunk keresztényként az emberekről. E szép tapasztalat alapján akarunk rendszeresen találkozni, hogy megerősítsük kapcsolatunkat egymással, és szembenézzünk az Európa előtt álló közös kihívásokkal.

Trentó (Olaszország), 2008. december 13.

Beer Miklós

A vértanúság eszméje*

Valamilyen állítás igaz voltát a társadalom legősibb emlékezete óta tanúkkal igazolták. A tanúk – legalább kettő – egybehangzó vallomása alapján igaznak fogadták el az állítást. Természetesen a bizonyosság mértéke sok szempontból különbözött. Vagy az állítás természete miatt – életbe vágó kérdés (Zsuzsanna története), becület vagy csupán vagyoni ügy –, vagy a tanúskodó hitele szempontjából.

A keresztény gondolkodás Jézus Krisztus életpéldája és tanítása nyomán egészen új értelmet adott a tanúságtételnek. Egyfelől a szeretet bizonyítékát a tettekben, az életvitelben találjuk, másfelől a hit és a jövőre irányuló reménység megkérdőjelezhetetlen jelének tekintjük.

A tettek és az életvitel tanúság. „Legalább a tetteimnek higgyetek” – mondja Jézus (Jn 14,11). Teréz anya olyan nyelvet beszélt, amelyet mindenki megértett, és nem értett félre. Az önzetlen jóságnak, az odaáldozott életnek ez a lényege.

Amit leginkább komolyan kell venni, az maga az élet a halál oldaláról nézve. Komolyan kell venni, mert egyszeri és megismétel-

* Elhangzott Budapesten 2008. október 28-án a Központi Papnevelő Intézetben tartott „Hittel és hűséggel” c. konferencián.

hetetlen, megmásíthatatlan. Jézus ilyen értelemben mondja, hogy nincs annál nagyobb szeretet, mint amikor valaki az életét adja barátaiért.

A másokért odaáldozott élet hősi példáit a pogány kultúrában is tisztelettel övezték. Leonidász és társai önfeláldozása az emberiség legszebb örökségei közé tartozik. Tanúsították a hazájukért való szeretetüket. A magyar történelem is szolgáltat hősi példákat. Dugonics Titustól az aradi vértanúkon át az 1956-os forradalom után kivégzett Bruszniai Árpádig hosszú a sor. Ugyanígy gondolunk tisztelettel Maximilian Kolbe atyára, aki a társa helyett vállalta a halált Auschwitzban.

A másik vonal a hitnek és a jövőre irányuló reménynek a bizonyítéka, a kínzások és a halál tudatos vállalása. Ez már kifejezetten a hívő ember legnagyobb tanúságtétele. A Makkabeus-könyvek gyönyörű történetei (Eleázár vagy a hét testvér és édesanyjuk, 2Mak 6 és 7) is már a halál utáni élet reményéről szólnak. Antiochiai Szent Ignác a római hívekhez írja: „Születés vár rám.” Szavaiból az a tiszta hit és bizonyosság tükröződik, hogy Isten örök életre hívott minket a halál után egy új létrendben.

Járva a római katakombákat és a vértanú-aktákat olvasva az ősegyház megrendítő hősiességét tapasztaljuk. Szent Ignác gondolata történelmi távlatban igazolva látszik: a vértanúk vére termékeny vetésnek bizonyult.

A későbbi korok – más-más körülmények között – ugyanezt az üzenetet hordozzák. A japán vértanúk, az ugandai hősök, a mexikói keresztényüldözés áldozatai mind ezt a krisztusi utat jelzik. Ebbe a sorba csatlakoznak a legutóbbi évszázad diktatúráinak áldozatai a hitleri vagy sztálini időkben. Edith Stein nővér vagy Salkaházi Sára az egyik oldalon és Apor Vilmos püspöktől kezdve azok a papok és kereszténységüket vállaló világiak a másik diktatúra áldozataiként, akiket az 1950-es évektől zártak börtönbe, internáltak vagy kivégeztek. Szívem szerint közéjük sorolom Dietrich Bonhoeffer evanglikus lelkeszt is.

Szentatyánk, XVI. Benedek pápa egy évvel ezelőtt avatta boldoggá a spanyol polgárháború közel 500 vértanúját. Idén áprilisban a Szent Bertalan bazilikában mondta többek között: „Amikor a keresztények valóban kovásszá, fénnyé és a föld sójává tudnak válni, akkor – úgy mint Jézus – ők is üldözés tárgyává lesznek, az ’ellentmondás jelévé’.... Elfogadták a végsőkig elmenő áldozatvállalást anélkül, hogy határt szabnának maguknak a szeretetben és a hit szolgálatában.”

A keresztény vértanúk harmadik jellemzője tehát az, hogy Jézus Krisztus keresztáldozatát tükrözik a saját korukban. Más és más külső, politikai-társadalmi körülmények között a keresztények valamiképpen

mindig szembekerülnek a hatalommal. Azzal a hatalommal, amely evilági üdvösséget hirdet, és nem tud mit kezdeni a feltámadásból fakadó transzcendens erkölcsi felfogással. Amikor Jézus a hegyi beszédben – mindkét változatban, a mátéiban éppúgy, mint a lukácsiban – a boldogságokat sorolja fel, az igazságért üldözőtteket megemlíti. Sajátosan Jézus Krisztus lelkületét tükrözik ezek a „boldog-mondások”. A boldogság értelme éppen az, hogy az Igazság vállalása miatt vállalt üldözés után „nagy lesz a mennyben a jutalmatok”. Nem evilági igazságszolgáltatás reményét említi, hanem mennyeit.

Maga az Igazság fogalma sem földi igazság, hanem az a teljes isteni igazság, amely az immanens és transzcendens létrendi oldalt együtt látja. Az első keresztény vértanú ebben az értelemben Szent István diakónus, aki látomásában így kiált fel: „Látom a megnyílt eget és az Emberfiát, amint ott áll az Isten jobbján” (Csel 7,56).

A vértanúk nem véletlenül lettek vértanúk: egész életük hitéből és odaadásából következett ez. Mindnyájan hitükből élő emberek voltak, akik készen álltak arra, hogy az adott pillanatban vállalják a halált is. Ez a legtöbb, amivel Isten megváltó szeretetének és a feltámadás ígéréteinek tanúi lehettek. Akár Szent Maximilian Kolbe atyára akár Boldog Apor Vilmos püspökre gondolunk, tulajdonképpen nem volt egészen meglepő, hogy vértanúi lettek Krisztusnak. Beszédeikből, megnyilatkozásaikból következtetni lehet a végső hűségükre. Ahogy a kálváriakereszteken gyakran olvassuk a jánosi idézetet: „így szeretett az Isten”, a vértanúk hosszú sorát szemlélve úgy gondolom, hogy a páli hitvallás illik rájuk: „kiegészítem szenvedésemmel Krisztus szenvedését az Egyház javára” (Kol 1,24). Az Egyház mint „a történelemben továbbélő Krisztus-test”, elsősorban vértanúi által lesz „az üdvösség hatékony jele és eszköze” a világ számára.

Azt az állítást tehát, hogy Isten szeret minket, és a halál után van feltámadás, örök-teljes élet, ezt leghitelesebben, leghihetőbben azok tanúsították, akik ezért a meggyőződésükért vállalták az erőszakos halált. Nem meglepő tehát, hogy az Egyház a szentek tiszteletét éppen az első századok vértanúinak tiszteletéből eredeztette. Jelen konferencián ezzel a meggyőződéssel emlékezünk Meszlényi Zoltán püspök személyére és hősiességére.

Beke Margit

Meszlényi Zoltán püspök az üldöztetés éveiben*

Az 1892-ben született Meszlényi Zoltán Lajos c. püspök boldogá avatására várakozunk. Életrajzi összeállításából most az üldöztetés éveit, vagyis az 1945 utáni éveket vizsgáljuk meg.

Miközben viharos felhők gyűlnek a magyar társadalom fölött, Meszlényi maradt egyetlen püspökként a főegyházmezejében, hiszen Mindszenty bíboros 1948. december 26-ától börtönben volt. A sötétség órája ez, amikor a karácsonyi öröm hirtelen a félelem és gyötrelem valóságává vált. Még a bíboros elfogatása előtt az esztergomi utcáról hurcolták el Zakar András primási titkárt.

Az állami szervek évek óta gyűjtöttek adatokat a primási udvarról. Kovrig Béla 1946. szeptember 24-én több rendbeli jelentést adott le.¹ Meszlényi Zoltánról a következőket írta: „Serédi Jusztinián feltétlen bizalmát és barátságát bírta, ami növelte irigyeinek, a féltékenyeknek, tehát ellenségeinek táborát. Serédi halálával és az agrárreformmal munkanélkülivé vált volna, ha Serédi végrendeletileg nem őt jelölte volna ki a végrendelet végrehajtójának. Néhány hónap óta eredeti készültségének megfelelő módon” foglalkozik a szentszéki perekkel. Azt is megállapítja róla: „Mint a hatalom tartós gyakorlásával lenni szokott, Meszlényi az idők teltével merev, zárkózott, bizalmatlan természetűvé vált és ez a külső habitusa sokak előtt elfedte a tudomány emberei előtt szabadon megnyilatkozó derűs, szellemes benső énjét. Ezért alig vannak, akik szeretik és sokakban az ellenszenvét talán csak az a hiedelem mérsékli, hogy Meszlényi – bukott ember. Természetesen nem tudják, hogy Meszlényi sohasem volt oly – számára kellemes – állapotban, mint manapság, amikor ismét régi szerelmének, az egyházjognak élhet.” Tehát semmi negatívumot nem lehetett ellene felhozni.

* Elhangzott Budapesten 2008. október 28-án a Központi Papnevelő Intézetben tartott „Hittel és hűséggel” c. konferencián.

¹ Állambiztonsági Hivatal Történeti Levéltára (a továbbiakban ÁBTL), 3.2.4.K-384/2, számunkra most a következők érdekesek: 15-21, 109-112, 119-121. Kovrig Béla (Bp. 1900. ápr. 8. – Milwaukee, Wisconsin, USA 1962. dec. 19.) közgazdász. Állam- és jogtudományi tanulmányok után közgazdaságot tanult. 1921-ben miniszterelnökségi fogalmazó a nemzetiségi és kisebbségi osztályon. 1927-ben a Népjelölti és Munkaügyi Minisztérium hivatalnok, majd miniszteri titkár. Az OTI igazgatósági főosztály vezetője. 1940-1944 között a kolozsvári egyetemen tanár. 1948-ban az USA-ba települ, és a milwaukee-i egyetemen tanít szociológiát.

Kovrig Béla után Ixner Bélától, alias Kasper Lászlótól² származtak a jelentések. Mivel Kasper 1948-ban már nem jelentett, egy Abonyi fedőnevű vállalta magára a megfigyelést 1948. április 27-étől.³ Vallatták Csunderlik János volt hercegprímási gépkocsivezetőt, Jáki Ernő egykori hercegprímási szobainast,⁴ majd Zakar Andrást, aki 1950. június 26-án vallott ellene, amikor börtönben volt és kábítószerrel dolgozták meg.⁵

Különböző irányban próbálkoztak az ügynökökkel. A leg súlyosabb lett volna egy államellenes, demokrácia-ellenes magatartás bebizonyítása. Az Abonyi fedőnevű jelentés szerint azonban 1948. április 27-én Meszlényi püspök megállapította, hogy az emberek nagy része hisztériás tömegőrületben szenved, mert akinek egy kis józan esze van, nem hihet semmiféle közeli háborúban vagy erőszakos változtatásokban. A demokratikus rendszerbe bele kell nyugodni.⁶ Az ügynök megkérdezte, hogy mit szól ahhoz a püspök, hogy a protestáns egyházak a demokrácia mellett nyilatkoztak. Meszlényi szerint az álláspontjuk nekik sem változott, a katolikus egyház álláspontjával azonosak. Az egyház és a demokrácia közti megbékélésről azt tartotta, hogy az eddigi tárgyalások erőszakoltak voltak, amihez az egyháznak semmi köze nincs. Azért is erőszakolt, mert a demokrácia egyoldalú feltételeket akar elfogadtatni, amibe az egyház semmilyen körülmények között nem egyezhet bele, mivel ez jogfeladás lenne.

Közben törvénybe iktatták az új alkotmányt. Erről Meszlényinek (1949. augusztus 17.) az volt a véleménye, hogy ez az egyház elleni újabb merénylet, főleg az Esztergomi Egyházmegyére nézve.⁷ A törvénybe iktatás után még nehezebb napok jönnek az egyházmegyére, mivel a főkáptalantól minden anyagi támogatást megvontak. Az alkotmányra való hűségesküvel kapcsolatban kijelentette, hogy ő az esküt elvből nem fogja letenni.⁸

Az egyik ügynök megállapította, hogy legitimista álláspontja mellett kitartott a Horthy-rendszerben is, de a felszabadulás után ilyen

² ÁBTL 3. 1. 9. V-71.165, 4.

³ ÁBTL 3. 1. 9. V-71.165, 37.

⁴ ÁBTL 3. 1. 9. V-71.165, 44.

⁵ ÁBTL 3. 1. 9. V-71.165, 41.

⁶ ÁBTL 3. 1. 9. V-71.165, 37.

⁷ ÁBTL 3. 1. 9. V-71.165, 53.

⁸ ÁBTL 3. 1. 9. V-71.165, 64.

irányú tevékenységéről nincs adat.⁹ A másik ügynök szerint a népi demokrácia irányzata távol áll tőle.¹⁰ Ezt azonban semmivel nem tudja alátámasztani. Arról viszont beszámol, hogy Meszlényi a Horthy-rendszerben nem viseltetett különösebb tisztelettel az állami törvények és előírások iránt. Ennek egyszer kifejezését is adta, ami a kormányköröknek hamar tudomására jutott. Az ügynök megállapította, hogy Serédi nagyon szerette volna megyéspüspökké kinevezni Meszlényi Zoltánt, de kormányellenes kijelentése miatt nem lehetett. Ez utóbbi megállapításnak komoly alapja volt.

Meszlényi azt is kijelentette, hogy a kormány nem fog az egyház „üldözésében” megállni, mert ha egy lépést tenne visszafelé, az összeomlásukat jelentené.¹¹

Az egyház és állam közötti tárgyalásról a püspök úgy vélekedett, hogy az egyház csupán az emberi szabadságjogok tiszteletben tartásáról tárgyalhat, és ebben meg lehet egyezni, de ne csak a pártszempontok érvényesüljenek.¹² A tárgyalások kellős közepén, még a püspök helynöki megválasztása előtt, 1950. június 15-én a következőket mondta: „Mit érünk az ideiglenes engedményekkel, ha olyan megállapodást írunk alá, mely csorbítja az egyház tekintélyét?”¹³ Igen bizalmasan közölte az ügynök szerint Meszlényi, hogy a külföldi követségeknek memorandumot nyújtanak át, melyben megírják, hogy állampolgárokat csak azért, mert papok, közönséges bűnözők gyanánt elhurcolnak. Mindez Moszkva akarására történik... Az lenne az egyetlen eredményes módszer, ha a hívek tömegesen tiltakoznának az intézkedések ellen a vallásszabadság nevében. A megegyezés kétélű fegyver, mert a kormány nem tartaná be, csak az egyház tekintélye csorbulna.

A demokrácia-ellenesség, az alkotmányellenesség, ami főbenjáró bűn lett volna, nem mutatható ki. Az állam és egyház közötti megegyezés nem nyerte el Meszlényi tetszését, de amikor ez már megtörtént, éppen internálótáborban volt.

Ha a demokrácia vonalán a megfigyelés nem vezetett eredményre, akkor a népellenesség vádjával is fel lehetett volna lépni Meszlényi ellen. Efelől vallattak néhány személyt. Az egyik Csunderlik János, akit 1950. június 23-án kihallgatott az ÁVH Esztergomban.¹⁴ Szabályos ki-

⁹ ÁBTL 3. 1. 9. V-71.165, 42.

¹⁰ ÁBTL 3. 1. 9. V-71.165, 56.

¹¹ ÁBTL 3. 1. 9. V-71.165, 48.

¹² ÁBTL 3. 1. 9. V-71.165, 38.

hallgatás volt, amelyről jegyzőkönyv készült. A sofőr, aki 1945-ig állt a primácia szolgálatában, 1928 óta ismerte Meszlényit. Ő jól ismerte a püspök „népellenes, goromba, a gazdaság cselédeit és alkalmazottait a végtelenségig való kiuzsorázó magatartását. Mint az 56 ezer hold primási birtok korlátlan ura, néha több ezer embernek parancsolt és ezekkel szemben a végtelenségig kiuzsorázó, hajthatatlan volt ... a nép részéről nagy utálatnak örvendett, mert gögös, durva és lenéző volt.” Erre a következő adalékkal szolgált: „1931 vagy 1932-ben a szentgyörgymezei gazdasági udvart feloszlatta. Ekkor kb. 10 kiöregedett, gazdasági alkalmazottat az igények kielégítése nélkül kidobott, mert már nem tudta őket használni. Vodicska volt primási kocsist 1935-ben, amikor kiöregedett, végkielégítés nélkül az utcára dobta. Ezzel a legnagyobb nyomorba került, nemsokára meg is halt.” Csunderlik vallomása kissé furcsa. Egy gépkocsivezetőnek a szájába igen választékos kifejezéseket adtak, „a végtelenségig kiuzsorázó”, „utálatnak örvendett”, ez aligha telt volna ki egy kocsis fogalmazásából. Csunderlik János hálátlan szerepet vállalt magára, hiszen teljesen elfelejtkezett arról, hogy Meszlényi Zoltántól Serédi hagyatékából 200 ezer P-t kapott és 320 cm ruhaszövetet. Ez nem éppen a kiuzsorázó püspök képét állítja elénk.

Kihallgatták a pozsonyi születésű Jáki Ernő volt hercegprimási szobainast is, aki 1932-1945 között állt a palota szolgálatában. A jegyzőkönyv szerint a következőket vallotta: Meszlényi Zoltán „mélységesen gyűlöli a dolgozó népet és annak kiuzsorázása érdekében, saját jólétének növelésére mindent elkövetett ellenük”.¹⁵ Az egyházmegye alsópapsága is rettegett tőle, „Kis primásnak” nevezték. Majd így folytatta Jáki Ernő: „Népellenességére akarok még rámutatni azzal, hogy portásnak felvett 1934-ben egy Fazekas Henrik rokkant bányamunkást”, akinek két évig csak élelmet biztosított, két év után összesen 200 Ft-ot adott neki. A kihallgatási jegyzőkönyvnek ebben a részében a szokásos egyházellenes jelszavakat ismételte szüntelen, miközben nem vette észre, hogy forintról beszélt, ami 1950-ben fizetőeszköz volt, 1934-ben azonban csak pengővel fizethettek, ezért tehát a forintot utólag átjavították pengőre. Az sem tűnt fel neki, hogy Meszlényi Fazekas Henriket rokkantként alkalmazta el látásért 1934-től két éven át.

Köztudott, hogy az 1931-es esztendő a gazdasági világválság

¹³ ÁBTL 3. 1. 9. V-71.165, 48.

¹⁴ ÁBTL 3. 1. 9. V-71.165, 48.

¹⁵ ÁBTL 3. 1. 9. V-71.165, 46-47.

egyik éve volt, bizonyára el kellett bocsátani az alkalmazottakat. Valószínűleg a megegyezés úgy szólhatott, hogy kosztért, lakásért vállalnak állást, hiszen ebben az időszakban még a magas diplomával rendelkezők sem jutottak álláshoz. A „népellenes ember” ugyanis 1928 karácsonyán Serédi magánpénztárából karácsonyi ajándékként pénzt osztott ki az alkalmazottaknak.

A földbirtokok államosítása után a püspök kijelentette, hogy sem a püspöki kar, sem a primás nincs felhatalmazva arra (itt Rómára gondol), hogy az egyházi vagyon kártérítés nélküli elvételébe belemenjen.¹⁶ Az igaz, hogy a primás és más püspökök Isten áldását kívánták az újonnan földhöz jutottaknak, de ezt nem lehet úgy magyarázni, hogy az állammal szemben lemondtak volna az elvett vagyon kártérítéséről. Ebben a püspöki kar egységes, ugyanis az intézmények fenntartásához erre a jövedelemre szükség van. Az egyház nem mondhat le azoknak az iskoláknak és intézményeknek a vezetéséről sem, amelyeket egyházi céllal alapítottak.

1950-ben elkezdődött a szerzetesek elhurcolása is.¹⁷ Meszlényi nem helyeselte, hogy az egyes rendfőnökök tárgyalnak kormánytényezőkkel, mert az egyház szilárd egységének köszönheti, hogy nincs a jelenleginél rosszabb helyzetben.¹⁸ Meszlényi kijelentette, hogy mindent el fognak követni a szerzetesek kitelepítésének megszüntetésére, még ha áldozatokba kerül is.

Meszlényi Zoltán józanul ítélte meg a helyzetet, de a püspökök sem tudtak többet tenni a szerzetesekért. Mégis voltak jelei annak, hogy a papok próbálták elhelyezni a szerzeteseket, például Kisorosziiban, ahol kántori teendőket láthattak el. Nem beszélve Mindszenty József törekvéséről 1948 előtt, amikor igyekezett a szerzetesi kápolnákat lelkeszségekkel emelni és megbízta a szerzeteseket a templomok ellátásával.

Kovrig Béla mindezeknél jobban ismerhette Meszlényi Zoltánt, akiről szinte dicshimnuszt zengett: „Az egyházjog legkitűnőbb ismerője, szakértelme éppúgy fénylik a Vatikán, mint a magyar papság előtt. E téren vele csak egy Sipos vetekedhet. Róma neveltje. Serédi ezt a hatalmas aktivitású, nagyszorgalmú, fáradhatatlan embert arra használta fel, hogy

¹⁶ ÁBTL 3. 1. 9. V-71.165, 37.

¹⁷ ÁBTL 3. 1. 9. V-71.165, 55.

¹⁸ ÁBTL 3. 1. 9. V-71.165, 48.

¹⁹ ÁBTL 3. 2. 4. K-384/2, 19.

²⁰ HETÉNYI - VARGA Károly, *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában I* (Abaliget

vele hajtassa végre a primási és a káptalani birtokok modernizálását, jövedelmezőségük fokozását annak bizonyítása végből is, hogy az egyházi birtokok átlagosan magas terméseredményeket mutatnak és így a rajtuk folyó gazdálkodás közérdekből előnyös. Meszlényi fanatikus hévvel látta el feladatát.”¹⁹

Meszlényi püspököt mindenképpen el akarták ítélni, de a vád alá helyezés sehogyan sem állt össze. Ügyét nem tárgyalhatták, mert nem volt tárgya. Helynökké választása után, 1950. június 29-én délután, püspöki palotájának kertjében a szokásos délutáni uzsonna közben mégis rátörtek és elhurcolták otthonából.

Kistarcsára internálták, ahol éjjel-nappal, télen és nyáron nyitott ablaknál kellett tartózkodnia. Egy szalézi pap kiszabadulása után elmondta, hogy találkozott Meszlényi Zoltánnal, aki le volt törve, mégis ő ismert rá a szalézi papra, bemutatkozott neki, és ráhagyta pulóverét.²⁰

Halálával kapcsolatban néhány pontosítás is előkerült. Az Állambiztonsági Fogház Budapesten, a Mosonyi u. 9. sz. alatt volt.²¹ Az ottani források az 1951-1952-es évekből kutathatók. A rendőrségtől vették át az intézetet az ávosok, igen elhanyagolt állapotban: a vízvezeték-hálózat rossz, vizesek a falak, kevés az illemhely. A kétezernél több őrizetes közül naponta 80-90 gyengélkedik. Orvosi kezelést nem kapnak, és sok a fertőző beteg, a trachomás és tüdőbajos.²² Ide különböző belföldi helyekről hozott őrizeteseket és külföldről hazatért hadifoglyokat gyűjtöttek össze. 1950. szeptember 27-én Perger Jánost például innen kísérték el a vasútállomásra, hogy Salgótarjánba elengedjék. Előtte aláírták vele, hogy egészségesen távozott, és értékeit átvette. Meszlényiire vonatkozó adat itt nem található. A Mosonyi utcai büntetőintézetben raboskodott Zakar András is, akit 1953-ban a házifogdából a Mosonyi úti kórházba szállítottak át 1953. február 27-én.²³

Ezek a források 1953-ban említik Meszlényi Zoltán nevét, és vele kapcsolatban csupán annyit, hogy Kistarcsán raboskodott. Tehát Kistarcsán tartották fogva. 1953-ban, biztosan az utólagos anyakönyvezés elrendelése után írták be Meszlényi Zoltán nevét, de míg a többieknél

1992) 177; Uő., *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában* (Budapest 2004) 229; BEKE Margit, *Az Esztergomi (Esztergom-Budapesti) Főegyházmegye papsága 1892-2006* (Budapest 2008) 482, további irodalommal.

²¹ ÁBTL 2. 5. 6. XII/7-c. 1951-1952.

²² ÁBTL 2. 5. 6. XII/7-c. 1951-1952, 37-40.

²³ ÁBTL 4. 1. A-1250. A kórházi iratok 1951. májustól kezdődnek és az 1953. év is itt található.

mindenhol feltüntették az anya nevét is, nála – és csak nála – ez nem szerepel, mert nem volt adatuk róla. Viszont elképzelhetőnek tartom, hogy az 1951-es bejegyzés Meszlényiről szól.²⁴ Ebben az április 11-én kelt feljegyzésben név szerint fel vannak sorolva, kik haltak meg. Csillag György ávós főhadnagy aláírásával jelentette, hogy Radó őrnagy orvos március 5-én egy férfit hozott a Mosonyi utcai kórházba, aki már a mentőautóban meghalt. Miközben minden elhunytat név szerint említenek meg, a püspököt nem. Valószínűleg tehát Meszlényi Zoltánt kereshetjük ebben a személyben, akinek neve sincs feltüntetve. Az 1951-1952-ben elhunytakat név szerint közlik, de mivel ezek között már nem található, az 1951. március 5-i bejegyzés a mentőautóban elhunyt férfiről Meszlényit jelölheti. Egyébként más adat is az 1951. március 4-i halálát erősíti meg.

Összegzőként elmondható, hogy a mártírságot vállaló püspök élete, a diktatúra idejében meg nem alkuvó személyisége és halála méltó arra, hogy a jövő nemzedékének példája legyen.

Kovács Eszter

Forgách Miklósné Bossányi Eszter életrajza Bohuslav Balbín Bohemia Sanctájában

A Trentói Zsinat után több tudományos vállalkozás indult. Jean Bolland belga jezsuita kutatócsoportjának célja a szentek életrajzainak megírása volt, korszerű kritikai módszerekkel, kizárólag hiteles forrásokra támaszkodva. Munkájukhoz kapcsolódott Csehországban Bohuslav Bal-

²⁴ ÁBTL 2. 5. 6. XII/7-c. 1951-1952, 41.

¹ Bohuslav Balbín (1621-1688) jezsuita történétíró. Tanulmányait a jičini, prágai és olomouci jezsuita kollégiumokban végezte, 1638-ban lett tagja a jezsuita rendnek. Ezt követően jezsuita iskolákban tanított és lelkipásztori munkát végzett. Már tanulóévei alatt nagy mennyiségű forrást gyűjtött össze különböző városok levéltáraiból. Ezt a forrásanyagot később felhasználta történeti munkáihoz. Pályája kezdetén híres cseh kegyhelyekről írt (Diva Vartensis, Diva Turzanensis, Diva Montis Sacer). 1663-tól kizárólag kutatással foglalkozott. 1669-ben elkészült *Epitome rerum bohemicarum* című könyvével, amelyben Csehország történetét írta meg hiteles források alapján. A könyv megjelentetését sokan ellenezték, ezért csak 1673-ban látott napvilágot. Történettudományi munkái mellett fontos megemlítenünk *Dissertatio Apologetica pro lingua slavonica, praecipue bohémica* című értekezését a cseh nyelv korabeli állapotáról. Legfontosabb művei közé tartozik a *Miscellanea regni Bohemiae* című többkötetes enciklopédia. Vö. RAK, J. – KUČERA, J. P., *Bohuslav Balbin a jeho místo v české kultuře* (Praha 1984) 71-104.

mindenhol feltüntették az anya nevét is, nála – és csak nála – ez nem szerepel, mert nem volt adatuk róla. Viszont elképzelhetőnek tartom, hogy az 1951-es bejegyzés Meszlényiről szól.²⁴ Ebben az április 11-én kelt feljegyzésben név szerint fel vannak sorolva, kik haltak meg. Csillag György ávós főhadnagy aláírásával jelentette, hogy Radó őrnagy orvos március 5-én egy férfit hozott a Mosonyi utcai kórházba, aki már a mentőautóban meghalt. Miközben minden elhunytat név szerint említenek meg, a püspököt nem. Valószínűleg tehát Meszlényi Zoltánt kereshetjük ebben a személyben, akinek neve sincs feltüntetve. Az 1951-1952-ben elhunytakat név szerint közlik, de mivel ezek között már nem található, az 1951. március 5-i bejegyzés a mentőautóban elhunyt férfiről Meszlényit jelölheti. Egyébként más adat is az 1951. március 4-i halálát erősíti meg.

Összegzőként elmondható, hogy a mártírságot vállaló püspök élete, a diktatúra idejében meg nem alkuvó személyisége és halála méltó arra, hogy a jövő nemzedékének példája legyen.

Kovács Eszter

Forgách Miklósné Bossányi Eszter életrajza Bohuslav Balbín Bohemia Sanctájában

A Trentói Zsinat után több tudományos vállalkozás indult. Jean Bolland belga jezsuita kutatócsoportjának célja a szentek életrajzainak megírása volt, korszerű kritikai módszerekkel, kizárólag hiteles forrásokra támaszkodva. Munkájukhoz kapcsolódott Csehországban Bohuslav Bal-

²⁴ ÁBTL 2. 5. 6. XII/7-c. 1951-1952, 41.

¹ Bohuslav Balbín (1621-1688) jezsuita történétíró. Tanulmányait a jičini, prágai és olomouci jezsuita kollégiumokban végezte, 1638-ban lett tagja a jezsuita rendnek. Ezt követően jezsuita iskolákban tanított és lelkipásztori munkát végzett. Már tanulóévei alatt nagy mennyiségű forrást gyűjtött össze különböző városok levéltáraiból. Ezt a forrásanyagot később felhasználta történeti munkáihoz. Pályája kezdetén híres cseh kegyhelyekről írt (Diva Vartensis, Diva Turzanensis, Diva Montis Sacer). 1663-tól kizárólag kutatással foglalkozott. 1669-ben elkészült *Epitome rerum bohemicarum* című könyvével, amelyben Csehország történetét írta meg hiteles források alapján. A könyv megjelentetését sokan ellenezték, ezért csak 1673-ban látott napvilágot. Történettudományi munkái mellett fontos megemlítenünk *Dissertatio Apologetica pro lingua slavonica, praecipue bohémica* című értekezését a cseh nyelv korabeli állapotáról. Legfontosabb művei közé tartozik a *Miscellanea regni Bohemiae* című többkötetes enciklopédia. Vö. RAK, J. – KUČERA, J. P., *Bohuslav Balbin a jeho místo v české kultuře* (Praha 1984) 71-104.

bín¹ jezsuita. Nagy műve 1682-ben jelent meg Prágában *Bohemia Sancta* címmel. Ez a 17. századi Csehországban különösen nagy jelentőségű volt, ugyanis a historiográfiában uralkodóvá vált a protestáns emigráns történetírók véleménye, mely szerint a protestáns, huszita hagyomány a cseh nemzeti identitás szerves része, és az igazi cseh hazafiság elválaszthatatlan a protestantizmustól.² Ezt a gondolatot erősítette a hivatalos udvari történetírás is (Melchior Goldast), ami a Habsburg uralkodókat a katolikus hit védelmezőiként mutatta be az eretnek csehekkel szemben.³

A jezsuita történetírók azt akarták bizonyítani, hogy Csehországban a katolikus vallásnak vannak a legmélyebb gyökerei, ezért a fehérhegyi csata után különös hangsúlyt fektettek a történettudomány ápolására. Jiří Kruger, Bohuslav Balbín, Jan Koříněk, Jan és Matěj Tanner azt hangsúlyozták, hogy a katolikusok viszik tovább a régi csehek vallásos tradícióit. A cseh nép kezdettől fogva hűséges volt a pápához, ezt elsősorban a cseh szentek példája bizonyítja. Ezért érdeklődésük a hagiográfia felé fordult.

Balbín maga is részt vett a bollandisták munkájában. Az *Acta Sanctorum*ban ő írta több cseh szent életrajzát, többek közt Nepomuki Szent Jánosét is, akit csak jóval később, 1727-ben avattak szentté. Csehország szentjeinek életrajzát külön könyvben gyűjtötte össze, ez jelent meg 1682-ben *Bohemia Sancta* címmel.⁴

A *Bohemia Sancta* sokáig a legterjedelmesebb és legalaposabb cseh nemzeti hagiográfiai összefoglaló volt. Balbín célja Csehország valóságának bemutatása, amit a szentek példája bizonyít a legszebben. A kötet azonban nemcsak cseh vagy morva szentek, hanem a Csehországhoz bármilyen szállal kötődő szentek és boldogok életrajzának gyűjteménye.

² Közülük a legfontosabb: STRÁNSKÝ, Pavel, *Res publica Bohemiae* [A cseh állam] (Lugduni Bavorum 1634), amely jogi munka ugyan, szemlélete mégis döntően befolyásolta a protestáns cseh történetírást a későbbi századokban is.

³ GOLDAST, M., *De bohemiae regni, incorporatarumque provinciarum, iuribus ac privilegiis; nec non de hereditaria Regiae Bohemorum familiae successione* (Frankofordiae 1627) 10-24, 259-281, 285.

⁴ *A Bohemia Sancta* Balbín *Miscellanea Regni Bohemiae* című többkötetes munkájának része. A *Miscellanea*ban különféle Csehországgal kapcsolatos témákat dolgozott fel, például jellemezte Csehország fekvését, helyrajzát, vízrajzát, megírta az egyetem történetét, a legnagyobb cseh nemesi családok genealógiáját, több cseh város, kolostor és könyvtár történetét, illetve híres cseh tudósok, kiemelkedő történelmi személyiségek életrajzát. Kiadott több alapvető jelentőségű forrást, megírta a prágai érsekség történetét, bemutatta a cseh állami hivatalokat, és minden olyan témakört fel akart dolgozni, amely valamilyen módon Csehországhoz kapcsolódik. Munkáját dekátokra osztotta, minden dekát tíz kötetből állt. Az első dekát és a második dekát első három könyve készült el. Az első dekát negyedik kötete a *Bohemia Sancta*.

Olyanok is belekerültek, akik ott éltek, vagy családi kapcsolatok révén kötődtek az országhoz, illetve Csehországban különösen erős a kultuszuk (Szent Vitus, Szent Zsigmond). Így a kötetben magyar szentek is helyet kaptak, köztük Bossányi Eszter.⁵

A munka eredetileg három részből állt, később ezt kiegészítette még két könyvvel. Az első részbe azokat a szenteket és boldogokat sorolta, akiknek tiszteletét az apostoli Szentszék hivatalosan jóváhagyta. Ilyen például Szent Cirill és Szent Metód, Szent Vencel, Szent Adalbert, Kapisztrán Szent János és Árpádházi Szent Erzsébet. A másik csoportba tartoznak azok, akiknek tiszteletét hivatalosan még nem hagyta jóvá a Szentszék, de kultuszuk emberemlékezet óta él Csehországban. Néhány példa: Bořivoj és fia Vratislav fejedelem, Přibyslava, Szent Vencel nővére, Szent Günther remete, Gaudentius, Szent Adalbert testvére, Lembergi Zdislava, Csehországi Szent Ágnes, Arnošt z Pardubic, az első prágai érsek, Boldog Hroznata, Nepomuki Szent János. Azóta már többeket hivatalosan is szentté avattak. A harmadik kategóriába azokat sorolta, akik hitüket védelmezve vértanúhalált haltak, de nem avatták őket hivatalosan szentté, kultuszuk sem alakult ki. Ide tartoznak a 10. század, a huszita kor és az 1618-as felkelés vértanúi és azok a katolikusok, akiket a portyázó huszita csapatok öltek meg Magyarországon.⁶ Két jezsuita vértanút találunk itt, akik köthetők Magyarországhoz, az egyik a Kassán vértanúhalált halt Grodecz Menyhért,⁷ a másik Georgius König, az olomouci kollégium rektora, aki a szentgotthárdi csatában esett el.⁸

Ezek a fejezetek együtt önálló egységet alkotnak, külön mutató

⁵ A 17. században ez nem volt szokatlan Európa más országaiban sem. Hevenesi Gábor *Ungaricae sanctitatis indicia* című munkájában sem csak magyar szentek kapnak helyet. Szerepel a kötetben például Borgia Szent Ferenc is, mivel Hevenesi szerint a Borgiák Magyarországról származnak.

⁶ BALBÍN, B., *Bohemia Sancta* (Pragae 1682) pars I, 168.

⁷ BALBÍN pars I, 204-205.

⁸ BALBÍN pars I, 219-220.

⁹ BALBÍN pars II, 149-163.

¹⁰ BALBÍN kiegészítő fejezet: Coronis, Continens Indiculum eorum é Societate JESU Patrum et Fratrum, qui in Bohemia, Moravia, Silesia sese victimas charitatis DEO, et Patriae praebuerunt; atque ut proximos peste contactos Sacramentis Coelestibus procurarent, vitam suam exposuerunt, huic charitati immortentes, Caput. IV. 29 (itt már nincsenek oldalszámok).

¹¹ Adalbert Martinides elogiumát Rómában, a központi jezsuita levéltárban őrzik. A latin eredetiről készült pontos cseh fordítását Josef Koláček készítette el, és *Zrození pro nebe* [Égi születés] című munkájában közölte. Adalbert Martinides 1629. október 17-én született Olomoucban katolikus család gyermekeként. Filozófiai és teológiai tanulmányai után különböző jezsuita iskolák-

készült hozzájuk. A további két fejezet közül az elsőben Balbín azok életét írta meg, akik Csehországban éltek, és életszentség hírében haltak meg, de nem voltak vértanúk. Ide sorolja V. László és II. Ferdinánd cseh és magyar királyokat, illetve Bossányi Eszter⁹ életrajzát is itt találjuk. Az utolsó fejezetben azoknak a jezsuitáknak állít emléket, akik pestiseseket vagy egyéb fertőző betegségben szenvedőket ápoltak, közben maguk is megfertőződtek, és meghaltak. Egy magyarországi jezsuitát találunk köztük, Antaly Jánost, aki 1634-ben halt meg Prágában, pestisesekek gondozása közben.¹⁰

Bossányi Eszter életrajza tehát a második részben található. Különösen hosszú és részletes, ugyanakkor tényszerű adat kevés van benne. Balbín rövid bevezetőjéből megtudjuk, hogy az életrajzot nem ő írta, hanem Adalbert Martinides¹¹ nevű rendtársa küldte el neki 15 évvel a megjelenés előtt.¹² Martinides a Forgách család birtokán, Brumovban és környékén volt misszionárius, és személyesen is jól ismerte a grófnőt. Róla szóló írása inkább jellemrajz, életét és a cseh jezsuitákhoz fűződő viszonyát egyéb forrásokból merítjük.

Bossányi Eszter férjével, Forgách Miklóssal¹³ közösen 1626-ban Apponyi Pétertől örökölte a morvaországi Brumov és Vlachovice birtokokat.¹⁴ Brumov lakossága ekkor többségében protestáns volt, annak ellenére, hogy 1611-1612-ben már működött itt jezsuita misszió. A család eleinte kevés időt töltött Morvaországban. Jelentős birtokaik voltak Magyarországon is, és Forgách Miklós ekkoriban komoly tisztségeket töltött

ban tanított. 1648-ban az opavai kollégium rektora lett, de nem sokkal később az akkor még szinte teljesen protestáns Brumov és környéke misszionálását bízták rá. Ekkor került ismeretségbe a Forgách családdal. Brumov mellett hamarosan Vizovice és Vsetín településeken is térített. Több ezer embert vezetett vissza a katolikus egyházba. Utolsó napjaiban még megjelenés előtt álló lelkigyakorlatos könyvén, a *Mystická uzda*-n (Titokzatos kantár) dolgozott. 1681. augusztus 14-én halt meg Uherské Hradiště-ben. Vö. KOLÁČEK J., *Zrození pro nebe* (Velehrad-Roma 2002) 97-101. Érdekeség, hogy Brumov mellett másik két missziós területe is magyarországi családok birtoka volt. Vizovice ekkoriban a Dóczy családhoz tartozott. Dóczy Zsuzsanna Bossányi Eszterhez hasonlóan bőkezűen támogatta az olomouci és Uherské Hradiště-i jezsuita kollégiumokat. Vsetín egy ideig Pázmány Miklós birtoka volt, majd az Illésházy családé lett.

¹² BALBÍN pars II, 149.

¹³ Forgách Miklós 1586-ban született. Protestáns volt, de 1619-ben áttért, a háborúban már a katolikus oldalon vett részt. 1608-ban Bars megye főispánjának nevezték ki. 1610-ben ő lett a szécsényi vár főkapitánya, 1631-től felső-magyarországi főkapitány. 1635-ben halt meg Pozsonyban, 1636. január 6-án temették el a nagyszombati székesegyházban. Vö. BÁRTEAI SZABÓ L., *A Hunt-Paznan nemzetségbeli Forgách család története* (Esztergom 1910) 482-483.

¹⁴ POKLUDA, Z., *Magyarországi nemesek földbirtoklása Cseh- és Morvaországban a XV-XX. században*, in *Levéltári Közlemények* (1975) 259.

be, ami lehetetlenné tette, hogy sokáig egy helyen tartózkodjon. Bossányi Eszterre maradt a birtokok ügyeinek intézése és gyermekei nevelése. Összesen tizenegy gyermekéről vannak adataink. Hárman (Margit, Pál, Mihály) még gyermekként meghaltak.¹⁵ Fiai közül csak Ferenc érte meg a felnőtt kort. Ígéretes jövő állt előtte, 1627-ben apja érdemeiért grófi címet kapott. Az 1637-38-as országgyűlésen már tevékenyen részt vett. 1648-ban, amikor jelentéktelen kísérettel utazott, Jakusits János és szolgálai meggyilkolták. A gyilkosság oka a korabeli híresztelések szerint Jakusits János felesége, Budetini Szunyogh Kata és Forgách Ferenc közt kialakult kölcsönös vonzalom volt, ami kiváltotta a féltékeny férj haragját. Bossányi Eszter mindent megtett, hogy felkutassa fia gyilkosait. Végül elérte, hogy Jakusits Jánost Trencsén megyében elítélték, cinkosai viszont büntetlenek maradtak.¹⁶ Lányai közül heten nőttek fel. Erzsébet 1630-tól a nagyszombati klarissza kolostorban élt, Éva Erdődy Imre felesége lett, Judit Frangepán Tersaczky Gáspáré, Zsófia Frangepán Györgyé, Mária Illésházy Györgyé, Anna Geszty Péteré. Eszter nem ment férjhez, Bru-movban élt, de emellett több magyarországi birtok jövedelme is őt illette.¹⁷ Adalbert Martinides meghatóan szép elmélkedéseket írt számára, amiket *Uzda Duchovní* (Lelki kantár) címmel jelentetett meg.¹⁸

1648-tól az ekkor már özvegy grófnő figyelme egyre inkább az újonnan létrejött uherské hradištěi jezsuita rendház felé fordult. A kollégiumot 1644-ben alapították a kroměříži rendház helyett, miután azt 1643-ban feldúlták és felgyújtották a svéd katonák.¹⁹ Uherské Hradiště közel volt Magyarországhoz, és a környező falvak birtokosai ebben az időben többségében magyarországi birtokosok voltak. Ezek a családok nemcsak jelentős összegekkel támogatták a kollégiumot, hanem saját birtokaikon is létesítettek kisebb missziókat. Ilyen misszióközpontot létesí-

¹⁵ BÁRTFAI SZABÓ 483.

¹⁶ BÁRTFAI SZABÓ 497.

¹⁷ BÁRTFAI SZABÓ 497-498.

¹⁸ MARTINIDES, V., *Uzda duchovní aneb spasitedlná přemyšlování o posledních věcech člověka* [Lelki kantár, avagy megváltó elmélkedések az ember végső dolgairól] (v Praze 1675). Később, 1702-ben újra kiadták. Vö. *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století: Díl II, část V.* (red. HORÁK, F.; Praha 1950) 5365, 5366.

¹⁹ MILLER, J., *Historia Collegii Hradistensis*, Moravský Zemský Archiv, Brno (MZA) G12 II. 282, 13-17.

²⁰ *Historia domus Collegii Societatis Iesu Hradistii*, MZA G12 II. 201, 14-16.

²¹ *Litterae Annuae Provinciae Bohemiae*, Österreichische Nationalbibliothek, Wien (ÖNB) 12281, 49.r.

tett Pázmány Miklós Vsetínben 1644-ben, a kollégium alapításának évében. Később Vsetínt eladta Illésházy Györgynek, de a jezsuita missziós-állomás továbbra is folyamatosan működött.²⁰ Vizovicébe Dóczy Menyhért és Dóczy Zsuzsanna hívta be a jezsuitákat. Dóczy Zsuzsanna 1677-ben egy épületet adományozott a jezsuitáknak a faluban, ahol állandó misszióközpontot rendeztek be.²¹

Forgách Eszter a svédek kivonulása után Brumovban élt. 1648-ban arra kérte az uherské hradištěi jezsuitákat, szervezzék újra brumovi missziósállomásukat.²² Ettől kezdve a grófnő haláláig két jezsuitát bízta meg a misszió irányításával és a Forgách család lelki gondozásával. 1649-50-ben a későbbi rektor, Johannes Jaranovsky és Georgius Weis dolgozott Brumovban,²³ 1654-1655-ban Paulus Scultetus és Petrus Pankowsky.²⁴ 1657-ben került Forgách Eszter mellé Scultetus helyett Adalbert Martinides, aki 1660-ig a grófnő mellett maradt.²⁵ Éves missziós jelentésében azt írja, hogy az úrnőnek nagy szüksége van támogatásukra, mert nagyon magányos, éppen a legközelebbi rokonaitól szenvedett legtöbbet, annak ellenére, hogy ő senkinek sem ártott, egész életét Istennek szentelte, és a jezsuita rendnek is segített, mikor szükség volt rá.²⁶ 1658-ban Pankowsky helyére Johannes Hajeket nevezték ki, akit egy évvel később Johannes Vetter váltott.²⁷ A brumovi misszió csak 1658-ban szünetelt rövid időre, mert a két misszionáriust lefoglalta a pavlovicei és a vsetíni misszió, és a grófnő sem tartózkodott egész évben Brumovban.²⁸

A Forgáchok másik morvaországi központjába, Vlachovicébe már 1647-ben indultak missziók Bossányi Eszter fia, Forgách Ferenc kérésére. Először csak Johannes Jaranovsky dolgozott ezen a területen, majd nem sokkal később csatlakozott hozzá Georgius Weiss.²⁹

Uherské Hradištěben a rendház mellett gimnázium is működött. Kezdetben nagyon rossz körülmények közt dolgoztak, ezért Bossányi Esz-

²² Historia domus 26.

²³ SCHMIDL, J., *Historia Societatis Iesu Provinciae Bohemiae IV/2* (Pragae 1759) 667; Historia domus 27.

²⁴ Litterae Annuae Provinciae Bohemiae, ÖNB 11962, 224.r.; Historia domus 43.

²⁵ Litterae Annuae Provinciae Bohemiae, ÖNB 11962, 539.r.

²⁶ Litterae Annuae Provinciae Bohemiae, ÖNB 11962, 474.r.-474.v.

²⁷ Litterae Annuae Provinciae Bohemiae, ÖNB 11962, 303.v., 710.v.

²⁸ Historia domus 54.

²⁹ Historia domus 25.

ter anyagilag is támogatta a kollégiumot. 1648-ban blatnicei szőlőit az uherské hradištěi jezsuitáknak adta.³⁰ A *historia domus* szerint azonban rövidesen eladták, és árát a kollégium bővítésére fordították.³¹ Az építkezéshez a grófnő ezen kívül 1657-ben további segítségként 400 hordó meszet adományozott.³² Ebben az évben sok jelentős felajánlás érkezett a rendház számára, Dóczy Zsuzsanna például 130 gerendával járult hozzá az építkezés költségeihez.³³

Az építkezések sokáig elhúzódtak, és Bossányi Eszter meghalt, mielőtt a munkálatok befejeződtek volna. Végrendeletében 3000 forintot adományozott a kollégiumnak a tervezett Xavéri Szent Ferenc templom felépítésére, amit leányainak kellett fizetniük. 1663-ban Erdődyné Forgách Éva fizette ki az első részletet, 100 aranyat.³⁴ 1671-ben az örökösök közül csak ketten rendezték tartozásukat. Éva csak 200 aranyat fizetett ki, Zsófia és Eszter egyáltalán nem törlesztett semmit.³⁵ 1679-ben a jezsuiták 20 év után pert nyertek az örökösökkel szemben, és a bíróság kötelezte őket tartozásuk rendezésére.³⁶ Forgách Éva ekkor már nem élt, az ő tartozását örökösének, Erdődyné született Rákóczy Erzsébetnek kellett lerónia.³⁷ A teljes összeget 1687-ben kapta meg a kollégium az érintettektől, illetve örökösüktől (Rákóczy Erzsébet).³⁸

Bossányi Eszter, mint láttuk, minden eszközzel segítette a jezsuita rend munkáját, az életrajz írójához pedig különösen bensőséges barátság fűzte. Erről tanúskodik az életrajz hangneme. Martinides számára a legfontosabb, hogy Bossányi Esztert megszerettesse az olvasóval azáltal, hogy gondolatait, hétköznapi kisebb jótetteit meghatóan szép stílusban leírja. Nem célja, hogy pontos életrajzot tárjon elénk. Az életéből vett történetek mindig valamely erényének illusztrálására kerülnek a műbe, egymástól függetlenül, az időbeli sorrendet teljesen figyelmen kívül hagyva.

Martinides írása előtt Balbín pár sorban közli, miért vette bele könyvébe Bossányi Eszter életrajzát. A grófnőt Szent Erzsébethez hasonlítja, és példaként állítja az özvegyek elé. Azt is hozzáteszi, hogy bár Ma-

³⁰ SCHMIDL IV/2, 371-372; MILLER 18-19.

³¹ *Historia domus* 32.

³² MILLER 23; *Historia domus* 53.

³³ *Historia domus* 53.

³⁴ *Historia domus* 71.

³⁵ *Memoriale R.P. Krupský collegii societatis Iesu rectori Hradistii 1671*, MZA E31 CV3, 1.

³⁶ *Litterae Annuae Provinciae Bohemiae*, ÖNB 11963, 42.v.

gyarországról származik, nem számít idegennek. Ebből a rövid bevezetőből tudjuk meg, hogy az életrajzot Adalbert Martinides írta, aki papi esküjével erősítette meg igazságát. Néhány szóban meghatározza Bossányi Eszter státuszát,³⁷ majd munkáját az asszony haldoklásának leírásával kezdi, és halálával fejezi be. Itt már megjelennek azok az erények, amelyeket később részletesen is kifejt: alázatossága, békés megnyugvása Isten akaratában, vallásossága, odaadó szeretete családjá iránt. 1660-ban Szent Mihály ünnepén a reggeli órákban szentgyónást végzett, az esti órákban szentáldozáshoz járult. Akkor már erős fájdalmai voltak, ezért kérte az utolsó kenetet. Haldokolva csendben imádkozott a kereszt előtt. Mielőtt meghalt, így búcsúzott lányaitól és a mellette álló papoktól: „...*legdrágább jegyesemet szívembe fogadtam. Már vágyom arra, hogy eltávozzak, hogy meglássam és megtaláljam szeretett hitvesem és egyetlen drága fiamat, Ferencet.*”⁴⁰

Az életrajzíró Bossányi Eszter erényei közt első helyre teszi az istenszeretetet, az összes erény alapját. Részletesen kifejti, miben nyilvánult meg a grófnő buzgósága. Mindenekelőtt sokat imádkozott, gyakran járult szentségekhez, rendszeresen olvasta a Szentírást, nagyon kedvelte a vallásos énekeket, és szívesen olvasott lelkigyakorlatos könyveket. Főleg Kempis Tamás *Krisztus követése* című munkáját becsülte sokra.⁴¹ Lelkesen segített az oltárdíszítésben, vagy vállalt egyéb munkát a templomban. Kiemelt tisztelettel fordult a Szent Szűzhöz. Amikor tehette, ellátogatott a trieszti kegyhelyre.⁴²

Legnagyobb erényének mégis azt tartja, hogy mindig békességgel viselte a nehézségeket. Egy példát is említ a grófnő életéből. Amikor Rákóczi György katonái elűzték birtokairól, Horvátországba kellett menekülnie. Már idős volt, és menekülés közben gyakran sükséget szenvedett, mégis a legnagyobb alázattal viselte sorsát. Később is sok csapás érte, de ezek hatására sem adta át magát a csüggedésnek. „Élete vége felé

³⁷ Historia Domus 128-129.

³⁸ Historia Domus 183.

³⁹ „...az igen előkelő Bossányi családból származó Forgách Eszter grófnő a dicső emlékezetű, Forgách Miklós, Kassai főkapitány özvegye, 69. évében, özvegységének 25. évében... elhunyt.” A címből még annyit megtudhatunk róla, hogy Brumovban halt meg 1660. október 8-án. BALBÍN pars II, 149-150.

⁴⁰ BALBÍN pars II, 150-151.

⁴¹ BALBÍN pars II, 153.

⁴² BALBÍN pars II, 155.

egyre inkább Isten akaratára bízta magát. ... Akármilyen dolog, rossz vagy jó történt, akár a legnagyobb fájdalmakat kellett elviselnie, mindig Isten akaratát látta benne, abba belenyugodott és ezt ismételte: *Legyen úgy, ahogy Isten akarja! Ha akarod Uram, megteheted! Tiéd vagyok Uram! Neked élek, neked halok!*⁴³

Betegsége és közelgő halála sem töltötte el félelemmel: „*meghalni, meghalni, ez a vágyam, mert az enyéim engem már nagyon várnak az égben, mennék máris, azonnal indulnék, hogy lássam őket, velük együtt örüljek: semmitől se félek, mivel Istent hordom magamban...*”

Rendkívül tisztelt minden papot és szerzetest. Ha egyházi személyek jöttek hozzá vendégségbe, maga szolgált fel nekik, az Erdélyből elűzött katolikus papoknak segítséget nyújtott.⁴⁴ Martinides nem említi a grófnő kapcsolatát a jezsuita renddel, minden bizonnyal azért, hogy ne lehessen részrehajlással vádolni.

Erkölcsei erényeit csak röviden mutatja be, elsősorban alázatosságát, tisztaságát és becsületességét.⁴⁵ Ezt követően Bossányi Eszter családjáról ír. Történeti szempontból ez a munka értékelhető része, mert pontatlanságai ellenére néhány tényyszerű adatot szolgáltat a Forgách család történetéhez. Bossányi Eszternek tizennégy gyermeke volt. A bőséges gyermekáldást Martinides olajághoz hasonlítja, ami Isten jóindulatának a jele volt, a gyermekek nagy száma is azt jelzi, hogy Isten kedvét lelta a Forgách családban. A gyermekek fele még „áratlan korában” meghalt, három fiú és öt lány.⁴⁶ Lányait kitűnő nevelésben részesítette, és igen előkelő magyar és lengyel családok fiaihoz adta őket feleségül. Egyikük kolostorba vonult.⁴⁷ Gyermekeivel együtt gyakran kellett menekülnie a svédek, illetve a pestis elől. Egyszer Magyarországon utazás közben portyázó törökök támadták meg őket, és Bossányi Eszter életét kockáztatva mentette meg gyermekeit.⁴⁸

A legnagyobb tragédia életében hitvese és fia elvesztése volt. Martinides célja inkább a gyászoló anya fájdalmának ábrázolása, a gyil-

⁴³ BALBÍN pars II, 152.

⁴⁴ BALBÍN pars II, 154. Martinides nem említi, hogy ez pontosan mikor történt.

⁴⁵ BALBÍN pars II, 156.

⁴⁶ Martinides beszámolója a meghalt leánygyermekek számával kapcsolatban nincs összhangban a Bártfai Szabó László által feltárt forrásokkal. Valószínűleg Martinidesnek lehet igaza, hiszen ő személyesen ismerte a családot, és nem ritka, hogy korán meghalt gyermekekről nincsenek forrásaink.

⁴⁷ BALBÍN pars II, 158. Martinides érdekes módon nem említi Forgách Esztert, akinek lelki-gya-

kosság körülményeiről csak annyit ír, hogy Forgách Ferencet „orvul és kegyetlenül” ölték meg.⁴⁹

A családi tragédiák után hosszasan ír a csapások áldássá válásáról, mert hatásukra a grófnő egyre inkább Istenhez fordult, béketűrőbb, alázatosabb lett, örömmel viselte szenvedéseit: „*Jó nekem Uram, ha megalázol! Vessződ és botod a vigasztalásom. Gyötöröd nyomorult testemet, ha ez által lelkem jobbá válik.*”⁵⁰

Nem csak saját családjával szemben volt áldozatkész. Jótékonykodása miatt annyira elszegényedett, hogy a halála előtti napokban már nem volt mit adnia a szegényeknek.⁵¹ Ezzel kapcsolatban Martinides egy csodáról is beszámol. Az asszony alamizsnát akart osztani, de később vette észre, hogy romlott a búza. Ennek ellenére kiosztotta, mivel mást nem tudott volna a szegényeknek adni, a romlott búza azonban a megajándékozottak kezében a legtisztább finom gabonává változott.⁵²

Az utolsó bekezdésben Bossányi Eszter haláláról számol be, majd Balbín rövid kiegészítésben bemutatja kapcsolatát a jezsuita renddel. Az eredetileg protestáns grófnőt Adam Kravarsky és Albrecht Chanovsky jezsuita misszionáriusok vezették vissza a katolikus egyházba. Nagyon jó kapcsolatban állt Valentinus Johannides, Venceslaus Cannabius, Johannes Jaranowsky, Petrus Bankowsky, Venceslaus Przibramsky jezsuitákkal is. Kiemeli Adalbert Martinidest, aki a grófnőnek haláláig támasza, lelki atyja, gyóntatója volt. Balbín azt is hozzáteszi, hogy már senki sincs életben közülük. Martinides is egy évvel a kötet megjelenése előtt, 1681-ben meghalt.⁵³

Martinides írása nem a szó szoros értelmében vett életrajz. Mondanivalója az egyes erények köré csoportosul, nem követ semmiféle kronológiai sorrendet, történeti forrásértéke csekély. Értékét stílusának szépsége adja. Különleges, bensőséges hangvétele miatt a cseh hagiográfikus irodalom egyik gyöngyszeme, amely magyar vonatkozásai miatt is számot tarthat érdeklődésünkre.

korlatos könyveit ajánlotta.

⁴⁸ BALBÍN pars II, 158-159.

⁴⁹ BALBÍN pars II, 159.

⁵⁰ BALBÍN pars II, 159-160.

⁵¹ BALBÍN pars II, 161.

⁵² BALBÍN pars II, 161.

⁵³ BALBÍN pars II, 163.

Körmendy Kinga

Kinek a tulajdonában volt az ún. Bakócz-breviárium?*

„Az igazságnak és szépnek élt.
Hit lakta szívét és nagy akarat.
Tett és ösztönzött: szebb jövőt remélt.
Minden java a nemzeté maradt.”
Ráth György síremlékéről

Az MTA Könyvtára Ráth 1042 jelzetű Breviarium Strigoniense kötete 1484-ben jelent meg Theobald Feger költségén Nürnbergben.¹ A breviáriumot a bécsi Hofbibliothek állományából 1855-ben rossz állapota miatt duplum-selejtezéssel adták el. Ráth György (1828-1905), a jeles művészetpolitikus, múzeumi főigazgató és műgyűjtő² antikváriustól vásárolta meg, és újrakötötte a könyvet. A restaurátor a breviárium lapjait kifelhéřítette, de megőrizte a régi kötéshez tartozó előzék- és oldallapokat.³ A breviáriummal együtt ezek is az Akadémiai Könyvtárba kerültek Ráth György gyűjteményével.⁴ Az előzék- és oldallapokra⁵ 1508-1518 között Kövesdi Orbán esztergomi ferences a *Dies est letitiae* dallamára írt karácsonyi *cantiója*, Szűz Mária tiszteletére írt két verse, Nagyszombati Márton Bakócznak ajánlott versének másolata 1515-ből, valamint datálatlanul Szent Anzelmez és Clairvauxi Szent Bernáthoz szóló könyörgések, egyházatyáktól származó két idézet, egy pestis elleni könyörgés, egy pestis elleni recept került lejegyzésre. Azzal, hogy a Bakócznak tulajdonított breviárium eredeti kötésének fennmaradt oldallapjait és előzékclapját

* Breviarium Strigoniense (Nürnberg 1484); MTA Könyvtára, Ráth F 1042.

¹ CSAPODI Cs. – CSAPODINÉ GÁRDONYI K., *Bibliotheca Hungarica. Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt. I-II. Fennmaradt kötetek* (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei. Új sorozat 23, 31) (Budapest 1988, 1993) N. 761.

² A neves polgári műgyűjtő az Iparművészeti Múzeum megszervezője, első igazgatója (1886-1896). Egykori műgyűjteményeinek tárgyait ma a nagy budapesti múzeumok anyaga őrzí. Munkásságára, gyűjteményeinek ismertetésére, utótörténetére ld. HORVÁTH H. (szerk.), *Egy magyar polgár. Ráth György és munkássága* (Budapest 2006).

³ RITÓÓKNÉ SZALAY Á., *Bakócz Tamás Breviáriumának kéziratos versei*, in JANKOVITS L. (szerk.), *„Nympha super ripam Danubii. Tanulmányok a XV-XVI. századi magyarországi művelés köréből* (Humanizmus és reformáció 28) (Budapest 2002) 190.

⁴ RITÓÓKNÉ 175. A hungarika nyomtatványokban gazdag könyvtárát Ráth György 1895-ben aján-

azonosította és feldolgozta a bejegyzéseket, Ritoókné Szalay Ágnes nemcsak új forrásokkal gazdagította az esztergomi latin nyelvű ferences kolostori irodalmat, hanem az idős Bakócz gondolkodásmódját, lelkeségét is behelyezte a kor szellemiségébe.⁶

Azt a problémát Ritoókné is felvetette, hogy a kivakart Thomas *possessor*nevek esetleg nem Bakóczra vonatkoznak. De ő a breviáriumban Kövesdi Orbán verseit autográf bejegyzésnek tartotta, és ezért el is vetette azt a lehetőséget, hogy a káptalan Tamás nevű tagjai közül az egyik lehetne a bejegyző és a tulajdonos.⁷

A breviárium bejegyzéseinek, az előzéklapok írásának vizsgálata alapján azonban több észrevétel bizonytalanná teszi, hogy a breviárium Bakócz Tamás tulajdonában lett volna. Az első problémát a [a¹]v lapon lévő possessornévben látjuk. A kivakart szöveg olvasati ajánlata: „Hic [liber est Thome] qui nunc [.....] Dicitur et patris glorie magne [...]” Alatta [15] IIII.⁸ Ugyanez a kéz rögzítette ugyancsak 1504-ből az [a¹]r oldalra a változó ünnepek szövegének a székesegyház akkori liturgikus gyakorlatának megfelelő rendjét.⁹

A breviárium tulajdonosára utaló bejegyzés nem Bakócz írása.¹⁰ Ha Bakóczra utalna a bejegyző, a hivatalos *Thomas archiepiscopus* névformát várhatnánk. Nehezen értelmezhető Bakócz esetében 1504-ben a *qui nunc* kitétel, ebben az évben nem lett újabb titulus birtokosa. 1500-tól volt kardinális, 1507-től konstantinápolyi pátriárka. A kitétel kanonok-*possessor* esetében a káptalanban használt megnevezésre utalhat, amit a név helyett használtak egymás között. Ez általában a tisztség vagy a javadalom megnevezése.¹¹

dékozta a Magyar Tudományos Akadémiának. Erre márványtábla emlékeztet az MTA Könyvtára Kézirattárának olvasótermében. A gyűjteményre ld. ROZSONDAI M., *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Ráth-gyűjteménye*, in HORVÁTH H. (szerk.), *Egy magyar polgár: Ráth György és munkássága* (Budapest 2006) 31-46.

⁵ MTA Könyvtára, K 788/1-3.

⁶ RITOÓKNÉ 175-190.

⁷ RITOÓKNÉ 188.

⁸ Fotómásolata MTA Könyvtára, K 788/20. Vö. RITOÓKNÉ 188.

⁹ Vö. RITOÓKNÉ 188.

¹⁰ RITOÓKNÉ 188. Ez a legkorábbi bejegyzés a breviáriumban. Ehhez hasonló tollvágással írta ugyanez a kéz F 4r-n: *Qui viris*.

¹¹ Pl. vicariusnak nevezik Thomas Amadei de Ferrariát 1508-ban, míg máskor Nitriensis [archidiaconus]. SOLYMOSI L., *Az esztergomi székeskáptalan jegyzőkönyve* (1500-1502, 1507-1527) (Budapest 2002) 75, 77.

Még két kivakart Thomas *possessor*név található a breviáriumban. Az ismét kivakart Tamás nevű tulajdonos¹² az egykori kötés első kötéstáblájának oldallapján egy pestis elleni könyörgés alá 1515-ben másolta be Nagyszombati Márton javadalmas bencés apátnak egy székesegyházat felújító főpapot, megnevezetlenül Bakóczot dicsérő versét egy ajánlással kiegészítve. A vers fölé írt szintén kivakart ajánlás olvasati javaslata a „Venerabili Domino...” helyett „Ve[nerabili ca]p[itul]o...”¹³ A versrészletet szerintünk a székeskáptalannak ajánlotta a másoló.¹⁴ Az évszám alatt van Ego Thomas [...] bejegyzése, hogy a breviáriumot – a vakarás miatt kikövetkeztetett szöveg alapján a [S]ancte Marie ac virginis szavak értelmezésével –, Szűz Mária esztergomi egyházának vagy kápolnájának ajándékozza, vagy ajánlja.¹⁵ Ma a kivakarás miatt biztonsággal csak az „Ego Thomas”, valamint a „breviarium” és a „...[S]ancte Marie ac virg[...].” szövegmaradvány vehető figyelembe.¹⁶ A bejegyző keze azonos a fölötte lévő Nagyszombati Márton-vers lejegyzőjének 1515-tel datált kezével.¹⁷ A második Thomas név azonosítását illetően ugyanazzal a nehézséggel állunk szemben, mint az 1504-es bejegyzésnél.¹⁸ Ez a donáció, ha az – a kivakarás miatt bizonytalan az olvasat –, azért érdekes, mert a breviárium a bejegyzések alapján eddig is káptalani, illetve székesegyház-

¹² MTA Könyvtára, K 788/1r.

¹³ MTA Könyvtára, K 788/1r. Fotómásolata K 788/14-17. Vö. RITOÓKNÉ 181. – Bakócz megszólítása ugyanis reverendissimus dominus vagy pater lenne. Az esztergomi székeskáptalan jegyzőkönyvében, 1517-ben dominus noster reverendissimus cardinalis Strigoniensis-nek nevezik, 1520-ban reverendissimus dominus dominus (bis!) Thomas cardinalis Strigoniensis. SOLYMOSI L., *Az esztergomi székeskáptalan jegyzőkönyve*, 122, 138.

¹⁴ Ritoókné meg is említi, hogy a vakarás ellenére az ajánlás szövegében érzékelhető: „Mintha az eredeti bejegyző is törölt volna, hogy szövegét újrafogalmazza.” RITOÓKNÉ 181.

¹⁵ A Kanizsai-kápolna titulusa a mennybe felvett Szűz Mária (Nagyboldogasszony). Vö. SOLYMOSI L., *Az esztergomi Kanizsai-kápolna számadása (1496-1500)*, in *Történeti tanulmányok XI* (A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, Debrecen 2003) 7. Nagyboldogasszony a társtitulusa a székesegyháznak Szent Adalbert mellett. KOLLÁNYI F. (közread.), *Visitatio capituli E. M. Strigoniensis anno 1397*, in *Történelmi Tár Új folyam* II (1901) 79.

¹⁶ MTA Könyvtára, K 788/1r „Eg[o Thomas ...] hunc Breviarium d[...].ncte Marie ac virg[inis ...] olvasati javaslattal a fotómásolat alapján. Vö. K 788/18-19.

¹⁷ RITOÓKNÉ 187.

¹⁸ A vakarás miatt csak a Thomas név olvasata bizonyos.

¹⁹ RITOÓKNÉ 188.

²⁰ [a³]r ld. RITOÓKNÉ 187. Csapodi Csaba ezen az alapon kételkedett Bakócz possessorságában. Szerinte nem valószínű, hogy a pervesztes Bakócz breviáriumba írják ezt be, hanem inkább a

házi használatban volt.¹⁹ A székeskáptalan egy másik tagja jegyezte be a breviárium kalendariumába március 6-ra, hogy 1510-ben a káptalan az érsekkel szemben pert nyert a római kúriában.²⁰ Ez a per az ún. Kanizsai-kápolna tizedeiért folyt hosszú éveken keresztül.²¹

Mind az 1504-ben, mind az 1515-ben tett bejegyzések írásképe néhány egyéni betűhasználat és a ductus alapján azonosnak látszik az 1508-1518 között, az oldallapokra és az előzéklapra másolt versek, könyörgések és egyéb bejegyzések írásképeivel. Nagy valószínűséggel ugyanannak a személynek a kézírása az adott időszakban.²² A személyazonosításhoz azonban nem segít hozzá a harmadik alkalommal előforduló *Thomas possessor* sem. A breviárium lapjainak kihéhrítése miatt ez a *possessor*bejegyzés ma már szabad szemmel nem olvasható: „Thomas [archdiaco]nus et canonicus ecclesie Strigoniensis ...est meus”.²³ A harmadik alkalommal szereplő Thomas írása – a fotómásolat torzításait is szem előtt tartva – az 1510-es bejegyzés kézírásához igen közel álló.

Jelen ismereteink szerint 1504-1518 között, a bejegyzések datált időpontjaiban a székeskáptalannak három Tamás nevű kanonokja is volt, de egyikük sem volt a jelzett időszakban végig a káptalan tagja.²⁴ A vakarások miatt értelmezhetetlen bejegyzések nem teszik lehetővé a beí-

káptalan használatában lévő kötetbe. CSAPODI Cs., *Bakócz Tamás, a humanista*, in *Irodalomtörténeti Közlemények* 87 (1983) 63.

²¹ RITÓÓKNÉ 187. Vö. SOLYMOSI L., *Az esztergomi Kanizsai-kápolna*, 7-22. 1513-ban újabb fordulatot vett a per, amelynek hátterében szintén Bakócz állt. KÖRMENDY K., *A jogtudó magyar értelmiség és a Curia Romana a 16. század elején. Az esztergomi Boldogságos Szűz Mária kápolna és a káptalan uniójának annata-pere*, in ERDŐ P. (szerk.), *Tanulmányok a magyarországi egyházjog középkori történetéből* (Bibliotheca Institutii Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae III/3) (Budapest 2002) 211-223.

²² Ő másolta le az esztergomi ferences Kövesdi Orbán verseit 1508-ból, ill. 1518-ból. MTA Könyvtára, K 788/2r, valamint a többi bejegyzést 1508-1518 között a K 788/2v-3r. oldalakon. Vö. RITÓÓKNÉ 187. A Kövesdi Orbán- és Nagyszombati Márton-versek kezeinek azonosságát Ritóókné sem utasította el, de Kövesdinek tulajdonította. Vö. RITÓÓKNÉ 181.

²³ [a8]v. Fotómásolata MTA Könyvtára, K 788/21-23.

²⁴ Az esztergomi káptalannak három Tamás keresztnévű tagja is volt 1504-1518 között. Bakócz első helynöke, Thomas Amadei de Ferraria (Tommaso Amadei) kanonok, gömöri, majd nyitrai főesperes, vikárius (1495-1510). KÖRMENDY K., *Studentes extra regnum 1183-1543. Esztergomi kanonokok egyetemjárása és könyvhasználata 1183-1643* (Budapest 2007), Adattár, N. 134. Szini Tamás 1508-tól kanonok, 1513-tól sasvári főesperes. LUKSICS P., *Az esztergomi káptalan a mohácsi vész idején 1500-1527*, in *Esztergom Évtapjai* 3 (1927) 92-93. Vö. KOLLÁNYI F., *Esztergomi kanonokok* (Esztergom 1900) 137. SOLYMOSI L., *Az esztergomi székeskáptalan jegyzőkönyve*, 77, 97, 101, 171. Tasnádi Tamás kanonok, saloni felszentelt püspök, Bakócz Tamás segédpüspöke (1514-1527). KOLLÁNYI F., *Esztergomi kanonokok*, 129. SOLYMOSI L., *Az esztergomi székeskáptalan jegyzőkönyve*, 63, 171.

rások tényleges szövegének megismerését, ami hozzásegíthetne a lejegyzett szöveg és a lejegyző személy közötti kapcsolat tisztázásához, a személy és kézírása azonosításához. A versszerző Kövesdi Orbán kézírásának azért nem fogadhatjuk el a bejegyzéseket, mert az ellentmondásban van a második „ego Thomas” *possessor* vagy *donator* megjelöléssel. Csak az utolsó *possessor*t nevezhetjük meg, a harmadik Thomas személyében. Szini Tamás kanonok, sasvári főesperes (1508-1529), 1513 után csak főesperesi javadalmával, Sasvariensis néven említik a káptalanban.²⁵ A fentiek alapján a breviárium nem Bakócz, hanem Thomas nevű, valószínűleg székeskáptalani kanonok után székesegyházi, káptalani használatából, majd Szini Tamás sasvári főesperes tulajdonából került az esztergomi egyház 1543 előtti könyvvállományába.²⁶ Tény, hogy a mind a versajánlást, mind a Thomas *possessor*t és donatort a bejegyzésekből el akarták tüntetni.²⁷ Hogyan maradhatott meg mégis a breviárium „borítéklapján” Szini Tamás *possessor*bejegyzése, „Thomas zijen Archidiaconus et canonicus Strigoniensis est possessor meus”, ami a restaurálás előtt, 1881-ben még olvasható volt?²⁸ A miéltre jelenleg nem tudunk válaszolni. Ennek egyik oka a breviárium restaurálásának drasztikus módja a 19. század végén.²⁹ Bizonyossággal a breviárium *possessor*ának kérdésében is csak az utolsó Thomas tulajdonosról nyilatkozhatunk, valamint arról a tényről, hogy az esztergomi egyház 1543 előtti könyvvállományába tartozott a kötet.

Kövesdi Orbán ferencesnek az esztergomi székesegyház liturgikus gyakorlatához, Szűz Mária titulusához is kapcsolható verseinek másolatai az 1508. és 1518. évekből valók. A *Dies est letitiae* dallamára írt karácsonyi *cantio* értelmezésében nemcsak a székesegyházra gondolhatunk, hanem a Kanizsai-kápolnára is.³⁰ A Mária-tiszteletnek pedig minden

²⁵ Szini Tamás. LUKSICS P., *Az esztergomi káptalan a mohácsi vész idején*, 92-93.

²⁶ KÖRMENDY K., *Szent Adalbert esztergomi egyházának kódexei, könyvei 1543 előtt*, in HEGEDŰS A. – BÁRDOS I. (szerk.), *Ezer év Szent Adalbert oltalma alatt* (Strigonium antiquum IV) (Esztergom 2000) 50. Vö. RITOÓKNÉ 190.

²⁷ A fentiek szerint nem Bakócz személye miatt. Vö. RITOÓKNÉ 188.

²⁸ CSONTOSI J., *Hazai vonatkozású ősnymotványok a berlini könyvpiacon*, in *Magyar Könyvszemle* (1881) 80. Idézi CSAPODI Cs. – CSAPODINÉ GÁRDONYI K., *Bibliotheca Hungarica* II, N. 3049, de azonosítás nélkül a lappangó kötetek között. Ritoókné Kaprinay István bécsi jegyzeteire hivatkozva ismerte a breviárium esztergomi eredetét. RITOÓKNÉ 190.

²⁹ Miért nem őrizte meg a könyvkötő vagy Ráth György ezt a „borítékot”? Ebben az esetben több bizonyossággal állíthatnánk, vagy kellene elvetnünk következtetéseinket. Vö. RITOÓKNÉ 190.

³⁰ A székesegyház Kanizsai-féle Szűz Mária kápolnájának már 1496-ban volt orgonája. SOLYMOSI L., *Az esztergomi Kanizsai-kápolna*, 11. Vö. RITOÓKNÉ 184.

templomban, kápolnában ott volt a tárgyi emlékeztetője. Thomas *possessor*nak az előzéklapokra másolt bejegyzéseinek írásképe alapján nem tartjuk Kövesdi Orbán esztergomi szalvatoriánus ferences, a „litteratus” fráter saját kézírásának a breviáriumba lejegyzett verseit.³¹ Kövesdi Orbán Tomori Pállal együtt esett el a mohácsi csatában. Nevét és verseit számos hányattatás ellenére is évszázadokon át őrizte Szini Tamás breviáriuma,³² a breviáriummal együtt a különböző könyvtárak, amíg az avatott kezű kutató behelyezte Jagelló-kori kolostori irodalmunk forrásai közé.³³

A magyar művelődéstörténeti emlékek elkötelezett gyűjtőjének, Ráth Györgynek, valamint a kutatóelődök kitartó forrásfelkutatásának és alapos forrásfeldolgozásának³⁴ köszönhetően nemcsak a középkori *ecclesia Strigoniensis* liturgikus gyakorlata, a székeskáptalan késő-középkor végi szellemisége, hanem középkori kolostori irodalmunk is gyarapodott újabb szerzővel és művekké. Bakócz Tamás ugyan nem ebből a breviáriumból zsolozsmázott, de bizalommal hitte,³⁵ amit Kövesdi Orbán epigrammája fogalmazott meg:

„*Desinet et nunquam dive preconia matris
inclita per cunctos magnificare dies
Sicque sue sancte postquam compleverit annos
Virgineis precibus celica regna patet.*”³⁶

Ez azonos meggyőződése volt érseknek és káptalanának. Fohászkodva azonban mindegyikük külön, a saját kápolnijában könyörgött az egyazon *Maria Assumpta* és *Maria Annuntiata* pártfogásáért.³⁷

³¹ Ezzel Kövesdi Orbán személye ellentmondás nélkül elhelyezhető a breviáriumi bejegyzéseiben. Vö. RITOÓKNÉ 188-189.

³² Az elnevezésben itt is a Breviarium Strigoniense (ún. Bakócz-breviáriumi) használatát ajánlom, mert a szakirodalomban Bakócz névvel került bevezetésre, ahogy az ún. Bakócz-graduale esetében is ezt tartom megfelelő gyakorlatnak. Vö. SZENDREI J. (ed.), *Graduale Strigoniense, s. XV/XVI* (Musicalia Danubiana 12) (Budapest 1993) I, 10.

³³ RITOÓKNÉ 190.

³⁴ RITOÓKNÉ 190.

³⁵ RITOÓKNÉ 184-185.

³⁶ MTA Könyvtára, K 788/2r. – Közölve RITOÓKNÉ 178.

³⁷ A Bakócz-kápolna díszítésének ferences szellemiségére sienai Szt. Bernátot idézi Ritoókné Balogh Jolánra hivatkozva. RITOÓKNÉ 189.

Szöke János SDB

Vértanú kortárs püspökök a Kárpát-medencében*

A mai konferencia vezérgondolata kifejezi azt a tanúságtételt, amelyet a múlt század vértanú püspökei a Kárpát-medencében félreértetlenül bizonyítottak: *Hittel és hűséggel*. Mégis meg kell fontolnunk azt az apostoli buzdítást, amelyet II. János Pál elénk tárt 2003. június 28-án, amikor az *Ecclesia in Európa*¹ kezdetű szinódusi záróbeszédében szolt hozzánk: soha el ne felejtődjék a reménység nagy jele, amelyet a keresztény hit oly sok tanúja alkotott a múlt században Keleten és Nyugaton egyaránt, akik „magukévá tudták tenni az evangéliumot ellenségeskedés és üldözés meghatározta helyzetekben, gyakran a vértanúság végső próbatételéig”.²

Miért ez a felszólítás, hogy ne felejtjük el a múlt század vértanúit? Nem teljesen egyértelmű-e az Egyházban elterjedt általános felfogás, hogy a vértanúk kiontott vére a kereszténység magva? Vagy talán kishitűek lettünk, hogy a mag csíráiban is ott hordozza a biztos termés jövőjét? Az indítékot talán az a tény adja, hogy nemcsak a tömegkommunikáció világában, hanem a keresztény világban is, annak bizonyos szektoraiban, melyek kritikusabbak az Egyház felé, hajlamosak elfelejteni a XX. század üldöztetéseit, és ami még fontosabb, fanatikusként, fundamentalistaként diszkvalifikálni, szinte kigúnyolni igyekeznek azokat, akik ezeket az üldöztetéseket elszenvedték egészen vérük ontásáig.

Több vértanúról emlékezünk meg, akiket Isten az ő végtelen

* Elhangzott Budapesten 2008. október 28-án a Központi Papnevelő Intézetben tartott „Hittel és hűséggel” c. konferencián.

¹ A jezsuiták folyóirata: *La Civiltà Cattolica*, 2005. február 19-i számához írt szerkesztőségi cikk (319-328. o.) magyar változatában találjuk az ide vonatkozó forrásokat és idézeteket. A fordítást Nagy Ferenc SJ készítette.

² Uo.

³ Lásd *Vértanúink-Hitvallóink* c. értesítőt.

⁴ Báró Apor Vilmos plébánost Gyulán ismertem meg. A plébánián lakott anyai nagybátyám, Szabados Antal hittanár. Itt találkoztam több alkalommal Apor Vilmos plébánossal. A gyulai hívek között szállóigévé vált: „Ha biztosan akarsz találkozni Apor Vilmossal, mindennap reggel fél 6 és fél 7 között találkozhatasz vele a plébániatemplomban. Ott vár mindenkit gyóntatószékében.” Mély szociális érzéke ismert volt. Ő hívta meg a gróf Wenckheim József által alapított, Ybl Miklós által tervezett kollégiumba a szaléziákat azzal a feltétellel, hogy négy szegény sorsú diákot, akik a papságra készülnek, tanulmányaikban segítsenek. Ez segített engem is előre a papság felé.

kegyelméből meghívott azon a helyen, ahol élünk, hogy hallgatván az apostoli küldetés szavaira egészen a halálig komolyan vegyék küldetésüket. Nehéz lenne néhány rövid mondatban arról a 20 vértanúról beszélni, akik a XX. században tudatosan követték Krisztus tanítását és vállalták a vértanúságot. Megelégszem azzal, hogy a nevüket felsorolom, talán egy-egy rövid epizódra utalva, kiemelve nagyságukat. Nagy segítségemre van az az időszak (1975-1994), amikor P. Werenfried van Straaten premontrai atya által alapított Kirche in Not Ostpriesterhilfe segélyszervezet osztályvezetőjeként az ő megbízásából az üldözött Egyház papjainak és híveinek anyagi segítséget juttattunk. Ezek az egyéniségek, mondhatnám úgy is, koszorút alkotnak a Kárpát-medence körül, amelyre még a kívül élők is szent irigységgel felfigyelhetnek.³

Magyarország

Boldog Apor Vilmos győri megyéspüspök⁴

Segesvár, 1892. február 29. – Győr, 1945. április 2.
Szenttéavatási aktáit a Győri Egyházmegye készíti elő.

Isten Szolgája Meszlényi Zoltán esztergomi segédpüspök, káptalani helynök⁵

Hatvan, 1892. január 2. – Budapest, 1951. március 4.
Boldoggáavatási akták leadása: 2006. január 10., Róma. Aktáit tanulmányozzák, még az idén várható a boldoggáavatása.

Amikor a nők védelmében Győrött 1945 áprilisában a szovjet katona géppisztolyával rálőtt, kórházba vitték. Halála előtt még volt annyi ereje, hogy megkérdezze, sikerült-e megmenekülniük a nőeknek? Az igenlő válaszra így szólt: „Akkor érdemes volt.”

⁵ Meszlényi Zoltán Lajost 1946 szeptemberében ismertem meg Nyergesújfalun, ahol Isten Szolgája Mindszenty József bíboros a fiataltságot a bérmlás szentségében részesítette. Szembetűnő volt, hogy a főpásztor és segédpüspöke milyen testvéri hangulatban mutatkoztak a hívők előtt. A nyergesújfalui plébános, dr. Szepezdy Sándor, aki előtte az esztergomi aulában teljesített szolgálatot, többször megfordult intézetünkben és beszámolt az aulai tapasztalatáról. Ő is megerősítette, hogy a két főpap között a legnagyobb harmónia uralkodott. 1947 tavaszán a Felvidékről több magyar áttelepítettek. Voltak, akik nem várták meg a „hivatalos” kitelepítést, hanem összehátráltak tutajokon áteveztek a Dunán, és a szaléziak udvarában gyülekeztek. Nagyobb csoportok érkezésekor Mindszenty bíboros is meglátogatta a menekülteket. Társaságában volt Meszlényi Zoltán Lajos is, akinek az irányításával minden menekült kapott tisztasági és egy élelmiszer-csomagot, amire akkor nagy szüksége volt. Mindszenty bíborossal együtt azon voltak, hogy a családok együtt maradjanak, és igyekeztek a főegyházmege területén elhelyezni őket.

Erdély

Isten Szolgája Scheffler János szatmári megyéspüspök⁶

Kálmánd, 1887. október 29. – Jilava, 1952. december 6.

Boldoggáavatási akták leadása: 1996. december 5., Róma. A Positio elkészült, vértanúságának elismerése folyamatban van. Boldoggáavatását a szatmárnémeti püspök és a hívek szorgalmazzák.

Isten Szolgája Bogdánffy Szilárd titokban szentelt püspök a Nagyváradi Egyházmegyében⁷

Feketető, 1911. – Nagyenyegd, 1953. október 1.

Boldoggáavatási akták leadása: 1997. november 8., Róma. A Positio elkészült, vértanúságának elismerése folyamatban van.

Macalik Viktor titokban szentelt püspök a Gyulafehérvári Egyházmegyében Nagyszeben, 1890. március 1. – Ghencea, 1953. augusztus 19.

Boga Alajos ordinárius (nem püspök) a Gyulafehérvári Egyházmegyében Kozmás, 1886. február 18. – Máramarossziget, 1954. szeptember 14.

Sándor Imre gyulafehérvári nagyprépost

Csikverebes, 1893. augusztus 23. – Rimnicu Sarat, 1956. február 29.

Pacha Ágoston temesvári megyéspüspök

Móricföld, 1870. november 26. – Temesvár, 1954. november 4.
1954. júliusában kiengedték a börtönből.

⁶ Scheffler Jánost az ötvenes évek elején már arról igyekezett meggyőzni az illetékes román hatóság, hogy tagadja meg Romához való hűségét, és álljon egy olyan mozgalom élére, amely Románia területén is a nemzeti egyház megalapítását támogatja a pápa elismerése nélkül. Ő ennyit válaszolt: „Non possumus!” – Nem tehetjük! Szobafogságra ítélték, majd Bukarestbe, a Jilava földalatti börtönbe zárták. Cellatársa egy zsidó származású zeneszerző, Dan Mizrahy volt. Elbeszélése szerint Scheffler János püspököt zuhanyozás közben leforrázták, tüdőgyulladást kapott, és cellatársa karjai között halt meg. Dan Mizrahy-t Scheffler püspök több nyelvre tanította, és baráti kapcsolat alakult ki közöttük. A vértanú püspök halála után a zeneszerző-cellatárs egy Ave Mariát komponált, amelyet már több alkalommal elő is adtak.

⁷ Bogdánffy Szilárd a legfiatalabb erdélyi vértanú püspökökhöz tartozik. Scheffler János mellett őt akarták megbízni a nemzeti román egyház vezetésével, amit azonban nem vállalt. A nagyenyedi börtön udvarán kínozták halálra.

⁸ Márton Áron több alkalommal tudomásomra hozta, hogy a görög katolikus erdélyi híveken is segíteni kell akkor is, ha más nyelvet beszélnek, és más gondolat vezeti őket. Többek véleménye szerint letartóztatásának is az lehetett az egyik oka, hogy segítette és pártfogolta görög katolikus

Boros Béla titokban szentelt püspök a Temesvári Egyházmegyében
Kisjenő-Erdőhegy (Arad megye) 1908. szeptember 20.
1964. augusztus 4-én szabadult a Rimnicu Sarat-i börtönből.

Márton Áron gyulafehérvári megyéspüspök
Csíkszentdomonkos, 1896. augusztus 28. – 1980. szeptember 29.
Bár hitvalló volt, ő is hosszú ideig börtönbüntetésre volt ítélve,
együtt ült római katolikus és görög katolikus püspökökkel, min-
den biztonnal rendelkezett a vértanúságra való készséggel.⁸
Boldoggáavatási akták leadása: 1996. december 5., Róma. A Po-
sitio elkészült, boldoggáavatásához egy csoda hiányzik.

Kárpátalja

Boldog Romzsa Tódor munkácsi püspök⁹
Nagybocskó, 1911. április 14. – Munkács, 1947. november 1.
Boldoggáavatása 2001. június 27-én volt. Szentté avatásához egy
csodára van szükség.

Isten Szolgája Orosz Péter titokban szentelt görög katolikus püspök a
Munkácsi Egyházmegyében¹⁰
Biri, 1917. július 14. – Beregkisfalud, 1953. augusztus 28.
A boldoggáavatási akták adatgyűjtése folyamatban van.

Isten Szolgája Chira Sándor titokban szentelt görög katolikus püspök a
Munkácsi Egyházmegyében¹¹

püspöktársait, azok papjait és híveit. Nyugodtan el lehet róla mondani, ha volt egy szelet kenyere, a fele mindig a görög katolikusoké volt.

⁹ Boldog Romzsa Tódor magyar családban született, de fontosnak tartotta, hogy mint püspök minden hívével a saját anyanyelvén tudjon beszélni. Fiatalkora óta Oroszországba készült missziós feladatra, ezért volt kiképzése idején Rómában a Russicum Intézet növendéke. Letartóztatásának és halálának oka a Rómához és egyházának rítusához való hűség volt. Példaképe azoknak a püspököknek, akik híveikkel tolmács nélkül tudnak érintkezni.

¹⁰ A Munkácsi Titkos Levéltárban számos olyan dokumentumot találtunk, amelyek a fiatal titokban kinevezett püspök vértanúságáról szólnak. A feltárás még folyamatban van.

¹¹ Chira Sándor a teológiát Budapesten végezte a Pázmány Péter Egyetemen. Rómához és a Bizánci Rítushoz való hűsége miatt tartóztatták le. Karaganda-Kazahsztán az a hely, ahol a német anyanyelvűek lelkipásztoraként működött. Németországba kivándorolt híveivel többször találkozott, akik dicsekedve szóltak arról, hogy a nehéz időkben is a leghűségesebb plébánosuk a magyar származású Chira Sándor volt.

Irhóc, 1897. január 17. – Karaganda, 1983. május 6.
A boldoggáavatási akták adatgyűjtése folyamatban van.

Erdélyi görög katolikusok

Iuliu Hossu bíboros, kolozs-szamosújvári megyéspüspök
Nagynyulas, 1885. január 30. – Bukarest, 1970. május 28.

Alexandru Rusu máramarosi megyéspüspök
Mezősályi (Saulia de Campie), 1884. november 22. – Gherla,
1963. május 9.

Ioan Bălan lugosi megyéspüspök
Tövis (Teius), 1880. február 11. – Ciorogarla (Bukarest), 1959.
augusztus 4.

Valeriu Traian Frentiu nagyváradai megyéspüspök
Resicabánya (Resita), 1875. április 25. – Máramarossziget, 1952.
július 11.

Ioan Suciú püspök, a fogaras-gyulafehérvári érsekség apostoli kormányzója
Blaj, 1907. december 4. – Sziget, 1953. június 27.

Tit Liviu Chinezu titokban szentelt püspök a Fogaras-Gyulafehérvári
Egyházmegyében
Radnótfája (Lernuteni), 1904. június 22. – Máramarossziget,
1955. január 15.

Alexandru Todea bíboros, fogaras-gyulafehérvári metropolita¹²
Teleac, 1912. június 5. – Marosvásárhely, 2002. május 22.

¹² Alexandru Todea egy Maros-menti kis faluban született. Tanulmányait Rómában végezte. Rövid lelképásztori működés után püspök lett belőle. A kommunista rendszer több román püspökkel együtt kényszeríteni akarta, hogy híveikkel együtt tagadják meg a katolikus hitet, és lépjenek be az Ortodox Egyházba. Püspöktársaival erre a megalázó feladatra nem vállalkozott, amelynek a következménye több évre terjedő börtönbüntetés volt. Utolsó éveit Szászrégenben töltötte, ahol egy istállóból átalakított épületben lakott. Állandó megfigyelés alatt állt. Kérte bizalmas látogatóit, hogy mielőtt bemennének hozzá, nézzék meg milyen muskátli van az ablakban. Amikor piros muskátli volt az ablakban, nem volt tanácsos bemenni hozzá, mert erősebben figyelték. Ha ezeket fehérre cserélte, akkor tudta fogadni látogatóit.

Szlovákia

Boldog Peter Gojdič OSBM eperjesi görög katolikus püspök¹³
Ruské Peklany, 1888. július 17. – 1960. július 17.

Boldog Vasil Hopko eperjesi görög katolikus püspök
Hrabské, 1904. április 21. – Prešov, 1976. július 23.

Kétségtelenül szükség van a vértanúság fogalmának felidezésére. A Katolikus Egyház azokat tekinti sajátos és teljes értelemben vértanúknak, akik valamilyen módon egészen a halálig szenvedtek, vagy akiket megöltek a Jézus Krisztusba, Isten emberré lett Fiába vetett hitük miatt, Jézusba, aki meghalt, feltámadt, és ma az Egyházban él. A vértanú tehát azért vértanú, mert a „Krisztusba vetett hit miatt haltak meg”: akár a hit elleni gyűlöletből (*in odium fidei*), akár, mert nem tagadták meg a hitet vagy a hit egyik dogmáját (*propter fidem*), akár azért a pusztá tényért, hogy „keresztények, Krisztushívők” (*Christiani*) voltak, és Jézus követőiként vérükkel áldoztak meggyőződésükért (*propter Christum*). Feltétele még annak, hogy embereket vértanúknak tekintsünk, a *non resistencia*, vagyis hogy ellenállás nélkül hagyták megölni magukat. Természetesen, a fontos feltételekhez tartozik az is, hogy meg legyen bennük a vértanúságra való szabad készség.

A hithez szorosan kapcsolódnak a keresztény értékek: szeretet, igazságosság, tisztaság, az elnyomottak és a szegények védelme is. Akit a hitért üldöztek, bebörtönöztek, megkínoztak, kiváló szeretet-aktust vitt véghez.

A XX. század különösképpen a vértanúság százada volt. A világ több helyén 1 200 000 embert végeztek ki, mert nem volt hajlandó megtagadni a hitét és a Krisztus által meghirdetett szeretetet.

Márton Áron gyulafehérvári püspök temetése előtti estén együtt virrasztottam vele a Székes-egyházban. A Püspökségen és a Szemináriumban nem volt szabad megszállni. A szállodák pedig azon az estén zárva voltak. Az éj folyamán elmesélte, hogy öt évig ült egy zárkában Márton Áronnal. Semmi rigolyát nem fedezett föl benne, készséges volt a legalantasabb munkák végzésére is. Egy szóval: a szeretet gyakorlásában nem lehetett megelőzni. Becsülte mint embert, szerette mint papot, mint püspököt pedig barátjának tekintette.

¹³ Teológiai tanulmányait Budapesten végezte a Központi Szemináriumban. Az irattárban még mindig fellelhetők a rá vonatkozó adatok. Nem volt hajlandó párbeszédet folytatni az ortodoxokkal. Bebörtönözték, száműzték.

A felsorolt 22 Isten Szolgája közül szinte mindegyik a 800-as évek végén született és a 900-as évek közepén, a legvadabb egyházüldözés alatt áldozta életét Istenért és Egyházáért. Valaki megkérdezett egyszer, hogy mi van azokkal a vértanúkkal, akiknek nem írták meg az életrajzát, nem neveztek el róluk tereket vagy utcákat? Ők sem lettek elfelejtve, hiszen az új Vértanúk Bizottságához Rómába 2000. május 31-ig 12 691 jelzés érkezett a vértanúkról, akik közül 126 püspök volt, 5343 pap és seminarista, 4872 férfi és női szerzetes, valamint 2350 világi férfi és nő. Ők voltak azok az áldozatok, akik ruháikat tisztára mosták a bárány vérében.

Egy francia drámaírónak, de Cruelnek van egy műve: *A nagy példakép*. Ez arról szól, hogy egy híres orvos súlyos bőrrákban szenvedő leányt kezel, akinek az állapota reménytelen volt. Mivel a halál már biztosnak látszott, kísérletezni akart a halálos beteg leányon egy másik kóros betegséggel kapcsolatban, és ezért kártékony bacilusokat injekciózott a vérébe. A leány nem tudott semmiről. Hitétől vezetve zarándokútra indult Lourdes-ba, ahonnan gyógyultan tért haza. Örömmel újságolta az esetet orvosának, aki megvizsgálta a leányt és tényleg meggyógyult az első betegségből, de a vérébe oltott második kórokozó annyira megfertőzte, hogy a biztos halál felől nem volt kétség. Várta, hogy áldozata jogos haragra gerjed. Nem ez történt, megbocsátott az orvosnak, és felhatalmazta, hogy folytassa a kísérletezést tovább Isten dicsőségére és az emberek javára. Az orvos, aki eddig ilyen nagy erkölcsi erővel nem találkozott, és csak a tudománynak áldozott, meglepődve felkiáltott: „Ha minden dagály a felhők fölött egy csillagot rejt, amely ekkora vonzóerővel bír, lehetetlen, hogy az ilyen nemes lélek dagálya egy olyan ég felé sóhajtson, ahol nincs Isten.”

Magától adódik a kérdés: honnan van az a láthatatlan erő, amely évezredekken keresztül öntudatot és bátorságot adott olyan sok keresztény nőnek és férfinak, akik vállalták a vértanúsággal kapcsolatos tanúságtételt? Megint csak egy francia idézet magyar fordításával szeretnék válaszolni. Az állítás szerzőjének nevét nem sikerült azonosítanom, de maga a mondás elgondolkodtató: „Az Istennek szüksége van az emberre” (*Dieu a besoin de l'homme*).

Ennek a kijelentésnek eredete gyakorlatilag visszaszáll az emberiség eredetéhez. Isten, aki megteremtette az embert, akiben csalódott, mégis az embereket választotta az évezredek folyamán arra, hogy a tervét itt a Földön véghezvigyék. A próféták csodálatos kiválasztása és működése is azt bizonyítja, hogy az embernek Isten a Földön nagy szerepet szánt.

Ha magyar Egyházunk és népünk történelmét szemléljük, akkor ez a szereposztás ma még a napnál is világosabbnak tűnik. A történelem Ura megtalálta mindig azon a helyen, ahol kellett, azokat az embereket, akik életük árán is továbbadták azt a természetfölötti és történelmi kincset, amelyből Egyházunk és nemzetünk él.

Tarján Bence

Cseh pamflet Kanizsa 1601. évi ostromáról

A Régi Magyarországi Nyomtatványok, az RMNY munkálatai során előkerült az 1663-ban Trencsénben kiadott *Perlička dítek božích*¹ című imádságoskönyv, Sixt Palma Močidlanský munkája. A feldolgozás során kiderült, hogy a könyvecske igen népszerű volt a Regnum Hungariae szlovák etnikai régiójában. 1800-ig több kiadása jelent meg, Zsolnán, Puhón, Pozsonyban.² A szerző azonban másképpen is kapcsolatba került Magyarhonnal:³ 1602-ben szerény tipográfiajában kinyomtatta a *Piseň o dobývání pevnosti Kanýže*⁴ (Ének Kanizsa erősségének ostromáról) című, élesen katolikusellenes verses röpiratot, amely miatt száműzték Prágából.

Sixt Palma Močidlanský 1569-ben Prága-Újvárosban született. Eredeti foglalkozása szabó, később lett nyomdász és író.⁵ A prágai egyetemen teológiát tanult. Belépett a Mikulášence szektába. Kapcsolatba ke-

¹ Teljes címe: *Perlička dítek božích, aneb: modlitby pobožné na dvanácte článků vjry křesťanské s peknými modlitbami dussy y tělu užitečnými* [Isten gyermekeinek gyöngyöcskéje, avagy: a keresztény hit vallásos imádságai tizenkét részben a test és a lélek számára hasznos, szép imádságokkal], RMK II. 1027 b. = *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století* (szerk. HORÁK, F.; Praha 1939-1967) 6775 = ČAPLOVIČ, J., *Bibliografija tlačí vydaných na Slovensku do roku 1700*. Díel I (Martin 1972) 1884.

² Vö. *Knihopis 6771-6789*.

³ A cseh és a szlovák nyelvben Uhorsko az 1920-előtti Magyarországot jelenti. Ennek megfelelően használjuk a XIX. században gyakran előforduló Magyarhon terminust (Magyarhoni Földtani Társulat, *Magyarhon* írásban és képen stb.).

⁴ *Knihopis 9600. Pijšeň o dobýváníj Pevnosti Kanýže od Wlachu svěćených od Papeže požehnaných a gínych z Ržimské Roty Kterak sau v Papežovu moc požehnaníj slyby w Swaté w svěcenau wodu Gezywíjy kapucyny dauffali že bez Kacyřů Pevnosti dobudau a Turky y Kacyře potlukau: Ale potom bijdně s hanbau vřikali a mnozý od zymy zhynuli a Turkům Kořistij Děľ odběhsse zanechali. Léta 1601. (Složeno a wydáno w Kanýži s dowolením Rustan Beka).*

⁵ Vö. ŠKARKA, A., *Ze zápasů nekatolického tisku s protireformací (Literární a tiskařská aféra z. r.*

Ha magyar Egyházunk és népünk történelmét szemléljük, akkor ez a szereposztás ma még a napnál is világosabbnak tűnik. A történelem Ura megtalálta mindig azon a helyen, ahol kellett, azokat az embereket, akik életük árán is továbbadták azt a természetfölötti és történelmi kincset, amelyből Egyházunk és nemzetünk él.

Tarján Bence

Cseh pamflet Kanizsa 1601. évi ostromáról

A Régi Magyarországi Nyomtatványok, az RMNY munkálatai során előkerült az 1663-ban Trencsénben kiadott *Perlička dítek božích*¹ című imádságoskönyv, Sixt Palma Močidlanský munkája. A feldolgozás során kiderült, hogy a könyvecske igen népszerű volt a Regnum Hungariae szlovák etnikai régiójában. 1800-ig több kiadása jelent meg, Zsolnán, Puhón, Pozsonyban.² A szerző azonban másképpen is kapcsolatba került Magyarhonnal.³ 1602-ben szerény tipográfiájában kinyomtatta a *Piseň o dobývání pevnosti Kanýže*⁴ (Ének Kanizsa erősségének ostromáról) című, élesen katolikusellenes verses röpiratot, amely miatt száműzték Prágából.

Sixt Palma Močidlanský 1569-ben Prága-Újvárosban született. Eredeti foglalkozása szabó, később lett nyomdász és író.⁵ A prágai egyetemen teológiát tanult. Belépett a Mikulášence szektába. Kapcsolatba ke-

¹ Teljes címe: *Perlička dítek božích, aneb: modlitby pobožné na dvanácte článků vjry křesťanské s peknými modlitbami dussy y tělu užitečnými* [Isten gyermekeinek gyöngyöcskéje, avagy: a keresztény hit vallásos imádságai tizenkét részben a test és a lélek számára hasznos, szép imádságokkal], RMK II. 1027 b. = *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století* (szerk. HORÁK, F.; Praha 1939-1967) 6775 = ČAPLOVIČ, J., *Bibliografija tlačí vydaných na Slovensku do roku 1700*. Díel I (Martin 1972) 1884.

² Vö. *Knihopis 6771-6789*.

³ A cseh és a szlovák nyelvben Uhorsko az 1920-előtti Magyarországot jelenti. Ennek megfelelően használjuk a XIX. században gyakran előforduló Magyarhon terminust (Magyarhoni Földtani Társulat, *Magyarhon* írásban és képen stb.).

⁴ *Knihopis 9600. Pijšeň o dobýváníj Pevnosti Kanýže od Wlachu svěćených od Papeže požehnaných a giných z Římské Roty Kterak sau v Papežovu moc požehnaníj slyby w Swaté w svěcenau wodu Gezywíjy kapucyny dauffali že bez Kacyřů Pevnosti dobudau a Turky y Kacyře potlukau: Ale potom bijdně s hanbau vtikali a mnozý od zymy zhynuli a Turkům Kořistij Děľ odběhsse zanechali. Léta 1601. (Složeno a wydáno w Kanýži s dowolením Rustan Beka).*

⁵ Vö. ŠKARKA, A., *Ze zápasů nekatolického tisku s protireformací (Literární a tiskařská aféra z. r.*

rült írókkal, nyomdászokkal és könyvkötőkkel. Saját műhelyében nyomtatta főként saját vallásos énekeit, imádságait és Husz Jánosról szóló műveket.⁶

1599-ben Zbyněk Berka z Dubě prágai érsek panaszt tett rá a császárnál eretnek és megbotránkozató íráskor kinyomtatása miatt. Javasolta szigorú megbüntetését és nyomdája betiltását. Ekkor verseinek ajánlásai még megmentették: a *Písň a modlitby za ochranu proti Turku*-t (Énekek és imádságok a török elleni oltalomért) Rudolf császárnak ajánlotta, a Testament-et az ifjabb Jaroslav Smiřický ze Smiřič-nek. Ezután nyomtatta az éneket Kanizsa ostromáról, amelyet a hatóságok felségsértőnek minősítettek.⁷

A nyomdász tudta, hogy a császári politika fájó oldala a török háború, ezért a *Písň o dobývání pevnosti Kanýže* nem egész ötoldalnyi szövegében nem tüntette fel a nevét, sem a kiadás helyét, idejét.⁸

A korabeli cseh közvéleményt Prágában megjelent rölapok gyakran tájékoztatták a magyarországi eseményekről. A török veszélyről, a Magyarhon három részre szakadása utáni helyzetről a *Noviny nové o Turku a o Budinu* (Új újság a törökről és Budáról) számolt be.⁹ 1594-ben Hatvan és Esztergom ostromáról két röpirat jelent meg,¹⁰ 1599-ben írtak arról, hogy a hajdúk sikeres rajtütést hajtottak végre a budai vilajetben a törökökön.¹¹ A 15 éves háború harcairól¹² 31 „újság” számol be. Kanizsa várának feladásáról 1601. október 12-én jelent meg „újság”,¹³ a későbbi ostrom kudarcáról azonban nem számoltak be.

Kanizsa várának jelentősége Szigetvár 1566. évi eleste után nőtt meg, mivel utolsó magyar végvárként itt lehetett még feltartóztatni az oszt-rák örökös tartományok ellen vonuló török haderőt. Ezért II. Miksa német-római császár és magyar király a XVI. század végén megerősítette. Török ostromáradat zúdult rá. A vár birtoklása stratégiaileg kulcsfontosságú volt, ezért megszerzéséért a törökök jelentős erőket mozgósí-

1602) [A nemkatolikus sajtó küzdelmeiből az ellenreformáció ellen (Irodalmi és nyomdász affér 1602-ből)], in *Český časopis historický* 42 (1936) 7.

⁶ ŠKARKA 14-55.

⁷ ŠKARKA 10.

⁸ ŠKARKA 286-287.

⁹ Vö. PROCHÁZKOVÁ, H., *Török újságok*, in *Filológiai közlöny* (1957) 235.

¹⁰ PROHÁZKOVÁ 236-237.

¹¹ *Knihopis* 6411.

tottak. 1594-ben még sikertelenül ostromolták, ám 1600-ban Paradeiser György feladta Kanizsát. 1601. júniusától Amrát Hasszán belgrádi pasa lett várparancsnok. Fosztogató csapatai gyakran Alsó-Ausztriát is elérték, ezért Bécsből követséget indítottak segítségért, többek között Rómába. VIII. Kelemen pápa küldött katonákat Rudolf császárnak unokaöccse, Giovanni Francesco Aldobrandini vezetésével, aki csak Kanizsa ostromában akart segédkezni. A császári haditerv nagyobb szabású, Nándorfehérvár és Pest felszabadítását is kitűző hadművelet lett volna. 1601. augusztusában 30000 katona gyűlt össze Ferdinánd stájer főherceg légrádi táborában. Szeptember 1-jén serege bevette Fehérvárt. Itt három napot pihentek. Csak szeptember 9-én értek Kanizsa alá. Ez elég volt ahhoz, hogy Amrát Hasszán segítséget hívjon. A várvédők száma 10000 körül volt. Velük szemben 24000 fős ostromló sereg vonult föl. A várat körülvevő mocsár is komoly nehézséget okozott a támadóknak. A korán beköszöntő tél havat hozott, de a mocsár befagyásához elegendő hideget nem, így az is szedte áldozatait. Az ostromlók elvonuláshoz döntő érv volt a hír Hasszán nagyvezír 60000 fős török seregének közeledéséről. November 17-én a keresztény katonaság a török lovasság folytonos támadásaitól üzve Csáktornya irányába vonult vissza. Összesen 9000 ember, 2500 ló, 24 löveg és rengeteg málna pusztult el.¹⁴

A pamflet a keresztény haderő számára óriási kudarcot hozó ostromról szól. A hadműveletekről kevés szó esik benne. A vállalkozást tiszta katolikus ügynek fogta fel.¹⁵ A vers nem eredeti, hanem az *Ein neu Lied von Abzug Canischa, Anno 1601* szabadon átdolgozott fordítása.¹⁶ Kezdő sora a *Canischa, ich muß dich lassen, ich fahr dahin mein Strassen* paródiája az *Innsbruck, ich muß dich lassen, ich fahr dahin mein Strassen* kezdetű szerelmes dalnak, amelyben a szerető fiú búcsúzik a lánytól.¹⁷ Az *O Welt ich muss dich lassen* kezdetű Luther éneket is felfe-

¹² *Knihopis* 6414, 6416, 6417, 6422, 6427, 6428, 6429, 6433, 6439, 6440, 6443, 6447, 6448, 6450, 6451, 6452, 6458, 6459, 6460, 6462, 6464, 6465, 6466, 6467, 6468, 6469, 6470, 6471, 6472, 6481, 6483.

¹³ *Knihopis* 6440.

¹⁴ Vö. BALOGH J., *Nagy-Kanizsa város és vidékének hadtörténelmi múltja* (Nagy-Kanizsa 1897) 129-142; V. MOLNÁR László, *Kanizsa vára* (Budapest 1987); MÉRI István, *Vázlat a kanizsai vár és város kutatásához* (Budapest 1988).

¹⁵ A vers részletes elemzését lásd: ŠKARKA 290-302.

¹⁶ ŠKARKA 294.

¹⁷ ŠKARKA 297.

dezhetjük benne, amit a Luther-katekizmus 1634-ben Lőcsén kiadott fordítása szerint temetések alatt szokás énekelni.¹⁸

Palma végül törvényszék elé került a versért. Védekezésében elmondta, csak tréfából nyomtatta ki, nem vezette semmiféle rosszindulat. A hatóság az ítélet meghozataláig a huzatos, piszkos, gyakran fojtó füsttel terhes Fehér Toronyba záratta, és látogatókat sem fogadhatott. Az ítélet 1602. december 12-én született meg. Lázításért, felségsértésért, fejvesztés terhe mellett napnyugtáig el kellett hagynia Prágát és a második vasárnapig a császári felségterületeket, főleg Cseh- és Morvaországot, Sziléziát és Lausitzot. Az ítélet megszületése után Palma további négy hónapig raboskodott.¹⁹

1610-ben a cseh rendek támogatásával kegyelmet kapott, fölmentették száműzetése alól, visszatérhetett Prágába.²⁰

*

A Fehér-hegy utáni korszakban nem volt ritka hogy cseh szerző műve Magyarhonban jelent meg, hiszen cseh protestánsok gyakran menekültek a Felföldre.²¹ Közülük a két talán legismertebb Comenius (Jan Amos Komenský 1592-1670) és Tranoscius (Jiří Třanovský 1592-1637).

Utóbbi Csehországból Árva várába menekült, majd Liptószentmiklóson lett pap.²² Evangélikus imádságos- és énekeskönyveket írt. Ő volt a *Cithara sanctorum* szerzője, amely az első hangjegyekkel ellátott biblikus cseh nyelvű szlovák énekeskönyv volt. A mai napig meghatározza a szlovák evangélikusok éneklését. Az első megjelenése után (Lőcse, 1636) a mű számtalan új kiadást ért meg, a XX. században is megjelent.²³

A szlovákok közt élő cseh menekültek – érthetően – saját anyanyelvüket használták irodalmi működésük során. Ennek ellenére gyakran hangsúlyozták, hogy ez a „mi szlovák” nyelvünk. Tranoscius énekeskönyve címlapján írja, hogy a dalokat *z německé řečj do nassj slowenské*, azaz német nyelvből a mi szlovákunkra fordította. Amikor

¹⁸ RMNY 1594.

¹⁹ ŠKARKA 322.

²⁰ ŠKARKA 489.

²¹ A modern politikai tartalmú „Felvidék” eredeti formája. Vö. KÁFER István, *Dona nobis pacem* (Piliscsaba 2005) 105.

Nikodém Čížek Trencsénben Daniel Löbrynus művét 1660-ban újból kiadta már árnyaltabban fogalmaz: *z německého jazyku v český a neb slovenský*,²⁴ azaz cseh vagy szlovák nyelvre fordította. A két nyelv e két forrás szerint azonos! A nyelvi különbségek figyelmen kívül hagyása, leicsinyítése, az exulánsok beilleszkedési törekvéseire utal. A Transciushoz hasonlóan evangélikus menekült Jakob Jakobeus a híres és ősi szlovák nemzet papjának nevezte magát egy eperjesi templomszentelés során.²⁵

Transcius énekeskönyve előszavában kiemeli, hogy az exuláns cseh főuraknak van a gyűjteményre nagy szüksége, a Fehér-hegy utáni szomorú helyzetben.²⁶ Hasonló szerepe lehetett a cseh Palma *Perlička dítek božích* című imádságoskönyvének is.

Az alábbiakban közöljük Palma pamfletjének szövegét, annak magyar fordítását, valamint az alapjául szolgáló eredeti német verset.

Píseň o dobývání pevnosti Kanýže

1. „Kanýži, zámku přepevný, / vedu k tobě lid nezbedný, / abych tě dostal pod svou moc, poslal mi papež na pomoc / od Říma svěcené Vlchy; / prchnou z tebe Turci strachy!

2. Puškáři, střelci, střílejte / a Kanýže dobývejte / máte střelby posvěceny jezivity, kapucíni. / Službu vám dobře zaplatím / dřív než se domů navrátím.

3. Papež, nejsvětější Otec, /slibuje nám vždy dobrou věc, / že Turky s prstí smísíme kacíre všechny shladíme, / Na to dal nám požehnání, / Panna Maria jest s námi.

4. Mše svaté za nás sloužili, / svatou vodou nás kropili; / svatí naši pomocníci sou věrní orodovníci. / Každý voják ať pospíší / jezítí nás dobře těší.

²² Vö. ĎUROVIČ, J., *Životopis Juraja Tranovského* (Liptovský Sv. Mikuláš 1942) 39-40.

²³ Vö. CSOMASZ TÓTH K., *Egyházi zeneélet*, in BÁRDOS Kornél (szerk.), *Magyarország zenetörténete II* (Budapest 1990) 201-202.

²⁴ RMNY 1978. Az adat Käfer Istvántól származik.

²⁵ KÄFER 114.

²⁶ ĎUROVIČ 149-152.

5. Buďte veselí, hejtmané, / v poli kacířů nemáme, /snadně to můžem dovesti dostati se vším pevnosti. / Ty Turky odtud vybíme, /pak kacíře navštívíme!”
6. Potom po čtvrtém měsíci / změnili řeč kátolíci, / Turky, Kanýž opustili, proti slibům učinili, / zapomněli na papeže, / s jezivity odtud běže.
7. „Kanýži, ty jsi pevný hrad, / opustím tě velmi nerad, / jdu s hanbou do mě krajiny; tu máš mou střelbu i jiný, / stříbro, vozy a profanty, / stany i mnohé reštanty.
8. Případloť na nás nešťestí, / zima i jiné neřesti, / bežíme pešky, na koni jedem, neb nás měchejř honí, / pryč běžíme od Kanýže, / že sme doufali v papeže.
9. Zved nás papež na opice, / lhář nechcent’ mu věřit vice. / Falešné jeho [že]hnání od Kaniže nás odhání- / Odvrz mež ty jezivity /s jich pokryt-skými birity!”
10. Jezevci, kapucínové / měli výmluvy jalové, / že šlo nešťestí všeliké pro ty kacíře veliké, / kteří se doma zdržují, / jezevců neoblubují.
11. Protož knížeti radili, / byť se s kacíři svadili: / „Dejž kacíře rychle zbítí, některé v vodě stopiti, / stínat mečem, páliť ohněm, / i konšely smekjat koněm!”
12. Jestliže jste lidé svatí / a jest-li mocné a platí / co papež, jeho žehnání, mše, také svatých vzývání, / což vám kacíři uškodí? / Tím se vaše lež provodí.
13. Chváli Turci Machometa, / že prchla papežská rota, / posmívají se křesťanům, přibylo střelby pohanům. / Však se vždy na péči mají, / jezevců s chutí čekají.
14. Neb znají jejich bláznovství, / lež, šálení a bloudovství / lépe než křesťané mnozí; nedbají, žeť jim i hrozí. / Když nejvíc sobě doufají, / Zpátkem prchají, coufají.
15. Vědouce o tom, křesťané, / nechme jezevců na straně! / Pán Bůh rač je napraviti, ať nás nedají páliť; / Pánu Bohu je poručme, / modlitbami k němu tlučme.

16. Chcem-li víťazství dostati, / máme od Boha žádati / ochrany, také pomoci, neb on má to sám v své moci, / papež sám sebou nevládne, / neví, skoro-li sám padne.

17. Pane Bože od věčnosti, / račiž z své pouhé milosti / nad námi se smilovati a sám nás ochraňovati / přede všemi nepřáteli, / duše, těla škoditeli.

18. Ulev pokut a trestání / a ukroť své rozhněvání, / dej nám všem pravé poznání, v víře, lásce přebývání, / činiti z hříchů pokání / a dojiti smilování.

19. O ukažiš svou moc božskou, / zruš moc, chytrost nepřátelskou, / neboť ochránce jiného nemáme krom te samého. / Ó budiž ty sám vůdce náš / ochraňuj nás vždy každý čas!

20. A my z spasení, daného / od tebe, Boha samého, / budem tebe velebiti, jméno tvé svaté chváliti / nyní v této smrtedlnosti / i potom v věčné radosti.²⁷

Szó szerinti fordítás:

Ének Kanizsa erősségének ostromáról

1. „Kanizsa, erős vár / ártatlan népet vezetek hozzád / hogy hatalmamba kerítselek / a pápa segítségét küldött nekem / Rómából szent taljánokat; / elszöknek a félelmetes törökök előled!

2. Puskások, lövészek lőjetek / és Kanizsát vegyétek be! / Felszentelt a tüzelésetek / a jezsoviták, kapucinusok által / szolgálatotokat jól megfizetem / mielőtt hazatérek.

3. A pápa, legszentebb Atya / nekünk mindig jó dolgot ígér, / hogy a törököket ujjal összemorzsoljuk / minden eretneket kiirtunk, / erre adta nekünk áldását. / Szűz Mária van velünk.

4. Szentmisét mondtak értünk, / szentelt vízzel hintettek minket / szent segítőink / hűséges közbenjáróink / Hogy minden katona siessen / minket

²⁷ ŠKARKA 507-509.

megörvendeztetnek a jezsoviták

5. Legyetek vidámak kapitányok / a táborban nincsenek eretnekek / Könnyen megoldhatom azt / hogy az összes erőtökbe bejussak / azokat a törököket onnan kiverjük/ aztán az eretnekeket meglátogatjuk.

6. Aztán négy hónap után / Megváltoztatták a katolikusok a beszédet. / Törököket, Kanizsát elhagyták / az ígéreteik ellenére cselekedtek / alfeledkeztek a pápáról/ a jezsovitákkal futnak onnan.

7. Kanizsa te büszke vár,/ nem szívesen hagylak el téged / szégyennel megyek országomba / itt van neked az ágyúm és más / ezüst, kocsik és készletek / sátrak és a sok maradék.

8. Ránk szakadt a szerencsétlenség / a tél és más ocsmányságok / Futunk gyalog, lovon / Megyünk, mert haj a hólyagunk [vulg.] /Elfutunk Kanizsa alól / mert bízunk a pápában.

9. A pápa csúfot üzött belőlünk / Hazug nem akarok neki többé hinni / Hamis áldása / Elűz minket Kanizsa alól / Hajítsuk el azokat a jezsovitákat / az alattomos birétumaikkal együtt.

10. Jezsoviták, kapucínusok / Meddő volt a mentegetőzésük / hogy mindenféle szerencsétlenség volt / azok miatt a nagy eretnekek miatt / akik otthon vannak / nem szeretik a jezsovitákat.

11. Azért azt tanácsolták a fejedelemnek / hogy bánjon el az eretnekekkel: / Gyorsan ölesd meg az eretnekeket / némelyet vízbe fojtani/ levágni karddal, tűzzel égetni / és az esküdteket ló farkához kötni!

12. Ha szent emberek vagytok /lehetek erősek, és érvényes / a pápa áldása, / a mise, és a szent fohász is, / Mit árthatnak nektek az eretnekek? / Ezzel lelepleződik a hazugságotok.

13. Dicsőítik a törökök Mohamedet / mert elmenekült a pápai csapat / kinevetik a keresztényeket / Több lőszerük lett a pogányoknak / Azonban mindig gondjuk van rá, / hogy a jezsovitákat szívesen várják.

14. Mert ismerik a bolondságukat / hazugságukat, örültségüket és tévelygésüket / jobban mint sok keresztény / Nem törődnek velem, mi fenyegeti

őket / amikor legjobban bíznak magukban / visszafelé menekülnek,
hátrálnak.

15. Tudva erről, keresztények, / ne törődjünk a jezsovitákkal! / Úr Isten
méltóztasd őket megjavítani, / hogy minket ne égessenek; / az Úr Istennek
ajánljuk magunkat, / imákkal hozzá tolakodjunk.

16. Ha akarok vitézséget kapni, / az Istentől kell kérni / védelmet és segít-
séget is / mert egyedül az ő hatalmában van ez / a pápa nem önmagától
uralkodó / nem tudja, maga mikor hull el.

17. Úr Isten öröktől fogva, / méltóztass tiszta kegyelmedből / rajtunk
könyörülni / és magad oltalmaz minket / minden ellenségtől, / a lélek,
test kártevőitől.

18. Enyhítsd a bírságokat és a büntetést / és fékezd haragodat / adj mind-
nyájunknak helyes tudást, / hitben, szeretetben éljünk, / bűnbocsánatot
tartsunk / és jussunk el a könyörülethez.

19. Ó mutasd meg isteni hatalmadat / törd össze az ellenséges erőt, fífikát
/ mert más védelmezőnk nincs rajtad kívül, / Ó te magad legyél a mi
vezérünk / oltalmaz minket minden időben!

20. És mi a megváltásból, / amely egyedül tőled Isten való / dicsőíteni foglak /
szent nevedet dicsérni / ebben a halandóságban / aztán az örök boldogságban.

Az eredeti német vers:

Ein neu Lied von Abzug Canischa, Anno 1601 Novembri

1. Canischa, ich muß 5. Die Kalt kam her mit 9. Nun sag mir einer
dich lassen, ich fahr Houfen, drumb mües- eben, warumb's Gott
dahin mein Straßen sen wir entlaufen mit hat zugeben, da doch
wieder heim in mein ganzer Kriegesschar. die ganze Schar waren
Land. Mein Freud ist Wir theten all verzagen, die gute Christen und
mir genommdaß ich der Haß thet uns ja- lauter Romanisten,
dich nit hab gewonnen, gen: „Lauf, lauf!“ die allda kein Ketzler war.
sondern zeuch ab mit Losung was
Schand.

2. So geht's, wenn man mit Pfaffen, mit Weiber und mit Affenwill haben Kriegeratund nit uf Gott thuet baue- und seiner Hilf ver- trauen, alsdann kombt Reu zu spat.
3. Es kamm da Heer gelaufen, wollt die Fröschteuch ussaufen, der Welschen Über- muot. Ihn wollt's eben nit glücken, theten darob ersticken. Ver- achtung thut nit gut.
4. Der Jesuiter Schlap- pen und Kapuziner Kappen, darzu ihr Kurzifix, viel Ablaß und viel Segen, Glock- enweihen und Fegen wollt alles helfen nichts.
6. Roß und Mann war erfroren, viel Knecht im Moos verloren, die Kranken niedergehaut. Wehe des großen Schmerzen, es geht mir erst zu Herzen, wir liefen umb die Braut!
7. Das Geschütz der hinderlassen, das Sil- bergeschirr dermaßen- dar zu viel Proviant, Kleider und ander Sachendem Feind in seinen Rachen es kam ihn alles in d 'Hand.
8. Nun singt: „Deum laudamus! Zu Gratz Kriegsleut eramus.“ Do drin mit großer Macht sturmeten pa- pieren Mauren, lüessen uns kein Müh trauren, dessen der Feind jetzt lacht.
10. Darumb magst du gar wohl fragen die Pfaffen werden's dir sagen, sie fehlen nit ein Schritt; werden dich nit betrügen und dir gewiß nicht lügen nach ihrer Art und Sitt.
11. Sie werden gewiß- lich sprechen: „Gott thut den Unfleiß rä- chen, den man braucht in dem Land mit Us- rottung der Ketzer und des Bapsts Verletzer. Das sei groß Sünd und Schand.
12. Darumb thue ein ernst Beweisen: nemb Feur, Schwert, Strick und Eisendes Wassers hast auch gnug—an Ket- zern ist nichts gelegen—, dann würd dir Gott Sieg geben; du hast es guoten Fug.
13. Du hast doch zum Besten, Von deinen frembden Gästen was überblieben ist: laß stehlen, mörden, rau- ben die Ketzer außerk- laubenallda zu dieser Frist!“²⁸

²⁸ ŠKARKA 510-511.

Beke Margit: Az Esztergomi (Esztergom-Budapesti) Főegyházmegye papsága 1892-2006, Szent István Társulat, Budapest 2008, 831. p.

Beke Margit, az Esztergomi Főegyházmegye Egyháztörténeti Bizottságának elnöke 2003-ban Erdő Péter felkérésére – aki akkor lett Magyarország prímása – kezdte meg a munkát, s 2007-ig, a városmisszió idejéig dolgozott az Esztergomi Főegyházmegye XX. századi papságának életrajzi lexikonán. A vonatkozó levéltári és könyvtári anyag teljeskörű feltárására törekedett. Megjegyzendő, hogy a megfelelő források – a XX. századi tárgykör ellenére – nem álltak mindig megfelelő mértékben rendelkezésre.

A jeles kötet közvetlen előzménye – a témakör közismert archontológiai kézikönyve – Némethy Lajos *Series parochiarum et parochorum archi-diocesis Strigoniensis usque annum 1894* (Esztergom 1894) c. könyve. E mű tér- és időbeli folytatása Beke Margit munkája.

Erdő Péter bíboros, prímás előszavában hangsúlyozza, hogy a kötetben helyet kaptak az Esztergomi (Esztergom-Budapesti) Főegyházmegyébe inkardinált papok, akkor is, ha nem voltak plébánosok, hanem a lelkipásztorkodás más területein működtek. Az 1892-es évet azért választották, hogy „mindenképpen összerjen a két mű” (Némethy Lajosé és Beke Margité). 1892 egyben Vaszary Kolos hercegprímásának is kezdő éve. A kötetben nem szerepelnek az egyes plébániák és plébánosok archontológiái. Ezek – 1982-től – az esztergomi névtárakban részben már közlésre kerültek.

Alapvető eltérés az előzményhez képest, hogy Beke Margit a bemutatott személyek tudományos, irodalmi és lelkipásztori műveinek bibliográfiájával gazdagította az életrajzokat, továbbá egyéb tevékenységeiket – pl. restaurálások, építkezések, lelkipásztori kezdeményezések – is feltüntette.

A kötetbe csak a 2006. december 30. előtt a főegyházmegyébe inkardinált személyek kerültek be. Egyes személyek inkardinálódása kérdéses. Az 1950-1989 között az állami szóhasználatban meghonosodott „egyházmegyei keretben való működés” kifejezés ugyanis nem azonos az inkardináció kánonjogi fogalmával. Nem szerepelnek a szócikkekben azok a személyek, akik 1892 előtt elvesztették inkardinációjukat a főegyházmegyében.

Az egyes címszavak a következő szerkezetet követik: név, mellette az előnév, esetleg a főnemesi cím, illetve a megfelelő doktori cím. Megtaláljuk a szócikkekben az esetleges névváltozás adatait, továbbá a tárgyalt személy legmagasabb egyházi beosztását, illetve – ha rendel-

kezett ilyenekkel – pápai kitüntetését. Ez utóbbi kategóriába nem csak a „viselhető”, „jelvényes” elismeréseket sorolja a szerző, hanem a „címeket” is. Olvashatunk továbbá a világi elismerésekről, a szülőkről, testvérekről, a bemutatott személy képzéséről, így a középiskolai, főiskolai, egyetemi vagy akár posztgraduális tanulmányairól. Alapvető a felszentelés adata, a papi pálya egyes állomáshelyeinek bemutatása. Külön hangsúlyt kap az egyes papoknak a joghatóságuk keretében végzett tevékenysége, lelkipásztori kezdeményezése (pl. templom- vagy plébánia-építés, iskolaépítés, felújítás stb.).

Beke Margit különös figyelmet szentelt a bemutatott személyek irodalmi, tudományos tevékenységének, az ehhez kapcsolódó adatok alapos feltárásának. „Művek” jelzéssel közli az önálló köteteket, a fordításokat, a szerkesztői munkákat. A „Tanulmányok” között találjuk az értekezéseket, kisebb cikkeket, szaktanulmányokat, tárcákat, ismertetéseket. A „Kéziratok”-nál a még publikálatlan, de ismert anyagok is olvashatók. A „Források”-ból a levéltári, kézriattári anyagokról tájékozódhatunk. Végül „Irodalom” címen az adott személyről megjelent közléseket adja meg a szerző, a teljesség igényével. Így pl. az egyházmegyei névtárak, körlevelek és más publikációk is megtalálhatók itt.

Az életrajzi lexikon az egyes személyeket szoros alfabetikus sorrendben közli. Ez meghatározó akkor is, amikor a névváltozatokat, illetve a szlovák elnevezést is megadja a szerző. Hogy csak néhány példát említsünk: Csizmár (Cizmar) Márton esperes plébános (1856-1933); Drevenyák (Drevenak) Gáspár Mátyás plébános (1869-1952); Gyurgyák (Durják) Ignác plébános (1884-1938).

A kötet összeállítása során felmerült a latinul megadott keresztnév megfelelő fordításának problémája. Ha a kérdéses névnek valamilyen élőnyelvű alakja fellelhető volt, az került a címszóba. Természetesen nem csupán az egyházi személyek vizsgálatánál okozhat gondot a többes keresztnév – korabeli – elterjedt használata. Bizonyos esetekben nem lehet pontosan megállapítani, hogy ténylegesen mely nevet használta az illető, ilyenkor mindegyiket felsorolja a szerző. Problémát jelenthet azoknak a névhasználatuk is, akik – utóbb – Csehszlovákiában folytatták tevékenységüket, s így az ottani dokumentumokban a szlovák írásmód került alkalmazásra. A szerzeteseknél mindig a keresztnév szerepel elsőként, s ezt követi a szerzetesi név. Az olyan latin nyelvű neveket, amelyeknek fordítása nem szokványos és egyértelmű, külön jegyzékben találjuk.

A rendkívül adatgazdag, forrásokkal sokoldalúan alátámasztott, a legjobb magyarországi bióbibliográfiai hagyományokat követő kötetben

megtalálhatók a ma is élő, tevékenykedő személyek is. Mindez árnyalt értékelésekre ad lehetőséget a témakörben.

Az életrejzi lexikon – adattár – a szűkebben vett egyházi, egyháztörténeti kézikönyv jellegén túlmutatóan, igen értékes darabja a történelmi segédtudományi – így archontológiai, genealógiai – szakirodalomnak, de természetesen tudomány-, illetve helytörténeti vonatkozásai is kiemelkedőek.

Pandula Attila

Hegedűs András (szerk.): A primási palota története (Strigonium Antiquum VII), Esztergom 2008

Biztató és önmagában is örömteli esemény, hogy napjainkban, amikor az újságok, a közélet pénzügyi válságról trombitálnak, napvilágot látott egy sorozat VII. kötete: *A primási palota története*. A Gondviselés csodálatos rendelése szerint mindig van biztató jel, mindig vannak, akik leküzdvé az anyaginak mondott nehézségeket értékeket teremtenek. Most is érték jött létre. Különösen érdekes a kötet témája, mert egy eddig monografikusan fel nem dolgozott épületről szól, amely pedig funkciója szerint országos jelentőségű. Építészként megragadott a feldolgozás sokrétűsége és alapossága, amit különleges illusztrációk gazdagítanak.

Az esztergomi érseki rezidenciák története, melyet az első fejezet taglal, tükrözi az ország történelmének zivataros századait éppúgy, mint a székváros, Esztergom – Babits jelzőivel e „szent és gyámoltalan” város – sorsát a történelemben. Az ősi primási székhely az esztergomi várban volt a királyéval együtt. 1256-ban adta át IV. Béla király véglegesen az érsekek tulajdonába. Ez a királyi, majd érseki palota többször szorult felújításra, teljes formáját a 15. században nyerte el. Fénykora Vitéz János erényekkel ékesített érsekségének idejére esik. A török kor alapvető törést jelentett. Nagyon helyesen és a téma tárgyalásához illő arányossággal kapunk a könyvben ismereteket a kényszerű távollét miatti primási palotákról, különösen a reprezentatív pozsonyi épületről. Végső soron a pusztító évszázadok vezettek oda, hogy a primási rezidencia a mai helyére került, pedig az esztergomi Várhegy újjáélesztésére erőteljes és nagyszabású törekvések voltak.

Barkóczy primás első tervéből részletek valósultak csak meg. A Magyar Sion megteremtése a korabeli Európa legnagyobb „beruházásának” számított, a sajtó élénk figyelemmel kísérte az építkezés alakulását.

A Kühnel és Packh tervei nyomán megkezdett munka félbemaradt. A bazilika méltóságteljesen áll a Várhegy közepén, két oldalán azonban nem épültek meg a primácia rezidenciális és igazgatási tömbjei. Ám a hiányoknak jó oldala is van: történelmi múltunk tanújelének túlélését köszönhetjük nekik, hiszen így megmaradtak a középkori királyi palota és érseki székhely épületeinek maradványai. A kanonokszori tömbök íves szárnyaló befejezése is elmaradt, ami a mai városrendezés számára kihívást jelent.

A váraljában, a Vízivárosban látható primási palota megvalósulásának útját a levéltári adatok hiteles alátámasztásával tárja fel a kötet. A jezsuiták házának ismételt, kisebb arányú átépítéseit fázisról fázisra nyomon követhetjük egészen Simor János hercegprímás idejéig, aki átfogó terv megvalósításába kezdett. Ma is hálatelt szívvel kell e kiváló főpap emlékét őriznünk: példaszerűen nagyvonalú egyházfőként és hazafiként saját vagyonából fedezte az építkezés költségeit. Tegyük hozzá, nemcsak az építkezését, hanem a benne foglalt intézmények – a könyvtári és levéltári gyűjtemények – alapítását is. A palota építész Lippert József volt, akinek nemcsak tervrajzait láthatjuk a képanyagban, hanem építés közben készített ragyogó rajzai közül is néhányat. Józan megfontolás, takarékoság okán a tervezéskor Lippert figyelembe vette a megörökölt épületrészeket. (Ennek ellenére a tervezett kiviteli költség kétszeresét is túllépte a kész épület költsége.) Életszerű a tanulmányban az építés menetének, szakaszainak feldolgozása, mert az egykori *Baujournalra*, építési naplóra támaszkodik. Különösen érdekes lehet egyes műszaki megoldások nyomon követése, példaként a konyha és a könyvtári polcrendszer hozható föl. Az építési munkák mellett bő ismeretet kapunk a belső díszítésről, a mozaikok, műmárvány, terazzo készítéséről, a mesterekről.

Minden épület a maga környezetével hat, s ez az elv érvényesül ebben a kötetben is. A régi vízivárosi városfal kereteiben tervezett kert, majd a városfalat túllépő körítőfalon belül létesített kert elemzését is olvashatjuk benne. Sajnos ma már nincs meg a szép üvegház-épület, s a növényállomány sem a Simor-korszak telepítését követi.

A kész palota utóéletének, vagyis a 20. századi átalakításoknak és felújításoknak az összefoglalása teszi egészé a monográfiát.

A gazdag dokumentum- és képanyag töredéke kerülhetett csak nyomtatásba, terjedelmi okok miatt. A korszerű adathordozó – CD-melléklet – segítségével mégsem kellett lemondani a tudományos munkát teljessé tevő képi forrásanyagról.

Hegedűs András – a könyv szerkesztője – és Istvánffy Miklós az építéstörténet feldolgozó, Borsodi Zsófia a kert történetének kutatója,

Kontsek Ildikó a Keresztény Múzeum bemutatója, a Könyvtár és Levéltár bemutatását szintén Hegedűs András vállalta. A fotókat Mudrák Attila készítette. A kötetet a Magtár Művészeti Alapítvány gondozta, Nagy Kálmán kuratóriumi elnökkel képviselve. A prímási palota történetét dr. Erdő Péter bíboros, prímás, esztergom-budapesti érsek ajánlásával vehetjük kézbe.

Vukov Konstantin

Hit és tudomány Kelet-Szlovákiából

1. *Középkori kolostorok élete és sorsa a mai Szlovákia területén* címmel állított össze színvonalas anyagot a Szlovák Köztársaság Műemlékvédelmi Hivatala. A kiállítás az 1010 és 1526 közötti években működő rendeket és monostoraikat mutatja be 26 panelen szövegben és gyönyörű, színes képeken. A felbecsülhetetlen anyagi és szellemi értékek létrejöttének ideje a magyar és a szlovák etnikum évezredes szimbiózisa, s ez egyre gyakrabban közelíti egymáshoz a politikai manipulációkkal szétzabdalt egykori közösséget. Így került sor a közelmúltban a selmeci Kálvária¹ és a pozsonyi Kék templom² közös reprezentatív bemutatására, néhány éve pedig Bartakovics Béla egri érsek alsóelefánti sírkápolnájának restaurálására magyar részvétellel.³

A múlt közösségének vállalása jegyében rendezték a kiállítást a Budapesti Szlovák Intézetben, a két ország társintézményének együttműködésével. A kezdeményezés Kassáról indult, a forgatókönyv Alexander Balega és Juraj Gembický munkája, a megnyitót Katarína Kosová és Káldy Gyula tartotta, utóbbi Kulturális Örökségvédelmi Hivatalunk főosztályvezetője. A magyar nyelvű katalógusok, meghívók, propagandaanyagok jelzik a két ország együttműködésének szükségét, hiszen a nyelvi hibák, következetlenségek, hiányok főként a tablók képaláírásain az induló közös munka gyermekbetegségei. Az ügy igen fontos. Nem

¹ SZILÁGYI István, *Banskoštiavnická kalvária a jej zobrazenia* (Budapest 2007) 76.

² HALKO, Jozef, *A kék templom. A pozsonyi Szent Erzsébet templom története* (Budapest 2007) 127.

³ Vö. TARJÁN Bence, *Cirkevné a národné prvky v prechodnej fáze uhorského patriotizmu v arci pastierskych listoch Vojtecha Bartakoviča* [Egyházi és nemzeti elemek a magyar[honi] patriotizmus átmeneti fázisában Bartakovics Béla főpásztori leveleiben], in *Služba biskupa v historickom a súčasnom kontexte* (Nitra 2002) 33-37.

véletlenül jelent meg és szólt a népes közönséghez Erdő Péter bíboros, prímás, érsek. A mai hivatalos államok meríthetnek ezer esztendő közösségéből, a közösség objektív bemutatásából.

2. Kolostori kultúra a témája egy 2008 novemberében megjelent francia-szlovák kiállítás-katalógusnak is, ami a franciaországi Hautes-Pyrénées és a szlovákiai Prešovský samosprávny kraj (Eperjes öngazgatású megye) közös vállalkozása. A *Dialogues – Dialógy* c. kétnyelvű kiadvány a két terület kolostorait mutatja be. A kiállítást 2008-ban Escaladieu-ben mutatták be, majd 2009-ben Eperjes megyébe, Lengyelországba és Ukrajnába kerül. Bigorre bencésai és ciszterei után a Szepesség kolostorai, az ottani ciszterek, karthauziak és kamalduliak következnek. A kiadvány 38. oldalán látható térkép az *Uhorské kráľovstvo*-t, azaz Magyar(hon) Királyságot ábrázolja az egykorú lengyel és cseh királysággal, valamint az osztrák fejedelemséggel, Velencével Közép-Európát dokumentálva. Az igen szép kiállítású katalógust az a Miroslav Števík és Monika Pavelčíková jegyzi, akik a Ľubovnianske múzeum (Lublói Múzeum) történészeként, illetve igazgatójaként folytatják a szepesi térség európai összefüggésrendszerének bemutatását. Ennek reprezentatív lengyel-szlovák kötete volt 2003-ban a *Terra Scepusiensis* jelentős magyar részvétellel (Pavercsik Ilona, Körmendy Adrienne).⁴

3. A tudományos együttműködés kapott fő szerepet a múltegység bemutatásában a rózsahegy szlovák katolikus egyetem kiadásában megjelent *350. výročie Košickej univerzity* (A Kassai Egyetem 350. évfordulója) című tanulmánykötetben is. A 2007 februárjában rendezett konferencia kötetében nem csak a magyarországi résztvevők kiemelt szerkezeti helye figyelemre méltó, hanem azok az apróságnak tűnő technikai megoldások is, amelyeknek árnyalniuk kellene jelenlegi terminológiai-névhasználati problémáink kezelését. Ilyen például Peter Fedorčík írása, a *Profesorský zbor Košickej univerzity* (A Kassai Egyetem tanári kara), amelyben a szerző ragaszkodott az anyakönyvekben, rendi katalógusokban olvasható névformákhoz, és a keresztnéveket is egységes latin formában közli, sőt eltér a szlovák ábécé (h-ch) szabályától is. Űde színfolt ez a kötet szlovák közleményei és az egész mai szlovák helyesírási előírások „reszlovakizált” személynévhasználatában.

⁴ *Terra Scepusiensis. Stav bádania o dejinách Spiša. Stan badań nad dziejami Spiszu* (red. Ryszard Gładkiewicz a Martin Homza – Michał Pulaski a Michał Slivka; Levoča-Wrocław 2003) 987.

Az alapvető eredmény azonban a Kisdy Benedek fémjelezte egyetem 350 évének közös interpretálása. A magyar előadások – Németh István: *Az állam szerepe a városi rekatolizációban*; Knapp Éva: *Vallásos társulatok Kassán a XVII-XVIII. században*; Heltai János: *Hitviták és irodalmi élet Kassán az 1660-as évtizedben*; Pavercsik Ilona: *Az egri püspökökről Kassán – a 17. században*; Szögi László: *Jezsuita egyetemalapítási kísérletek a 16-17. századi Magyarországon és Kassa részvétele a magyar egyetemjárásban* – rövidebb vagy teljes szlovák fordításban olvashatók, valamennyi előadás német vagy angol rezümével. Ilyen módon mind a magyar, mind a szlovák szakembereknek módjuk van eszmeesére, ismerkedésre.

A kötetet Štefan Eliáš írása zárja az egyetem 1957. évi felújítási kísérletéről. A korszellem konkolyt vetett, akkortól számítható ugyanis a Kassa és Eperjes közötti feszültség, ami mindenképpen árt a régió igen értékes szellemi életének. Pedig az ős-kassaiak és a bevándorlók is, akiket megragadott a hely szelleme, nemzetiségi különbség nélkül mindig megbecsüléssel őrizték az egyetem tudós fényét. „A jezsuiták egyeteme minden tudomány kezdeteinek nyomát hagyta Kassán, ami nélkül Kelet-Szlovákia katolikusai elhagyatva érezték volna magukat.”⁵

4. A Kassai Szent Erzsébet székesegyház képe látható a Štefan Šutaj és Szarka László szerkesztésében megjelent *Regionális és nemzeti identitásformák a 18-20. századi magyar és a szlovák történelemben* c. kötet címlapján. A *Historia Slovaco-Hungarica – Hungaro-Slovaca* sorozatjelezés újabb tervet jelez. A kétnyelvű konferenciakötet a Magyar-Szlovák Történész Vegyesbizottság 2006 novemberében rendezett konferenciájának anyaga, költségbiztosítója az INTERREG III Magyarország – Szlovákia – Ukrajna Szomszédsági Program. Kár, hogy a közvélemény alig tud(ott) erről a szintén előremutató humanista igyekezetről, amelyben az előadók többsége magyarországi, 16-ból 10.

A kezdeményezés mindenképpen figyelemre méltó, hiszen olyan kérdések felvetésével próbálkozik, mint a szlovák származású értelmiségi elit hungarus patriotizmusa Ottlyk György példáján. A Pázmány Péter Katolikus Egyetemet Tomka Miklós (*Nemzetiségi és vallási identitás a 20. század végi Szlovákiában és Magyarországon*) és Halász Iván (*Az ún. lojális szlovákok a dualizmus kori Magyarországon*) képviseli. Számos értéke mellett a kiadvány zavaró jelensége például Soós István:

⁵ ELIÁŠ, Štefan, *Pokus o usporiadanie osláv Košickej univerzity roku 1957*, in 350. výročie ... 244.

Értelmiségi minták és Hungarus-tudat című előadásának rendkívül hevenyészett szövege.

5. Az eperjesi Rákóczi-palota borítóképe van ugyanezen sorozat következő kötetén. Ez is kétnyelvű, 17. századi tematikájú, a rendi felkelésekről 2008 februárjában rendezett kassai konferencia anyaga. A szerkesztő Štefan Šutaj reméli, hogy „egyéb nemzetközi projekteken keresztül is” biztosítani lehet a Magyar-Szlovák Történész Vegyesbizottság működését és e sorozat további kötetének megjelenését. Ez a kötet sikerültebb, mint az előző, kétnyelvű tartalomjegyzéke, apparátusa igényesebb szerkesztői gyakorlatra utal. Itt is túlsúlyban vannak a magyarországi szerzők. Mi mégis Ivan Mrva előadását emelnénk ki, amelyben adatokkal bizonyítja magyarok és szlovákok hungarus tudatú összefogását a kuruc zászlók alatt.⁶ Jellemző térségünk információrendszerére, hogy a szlovák kuruc kort részletesen feldolgozó írásaimat a szakma nem ismeri, nem hivatkoznak rájuk.⁷

1. *Középkori kolostorok élete és sorsa a mai Szlovákia területén*, Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, 2008. 48 p.

2. *Dialogues de l'Abbaye de l'Escaladieu en Bigorre à Cervený Klastor en Spis – Dialógy od opátstva Escaladieu v Bigorre po Červený kláštor na Spiši*, Hautes-Pyrénées Conseil General, 2008, 68 p.

3. *350. výročie Košickej univerzity. Jubilejný zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*, Teologická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku – Vydavateľstvo Michala Vaška, Košice 2007, 250 p.

4. *Regionális és nemzeti identitásformák a 18-20. századi magyar és a szlovák történelemben*, szerk. Štefan Šutaj – Szarka László; Univerzum, Prešov 2007, 188 p.

5. *Habsburg-ellenes rendi felkelések és ezek hatása Szlovákia és Magyarország határmenti térségének fejlődésére a 17. században*, szerk. Štefan Šutaj; Univerzum, Prešov 2008, 166 p.

Käfer István

⁶ MRVA, Ivan, *Proti-habsburské povstania a emancipácia národnosti Uhorska* [A Habsburg-ellenes felkelések és Magyarhon nemzetiségeinek emancipációja], in *Habsburg-ellenes ...* 53-65.

⁷ Legutóbb: *II. Rákóczi Ferenc és szabadságharca a szlovák nemzet kultúrájában*, in KÄFER István, *Dona nobis pacem. Magyar-szlovák kérdések* (PPKE BTK, Piliscsaba 2005) 152-186.

Mária Spoločníková: Sancta Elisabetha Cassoviensis. Gotický oltár svätej Alžbety Uhorskej (Durínskej) v Dóme svätej Alžbety v Košiciach – A kassai Szent Erzsébet székesegyház gótikus Magyarországi (Tübingiai) Szent Erzsébet-oltára, Davidesign, Košice 2007, 172 pp.

A gótikus Szent Erzsébet-oltár korának csodája, a gótika unikuma. Krisztus, Szűz Mária és a Szent életének három időszakát ábrázoló 48 táblaképhez valószínűleg nincs hasonló a világon. Nemcsak impozáns méreteivel tűnik ki, hanem magas művészi és szellemi értékével is. Több mester készítette a XV. század második felében. Valóban egyedülálló művet alkottak. Művészetileg legjelentősebb része 12 képen ábrázolja a Szent életét, aki Kassától nem messze született, a távoli idegenben halt meg 24 évesen, és már halála után négy évvel szentté avatták: Magyarországi, másként Tübingiai Szent Erzsébet. Talán még életénél is nagyobb csoda volt kultuszának villámgyors elterjedése egész Közép-Európában. Így igen hamar eljutott Kassára is, a nyugati kultúrkör keleti határára, és Szent Erzsébet nemcsak a plébániatemplom, hanem a város védőszentje is lett.

Nem véletlen, hogy az oltárt Mária Spoločníková akadémiai festő és restaurátor mutatja be ebben a könyvben, hiszen ő egyike azoknak, akiknek e világraszóló, értékes mű megmentését köszönhetjük. Az oltárt ugyanis többször komoly veszély fenyegette. A tűzvészek utáni javítások mellett a székesegyház XIX. századi romantikus restaurálása során az oltár csúcsát neogótikusra cserélték, és hozzányúltak a szobrokhoz és a képekhez is. A legnagyobb veszélyben azonban a II. világháború végén volt. A tulajdonosok kimentették, de olyan szerencsétlenül csomagolták be, hogy a csomagolás nedves lett, ami igen komolyan veszélyeztette elsősorban a táblaképek létét. A háború utáni első amatőr mentőműveletek sem voltak megfelelőek, a jó szándék ellenére még többet ártottak. Mária Spoločníková az ötvenes évek eleji mentőmunkálatokban még diákként vett részt. Ez az oltár lett aztán szívéhez közel álló, egész életét végigkísérő munkája. A könyvben dokumentált hihetetlen erőfeszítések árán 1987-1995 között igyekezett megmenteni a faragott és festett részeket. Végtelen türelemmel tárta fel eredeti színeit, a faragás és festés technikáit, hogy aprólékos munkával vissza tudja állítani az eredeti állapotot. Talán egyetlen műnek sem szenteltek ilyen restaurátori figyelmet, mint a kassai Szent Erzsébet-oltárnak.

Mária Spoločníková kivételes szakértelme nemcsak igaz lelkiismerettel és a restaurálás optimális módjának keresésével társul, hanem mélyen megélt hittel is. Mindig tudatosította, hogy a műtárgyak nemcsak

esztétikai kategóriák, hanem mindenekelőtt szellemi üzenetek. Ezt a szellemi üzenetet – a művészet, az esztétika és a restaurátor üzenetén kívül – könyvében közvetíti is úgy, ahogy senki más. Már több könyvet kiadtak a kassai templomról és az oltárról, e kiadás azonban nemcsak a világon egyedülálló monumentális oltár leírása és ismertetése, hanem egyúttal megmentésének dokumentációja is. Művészettörténeti és vallásos szövegeken kívül a restaurátori munka részletes leírását és eredeti fotókat, szonda- és röntgenfelvételeket, az egyes színrétegek dokumentációját is tartalmazza. Éppen ebben rejlik a könyv eredetisége és értéke, mivel ezen az úton még senki sem járt. Megjelent angolul is, hogy elérhető legyen az egész művelt világ számára.

A nagy formátumú, értékes kiadványnak azonban némi hiányossága is van. A gyenge kötésen kívül zavaró a legtöbb illusztráció. A színes fényképek tompának hatnak, és némiképp különös, hogy pl. az égbolt kék színe szürkére váltott. Több fekete-fehér felvétel pedig homályos, túl sötét. A mai nyomdatechnika már képes tökéletes mű alkotására, mint pl. a nemrég megjelent magyar kiadvány a Szent Erzsébet-templomról. Ennek ellenére hála és tisztelet a kiadónak, Kassa városának, és természetesen a szerzőnek.

Ivan Chalupecký

(Sztakovics Erika fordítása)

Zeszyty sądecko-spiskie (Szandeci-Szepesi Füzetek) 2, Nowy Sącz 2007, 111 pp.

A rendszerváltás óta, a Kárpát-medence fokozatos „Európává válása” során a mesterséges határokkal szétdarabolt kultúrtörténeti régiók egyre intenzívebben kutatják és ápolják közös gyökereiket – múltjukat, jelenüket. Jövőjüket a mind szorosabb és sokrétűbb együttműködésben látják. A határvidékek mentén egymás után jönnek létre eurorégiók, határ menti, kistérségi társulások, szinte minden város és falu felkutatta már legalább egy testvértelepülését a szomszéd országban. Egyéb szervezetek, intézmények is kapcsolatokat keresnek, munkaközösségek kialakítására törekednek. A nemzeti és etnikai kulturális örökség ápolása a XXI. századi társadalom kihívásainak egyike lett. Az Európai Unió évente választ kulturális fővárost, a lokalizmus és a regionalizmus reneszánszát éli.

Szendec-Szepes történelmi régió. Az évszázados szomszédság

során szerteágazó politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatrendszer épült ki az itt élő népcsoportok között. A közösségek történészeiben, néprajzosaiban, régészeiben, művészettörténészeiben él az igény és a szándék, hogy feldolgozzák, bemutassák és megőrizték e régió gazdag örökségét. A regionális tudat elmélyítését, a kölcsönös megismerést és megértést hivatott szolgálni a szlovákiai Ľubovnianske múzeum (Ólublói Múzeum) és a lengyelországi Muzeum Okręgowo w Nowym Sączu (Újszandeci Területi Múzeum) intézményes összefogása. Az immár tizenhat éves közös munka során több sikeres projektet valósítottak meg, erősítve ezzel a lengyel-szlovák kulturális együttműködést. Monika Pavelčíková, az Ólublói Múzeum igazgatója hathatós támogatásának köszönhetően ez a múzeumi közösség – számos kulturális rendezvény mellett – tovább szilárdult a 2006-ban útjára bocsátott kétnyelvű Zeszyty sądecko-spišké – Sandecker-spišské zošity (Szandeci-Szepesi Füzetek) sorozattal.

Eddig két kötet jelent meg. Az első a *Špecifikum karpatskej kultúry a jeho prezentácia v skanzenoch poľsko-slovenského pohraničia* (A Kárpátok kultúrájának sajátossága és bemutatása a lengyel-szlovák határvidék skanzeneiben) c. konferencián elhangzott előadások anyagát tartalmazza. A túlnyomórészt lengyel nyelvű referátumok az egyes (pl. német, ukrán) kolonizációk népi és szakrális architektúráját vizsgálják, ill. a falumúzeumokban rejlő turisztikai lehetőségek kiaknázásáról szóló projektekre is kitérnek.

A legújabb, második kötetben nagyrészt történelmi, de etnológiai témájú írások is találhatóak. Az *Artykuły/Články* (Cikkek) részben Miroslav Števík munkája a középkori Szepesség településeinek és közigazgatásának kialakulását tekinti át, az egyes közigazgatási egységek rövid leírásával, térképekkel, bőséges jegyzetapparátussal illusztrálva. Piotr Wierzbicki a podolini piarista kollégium anyakönyveit felhasználva rajzolja meg a XVIII-XIX. század fordulóján művelődő nemesség képét, és mutat rá ezzel a kollégium összekapcsolódására a lengyel nemesi kultúrával. Wojciech Śliwiński tanulmánya egy új kiállítás elméleti háttereként készült: megpróbálja összefoglalni a szandeci német kolonizáció 1781-1786 közé eső időszakával foglalkozó fontosabb irodalmat és forrásanyagot.

A *Materialy/Materiály* (Anyagok) között elolvashatjuk többek között II. Endre és Nagy Kázmér – Mušina XIII-XIV. századi létezését igazoló – leveleit vagy az ismert mesélő, Mikuláš Šudich egyik anekdotáját Ján Lazorík etnográfus tollából, sárosi nyelvjárásban. Šudich Jakubjánhoz (Szepesjakabfalva, Jakubiany) kapcsolódó történetei Švejk,

a derék katona világára emlékeztetnek. Megvizsgálhatjuk Beata Wierzbicka grafikojait, amelyek szintén a podolini kollégium látogatottságát prezentálják 1686-1717 között, igazolva, hogy a diákok számának csökkenése ellenére a piaristák vitathatatlan szerepet játszottak a Szepesség és egész Lengyelország műveltségének és kultúrájának alakulásában. A szerző a Magyar Piarista Rendtartomány Központi Levéltárában őrzött forrásokból, anyakönyvekből dolgozott. Filip Fetko Szepes vármegye antiszemizmusának kérdését elemzi. A kötetet a poprádi húsvéti tojások titkának felfedése zárja.

Az egyes szlovák, ill. lengyel nyelvű írásokat rövid, szintén szlovák vagy lengyel nyelvű rezümé követi.

A szerkesztők szándéka szerint a Füzetek tematikája a továbbiakban régészeti és művészettörténeti írásokkal bővül, amelyek egyúttal a múzeumokban zajló mindennapi munkát, a felmerülő problémákat is érintik majd, így szolgálva még jobban a kitűzött célt: megismerni és megérteni.

Sztakovics Erika

Velencei Katalin: A Székesfehérvári Püspöki Könyvtár 1601 előtti nyomtatványainak katalógusa (BEpAlb Cat.), Országos Széchényi Könyvtár - Székesfehérvári Püspöki Könyvtár, Budapest 2008, 582 pp.

Velencei Katalin katalógusa a Székesfehérvári Püspöki Könyvtár 1601 előtti nyomtatványainak leírását tartalmazza. A kiadványt – a számítógépes adatbázisok bővületét elkerülve – az Országos Széchényi Könyvtár nyomtatott formában jelentette meg. Ezzel a megjelenés formája összhangban maradt a kötet tartalmával, a muzeális értéket is képviselő nyomtatványok feldolgozásával.

Az időhatár a könyv- és nyomdászattörténet első két korszakát foglalja magában, az ősnymtatványokét és az antikva kötetekét. A határvonalat a nyomdászattörténet 1500-ban húzta meg. Az első korszak fennmaradt nyomtatványait a technikai jellegzetességek és a tipográfiai fejlődés teszi különleges értékűvé. A második periódusba a tudós kiadók és nyomdászok jó szövegkiadásait, a tartalommal összhangban lévő formailag és technikailag igényes, a grafikai művészeteket alkalmazó szép nyomtatványait soroljuk. A két korszak nyomdatermékeinek jellegzetességeit kell az ősnymtatványok és antikva kötetek feldolgozóinak, leírójának meghatározni, azonosíthatóan rögzíteni, következetes, a

nemzetközi gyakorlatot figyelembe vevő formai leírásban közreadni a kutatók számára.

A kötetek leírásának egységes szempontjait az Országos Széchényi Könyvtárban dolgozták ki az 1980-as évek végén Borsa Gedeon irányításával. Ezek a szempontok lehetővé teszik, hogy a különböző gyűjteményeiben lévő összes 15. és 16. századi nyomtatvány azonos részletességgel kerüljön leírásra, amely kiterjed a példányok egyedi sajátosságaira, az egykori tulajdonosoknak, a kézi díszítésnek, a kötésnek és a kötetek leíráskori állapotának ismertetésére. Velencei Katalin 1190 kiadványt (1149 kötet) írt le egységes szempontok szerint. Ez alól egyetlen kivételt tett, amivel a katalógus használatát könnyítette meg. Latinos névformában egy szerzői betűrendbe sorolta az ősnymtatványokat és az antikva köteteket. Az eltérő névalakra természetesen mindig történik utalás. Ennek a keresés technikai könnyebbségén kívül előnye, hogy az egyes szerzők, illetve művek szöveghagyománya is azonnal nyilvánvalóvá válik. Egyetlen példaként Aristoteles műveit (58-59. tétel) említjük.

Velencei Katalin alapos Útmutatót készített a katalógus használatához. A tételleírások egységeinek részletes ismertetése után a példányleírásba felvett egyedi jellemzőket sorolta fel. Nagyon fontos az Útmutatóban a katalógus szerkesztésének szempontjait ismertető bekezdés, valamint a különböző mutatók tartalmi ismertetése. A nyomdászattörténettel foglalkozókat három mutató segíti. Az elsőben a nyomdahelyek, nyomdászok és kiadók találhatóak, az utóbbi kettőnek külön névmutatója van. Külön időrendi mutatót is szerkesztett Velencei Katalin. A nemzeti irodalmak kutatóinak vagy a fordítás és a szöveghagyomány nyomon követőinek nagy segítséget adnak a nyelvi mutatók. A középkori könyvtörténet egyik forráscsoportja a kódextöredékek. Ezek vagy kötésként, vagy előzéklapként, ill. gerincerősítő csikként fordulhatnak elő. A kódextöredékek mutatójában az ezeket hordozó kötetek tételszámainak találjuk. A könyv utóélete, a szerző, a mű ismerete a *possessor*okon keresztül követhető. A *possessor*mutatóban az Útmutatóban közölt szerkesztési elvei eligazítják a kutatót a keresés módjában. A kézi díszítések mutatója a kézi színezésű metszeteket, iniciálékat, rubrumozást tartalmazó példányokat sorolja fel. A konkordanciák a magyarországi könyvészeti irodalomba helyezik bele az egyes tételeket. Mind a kutató, mind a gyűjteményt kezelő könyvtáros számára alapvető segédlet a jelzetek szerinti mutató, gyakorlatilag ezzel a gyűjtemény helyrajzi katalógusa is lesz a kiadvány. A kötet végén található képmelléletek azokra a példányokra hívják fel a figyelmet, amelyekben *ex libris*ek, *supralibros*ok, könyvkereskedői vagy könyvkötői címkék vannak. Ezeket

a tételszámok sorrendjében, valamint a *possessorok* betűrendjében összeállított mutató előzi meg. Fotómásolatok segítik a kiadvány-, illetve nyomdatörténeszeket a szakirodalomban jelenleg nem található kiadások címlapjának és a kiegészítő adatot tartalmazó zárósoroknak a közlésével. A kötet természetesen tartalmazza az általános rövidítések és a rövidítve idézett művek jegyzékét. A nemzetközi szakmai érdeklődésre való tekintettel a Bevezetés és az Útmutató angol nyelven is olvasható.

A kötet világos szerkezetével, átgondolt és következetes, minden lényeges jellegzetességet regisztráló mutatóival nemcsak kitűnő szakmai leírásokat tartalmaz, hanem a példányleírásokkal érzékeltetni tudja azt a szellemiséget is, amely a műveket létrehozta, a kiadványok tulajdonosait az olvasott tartalom befogadójává tette. Esztergomi vonatkozású példát is említhetünk erre. Jakosics József (1738-1804) ferences szerzetesnek, a rend budai könyvtára megalapítójának gyűjteményéből Sienai Szt. Bernát, a neves olasz ferences szónok beszédeit tartalmazó 15. századi kéziratát a Főszékesegyházi Könyvtár (Ms I. 19.) őrzi. Rézmetszetes *ex librise* a Püspöki Könyvtár Ant. 224 jelzetű kötetében, Athénaios Naukratitész, hellénizmus kori szerző latinra fordított beszédgyűjteményének 1583-ban, Lyonban nyomtatott példányában (83. tétel) található.

A Képmellékletben, az *ex librisek* mutatója előtt Pauer János székesfehérvári püspökről (1878-1889), az MTA levelező tagjáról készült festmény reprodukciója látható. Az ő érdeme a püspöki könyvtár jelentős gyűjteménnyé fejlesztése. A Bevezetésben Velencei Katalin ismerteti a püspöki könyvtár létrejöttét, a jelentősebb könyvhagyományozókat. A bibliofil Pauer János ősnymtatvány- és antikvagyűjteményét tudatos vásárlással és nem csekély anyagi áldozattal hozta létre. Az ő hagyatékából bizonyíthatóan 455 ősnymtatvány és 280 antikvakötet származik. Velencei Katalin nyomon követte a kötetek útját a tudós püspök gyűjteményéig, megnevezve a gyarapítási forrásokat, a legnevesebb egykori *possessorokat*, többek között Conradus Celtist (114. tétel), a Dunai Tudós Társaság megszervezőjét, akit szoros szálak fűztek a Jagelló-kori magyarországi humanizmus képviselőihez. Az ő kötete a bécsi Hofbibliothek duplumanyagából származik, amelyből 256 darabot vásárolt meg Pauer 1885 novembere és 1886 januárja között. Nem ismerjük viszont annak az ősnymtatványnak az útját Székesfehérvárig (536. tétel), amelyet 1498-ban vásároltak a könyvtáráról híres középkori tegernseei-i kolostor számára. A Főszékesegyházi Könyvtárból ismert *possessor*a volt a 1127. tételnek. Anthon Fuggernek, a Bibliotéka állományából jól ismert *supra-librosát* láthatjuk a kötésen. Az Aquinói Tamás *Summájához* írt kommentár hosszú utat tett meg Anton Fuggertől a pusztavámi plébánia könyvtáráig.

Shvoy Lajos püspök szintén tudatos könyvmentő és gyűjteményfenntartói intézkedésével 1935 után került a püspöki könyvtárba

Székesfehérvár és Esztergom székesegyházi könyvtárai között nem Jakosics József és Anton Fugger könyve az egyetlen összekötő kapocs. Középkori könyvállományuk sorsát is ugyanazok a történeti események döntötték el. Mindkét városban 1543 után török uralom kezdődött. Egyházi intézmények hiányában megszűntek mindkét városban a középkori művelődés intézményes keretei, megsemmisültek mind a középkori egyházi, mind a városi kultúra emlékei. Ez a középkori könyvanyag szinte teljes pusztulását jelentette. A székesfehérvári bazilika mint a magyar királyok koronázási helye a török uralommal véglegesen elveszítette középkori államjogi szerepét, a város többi egyházi intézményével együtt léte és működése is megszűnt. A török kiűzése után közel száz évvel, 1777-ben Mária Terézia hozta létre az önálló székesfehérvári egyházmegyét a veszprémi püspökség Fejér és Pilis megyei területéből. Az első püspök, Sélyei Nagy Ignác (1777-1789) 1250 kötetes könyvgyűjteménye alapozta meg a püspöki könyvtárat. Velencei Katalin katalógusában alig kevesebb ősnymotatvány és antikvakötetet írt le a püspöki könyvtár és az egykori a szeminárium könyvtár jelenlegi állományából, mint az első püspöki könyvhagyaték állománya. Ebben a gyűjteményben nem volt ősnymotatvány. Ez a számszerű összevetés ismételten tudatosítja a székesfehérvári püspöki könyvtárat fenntartó, állománymegőrző és gyarapító püspökök érdemét az egyházi könyv- és könyvtári kultúra értékeinek megőrzésében, általános művelődéstörténeti jelentőségének felismerésében, intézményi támogatásában.

Velencei Katalin katalógusának ismertetését egy kívánsággal zárja a recenzens. Örömmel ismertetné a szerzőnek azt a kiváló munkáját is, amelyben a Főszékesegyházi Könyvtár 1601 előtti nyomtatványainak leírását adja közre.

Körmendy Kinga

Jubileumi tudományos konferencia Ludovít Novák szlovák nyelvész munkásságáról

Ludovít Novák akadémikus 1908. október 15-én született a Pozsony vármegyei Szakolcán, a mai Nyugat-Szlovákia területén. 2008. szeptember 25-én jubileumi szimpóziummal tisztelgettek a modern szlovák nyelvészet egyik nagy alakja, a Szlovák Tudományos Akadémia

alapító tagja előtt. A rendezvény ünnepélyes részeként Dušan Čaplovič, a Szlovák Köztársaság Kormányának alelnöke jelenlétében leleplezték a nyelvész képmását.

A tiszteletadás egy valóban gondolkodó, széles látókörű – és időnként mellőzött – nyelvésznek szólt. Szlavisztikai, romanisztikai és finnugor tanulmányait az 1920-30-as években Prágában és Párizsban folytatta. Tudományos karrierjének kezdete a második világháború előtti évekre tehető, majd a szlovák állam idején a Szlovák Tudományos Akadémia főtitkára, a Szlovák Nyelvtudományi Társaság elnöke volt. 1948-57 között emiatt „pihentették” – ahogy a szimpóziumon diszkréten kifejezték. A 60-as évektől beosztott tudományos munkatársként dolgozhatott, a nagyszombati és az eperjesi egyetemen tanított. 1992. szeptember 22-én hunyt el.

Tudományos tevékenysége során a logikus érvelést, a tények tiszteletét helyezte az ideológiák elé, mégsem tudta elkerülni az ideológiák miatti háttérbe szorítást. Öröndetes, hogy a mai szlovák nyelvészközösség már megfelelően értékeli Novák logikus és tényszerű tudományosságát.

A szimpózium legidősebb résztvevője Vincent Blanár volt, aki hitelesen mutathatta be pedagógusként Novákot, hiszen 1939-től maga is járt előadásaira. Kora másik nagy alakjával, Ján Stanislavval szemben Nováknak jó szónoki képességei voltak, szélesebb látókörű volt, új módszereket alkalmazott, például a ma divatos szociolingvisztikát is művelte. Kemény vitákat folytatott a pozitivista Stanislavval és Bartkoval, de kollégák maradtak, viszonyuk nem vált ellenségessé. Diákjait megtisztelte azzal, hogy elhívta őket a Nyelvtudományi Társaság üléseire, de keményen vizsgáztatott, diákjai „egészen zöldék voltak, mikor kijöttek a vizsgáról” – mondta Blanár.

Slavomír Ondrejovič Novák szociolingvisztikai tevékenységét emelte ki. A Nyelvtudományi Intézet igazgatója Novák helyesíráisreformjavaslataival kapcsolatban hangsúlyozta, hogy nem vezetett volna be olyasmit, amit a gyakorlatban nem használnak. Ez a mai szlovák nyelvművelők dilemmája is.

Juraj Dolník, a pozsonyi Komenský Egyetem professzora kijelentette, hogy Novák módszertani szempontból a mai szlovák nyelvészet előtt járt, mivel több módszert is alkalmazott aszerint, hogy melyik a legalkalmasabb az adott probléma feldolgozására.¹

¹ Vö. NOVÁK, Eudovít, *Jazykovedné glosy k československej otázkze* (Matica slovenská, Turčiansky Sv. Martin. 1936) 115.

² PAULINY, Eugen, *Dejiny spisovnej slovenčiny I* (SPN, Bratislava 1973) 104-126.

Ludovít Novák nyelvtudományi munkáságának egyik legfőbb témája a frissen alakult Csehszlovákia égető kérdése: csehek és szlovákok vagyunk, vagy csehszlovákok? Már Ján Kollár és Ludovít Štúr is arról vitatkozott,² hogy a szlovákok saját nyelvjárásukat fejlesszék-e irodalmi nyelvvé vagy a csehet használják. Novák a nyelvészet tényeivel igyekezett választ adni a szlovákok identitásbeli bizonytalanságaira. Nem érzelmekekkel érvelt, nem uszított, és nem vezérelték érdekek. Egyszerűen levezette, hangtani és nyelvtörténeti szabályokkal alátámasztotta, mi a közös és mi a különböző a cseh és a szlovák nyelvben. A szlovák kérdés és a csehszlovák államiság szembeállítása politikailag kényes volt, ellentétes a hivatalos állásponttal, mely a csehszlovák egységet hirdette. Novák „provokációja” abban állt, hogy a történeti nyelvészet módszereivel bizonyította a szlovák nyelv különállóságát.

A tudomány igazsága és a valóság néha nem fedi egymást. Esetünkben a nemzeti tudat szempontjából irreleváns, hogy két nyelv tudományos szempontból a különbözőség milyen fokán áll – gondoljunk csak a szerbre és a horvátra, melyek nyelvészeti szempontból sokkal közelebb állnak egymáshoz, mint a cseh és a szlovák, a beszélők mégis külön nyelvként kezelik. Ludovít Novák ezt 1937-ben mondta, amikor még Csehszlovákia és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság is egységre törekedett, így tézisei megütközést váltottak ki. Mára mindez történelmi tényné vált. A szlovákok világosan meg tudják magukat határozni a csehek viszonylatában.

Maradt még azonban egy feldolgozandó kérdés, melyet ezen a szimpóziumon kerültek. Az 1937-ben megjelent *Jazykovedné glosy k československej otázkze* (Nyelvtudományi jegyzetek a csehszlovák kérdéshez) c. művében Novák önálló fejezetet - *Spisovná čeština a spisovná slovenčina v bývalom Uhorsku* (Irodalmi cseh és szlovák nyelv Magyarhonban³) szentel a szlovák és a magyar nyelv kölcsönhatásainak, a magyar állam hatásának a szlovák nyelv fejlődésére. Határozottan kifejtette, hogy különösen a középszlovák nyelvjárás, az irodalmi nyelv alapja, nem vizsgálható a magyar nyelv hatásának elemzése nélkül. Rámutat arra a megoldatlan terminológiai kérdésre, hogy az 1918 előtti és utáni magyar államot magyarul egyaránt Magyarországnak hívjuk, míg szlovákul az előbbi *Uhorsko*, az utóbbi *Maďarsko*.⁴ Ebből következik, hogy a *Regnum*

³ NOVÁK 229.

⁴ *Magyarhon és Uhorsko* a latin *Regnum Hungariae* megfelelői, megkülönböztetendő Magyarország jelenlegi és 1918 előtti területét.

Hungariae nem etnikailag magyar, hanem politikailag hungarus, melybe többek között a szlovák etnikum is beletartozik.

Juraj Dolník a közelmúltban magyarul és szlovákul is publikált a magyar nyelv szlovákra gyakorolt megerősítő hatásáról.⁵ Ezt a kérdést a szimpóziumon nem emlegették, inkább Novák általános nyelvészeti megállapításait méltatták, és hozzáállását a csehszlovák kérdéshez. Pedig ő a magyar témakört is ugyanolyan szakmaisággal és tényszerűséggel járta körül. Ennek rendezése, átértékelése, úgy tűnik, nehezebb, mint a szlovákok „kiegyezése” a csehekkel.

Tóth Sándor János

Bibliakiállítás Esztergomban

2008 a Biblia Éve volt. Az országban sok rendezvény, köztük több kiállítás is megemlékezett erről. Esztergomban, a Keresztény Múzeum Új Képtárában került megrendezésre az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye esztergomi gyűjteményeinek időszakos kiállítása *Liber librorum – A Biblia mint a hit, a teológia és a művészet forrása* címmel. A kiállítást Erdő Péter bíboros, prímás, esztergom-budapesti érsek nyitotta meg.

A Főszékesegyházi Könyvtár, a Simor Könyvtár, az Esztergomi Hittudományi Főiskola Könyvtára, a Primási Levéltár és a Keresztény Múzeum rendezte ezt a kiállítást, amely gyűjteményeik válogatott darabjait bemutatva tisztelgett a legfontosabb könyv, a Könyvek Könyve előtt. A kiállításon láthattunk egy töredéket a Főszékesegyházi Könyvtár állományából, amely egy a 12. században írt Bibliából maradt meg. Az ilyen töredékek rendkívül fontosak számunkra, hiszen a tatárdúlás, majd a török hódoltság miatt a középkori kulturális értékeink túlnyomó része elveszett, és ezek a töredékek bizonyíthatják a korai magyar könyvkultúra létét és színvonalát. A kéziratos korból bemutattuk az egyik legfontosabb magyar nyelvemléket, a Jordánszky-kódexet. Az 1516-19-ben készült mű szép gótikus, kurzív írással az egyik legrégebbi ránk maradt bibliafordítást tartalmazza. A 15. században készült fametszetes, *Biblia pauperum*nak nevezett munka az Ó- és Újszövetség jeleneteit témák szerint rendezte. A könyvnyomtatás korából különösen az első nyomtatott könyvek, a 15.

⁵ DOLNÍK, Juraj, *A szlovák nyelv cseh és magyar vonatkozásai*, in *A Duna vallomása* (PPKE BTK, Píliscsaba 2006) 57-77.

század végéig szedésnyomással készült kiadványok fontosak. Ezek az úgynevezett ősnymotatványok. Kiállításunkon a Bibliának több példánya is látható volt ebből a korból. Bemutattunk műveket, amelyeket a 15. században nyomtattak Európa több városában. Láthattunk több 16. században nyomtatott könyvet is. Számunkra jelentősek a korai magyar fordítások. Több régi magyar nyomtatványt, úgynevezett RMK-t is bemutattunk. Károlyi Gáspár fordítása több kiadásban is megvan az esztergomi gyűjteményekben. Káldi György fordításában 1626-ban Bécsben jelent meg a Biblia. Fundelius Vilmos kanonok gyűjtötte a Szentírás különböző nyelvű fordításait. Ezt a gyűjteményét a Főszékesegyházi Könyvtárnak ajándékozta. Ebből is láthattunk néhány darabot.

A Hittudományi Főiskola Könyvtára őrzi a Káldi-féle Biblia néhány kéziratos lapját, amelyek egy kötéstáblából kerültek elő, és amelyeket Erdő Péter talált meg még esztergomi teológiai tanárként. A kéziratos változaton láthatók Káldi javításai, bejegyzések, amelyek Pázmány Pétertől származhatnak, és a bécsi nyomdász jelzései.

A kiállításon látható volt egy, a Prímási Levéltárban őrzött, kéziratos Pázmány-levelel is.

A Keresztény Múzeum falikárpitjai színesítették a kiállított anyagot. A 16. században készült kárpiton a Szentháromság, a 17. századin ószövetségi jelenetek, valamint Szent Pál látható Málta szigetén. A múzeum gyűjteményéből láthattunk még 16-19. századi metszeteket: bibliai jeleneteket, evangélistákat, Szent Jeromost.

A kiállítás a szakemberek szerint magas színvonalú volt. Az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye esztergomi gyűjteményei igen gazdag anyaggal rendelkeznek, és ebben különösen jelentősek a Biblia különböző kiadásai és a Bibliával kapcsolatos művek.

Czékli Béla

Renaissance Esztergom

Hunyadi Mátyás trónra lépésének 550. évfordulója alkalmából 2008-ban reneszánsz évet hirdettek hazánkban. Mátyás neveltetését Vitéz János váradi püspök, későbbi esztergomi érsek irányította az új eszméknek megfelelően, és uralkodásának első szakaszában ő volt egyik legfőbb támasza, legbefolyásosabb tanácsadója. Mátyás király világhírű könyvtárának, a Bibliotheca Corvinianának mintaképe Vitéz esztergomi könyvtára volt.

Megemlékezve tehát primásainknak a reneszánsz művelődés kibontakoztatásában és felvirágoztatásában vállalt vezető szerepéről, *Renaissance Esztergom* címmel kamara-kiállítást rendeztek az esztergomi főszékesegyházban. A helyszín kiválasztását az is indokolta, hogy itt található a reneszánsz centrális építészet legjelentősebb Itálián kívüli emléke, egyben a magyarországi reneszánsz építészet legépebben megmaradt alkotása, a Bakócz-kápolna.

A kiállítás válogatást adott az esztergomi egyházi gyűjtemények (Érseki Simor Könyvtár, Főkáptalani Levéltár, Főszékesegyházi Kincstár, Főszékesegyházi Könyvtár, Keresztény Múzeum, Prímási Levéltár) egyedülálló reneszánsz anyagából.

Mivel a kiállításnak a Főszékesegyházi Kincstár adott otthont, az állandó tárlatból nem emeltek ki tárgyakat. Így hazánk egyik legértékesebb ötvösműtárgyát, a Mátyás Kálváriát, valamint Bakócz Tamás miseruháját, a Corvinus-szarvserleget, továbbá az 1480 körüli pompás filigrándíszes kelyheket, miseruhákat, köztük a Mátyás király egyik trónkárpitjából átalakított selyembrokát kazulát eredeti helyén, külön felirattal jelölve láthatták az érdeklődők.

A többi gyűjtemény állományának a nagyközönség által kevésbé ismert reneszánsz kori kincseiből mutatott be számosat. A könyvtárak kódexei közül kiemelendő pl. a Bakócz-graduale, amely a világ egyik legnagyobb kódexe (85 x 62 cm, két kötetének összsúlya több mint 110 kg). Bár az Ulászló-graduale méreteit tekintve (súlya „csupán” 38 kg) az előbbitől elmarad, díszitettsége ugyanúgy csodálatra méltó, mint a magyar királykoronázási szertartást is tartalmazó Filipecz-pontificale. Mátyás király híres könyvtárát egy ősnymtatvány, az ún. lövöldi korvina képviselte.

A levéltári dokumentumokat olyan iratok reprezentálták, mint Mátyás király aranybullájával megpecsételt és saját kezűleg aláírt oklevele, amelyben az esztergomi érsekek kiváltságait erősítette meg. Látható volt többek között Ferdinánd nápolyi királynak Beatrix ügyében Mátyás királyhoz írott levele, az Academia Istropolitana megalapítását engedélyező pápai bulla, és az az okirat is, amelyben Mátyás király szabadon bocsátotta Vitéz János esztergomi érseket fogságából.

A Keresztény Múzeum gyűjteményét XV. századi itáliai és magyarországi műalkotások képviselték. Pesellino és Boticelli kortárs követőjének Madonna-képei, illetve a hazai későgótika garamszent-benedeki emlékei a múzeum leghíresebb kincsei közé tartoznak. A magyarországi emlékek a gótika és a reneszánsz stílus párhuzamos jelenlétét példázzák Bakócz Tamás korában.

A két hónap (szeptember 19. – november 15.) alatt 9800 látogatót vonzó kiállítás arra is rámutatott, hogy Magyarországon a humanista művelődés és a reneszánsz művészet korai és magas szintű kibontakozását az Itáliával való évszázados közvetlen kapcsolatok és a Magyar Királyság hatalmi súlya mellett nagyban segítette az a tény, hogy az új eszmeiség az Egyházzal harmóniában, és nem ellenében jelentkezett. Így a humanista szellemiség központjai Magyarországon az egyházi központok lettek, amelyek között az első Esztergom volt.

Hegedűs András

A Keresztény Múzeum időszakos kiállításai 2008-ban

Az országosan meghirdetett Biblia éve és a Reneszánsz-év témájához kapcsolódó, az esztergomi egyházi gyűjtemények összefogása révén létrejött kiállítások mellett a múzeum a maga hagyományos rendjének megfelelően további tárlatokkal is jelentkezett.

A Prímási Palota 125 éves épülete. Előzmények, tervek, termek (március 15. - május 12.) című kiállítással nyitottuk az évet. Istvánffy Miklós művészettörténész (Prímási Levéltár), aki szakdolgozatát az esztergomi prímási rezidencia építésének történetéről írta, az átadás évfordulójára tetszetős bemutatót állított össze a Prímási Levéltárban őrzött dokumentumokból és Mudrák Attila nagy méretű fényképeiből, amelyek a jelen állapotot tükrözik. Kilenc tartalmi egységben ismerhették meg a látogatók az esztergomi érsekek középkori lakhelyeit, az újkori terveket és a konkrét épület mint jezsuita kolostor előtörténetét. A fő hangsúlyt Simor János hercegprímás főépítészének, Lippert Józsefnek a tevékenysége kapta. Megismerhették a látogatók a 19. század második felében alkotó kiemelkedő építőművész életrajzát, pályáját, különös tekintettel Simor János megbízásából végzett munkájára. A ma is szinte változatlan állapotban fennmaradt és használt palotaépület szépsége, részletgazdagsága, műszaki átgondoltsága a színes felvételek révén vált nyilvánvalóvá. Az épület sokoldalúságára maga a helyszín, a Keresztény Múzeum léte szolgált bizonyítékot, de fény derült rejtett kincsekre is, mint a Simor Könyvtár, a Levéltár, melyek csupán a kutatók szűk köre számára hozzáférhetőek. Az egykor oly nagy gondossággal kialakított kert és üvegház dús növényzetét ma már nem csodálhatják meg eredeti pompájában a lakók és vendégeik. Néhány régi fotó mégis megőrzött valamit a korabeli látványból.

Kovács Melinda esztergomi fotóművész műveit májustól júniusig állítottuk ki. Képeinek nézőpontja sajátos, a kortárs hazai művészetben egészen egyedülálló. Műfajilag egyenlő távolságra helyezkedik el a festésztől, a fotótól és az installációtól. Egyik kategóriába sem sorolható be egyértelműen, mert mindegyikből csak annyit használ fel, amennyivel a másikat kikerekíti egy új egésszé. A műtermében aprólékosan összeállított figurális jeleneteket fényképen rögzíti, átfesti és újra reprodukálja különféle méretekben digitális nyomatokon. Az eredmény meglepő, néha egészen sokkoló, hiszen a valóság apró motívumait gyakran óriásira növelve szembesíti a nézővel. Többnyire sorozatokat készít, hogy mind újabb arcát, színét tárja fel az adott témának. A Keresztény Múzeum mint helyszín alkalmat adott a művésznőnek arra, hogy kifejezetten szakrális szimbólumokat válasszon: bárányt, halat, gránátalmát, szívet, madarakat. Jász Attila költő megnyitójában így összegezte a képek üzenetét: *A jézusi aspektus eltűnőben van belőlünk, az emberi méltóság mélyen a felszín alá szorul vissza. Kovács Melinda képei pedig éppen ez alá a felszín alá akarnak bepillantást engedni. Hogyan? Úgy, hogy egy tökéletesen valótlan (maktett)világot épít fel maga köré, és abba egy tökéletesen oda nem illő dolgot helyez, de úgy, hogy az pontosan oda való legyen, és ezáltal összeálljon egy Másik Valóság.*

A nyári hónapokban egy fiatal házaspár, *Balogh Zsófia* szobrász és *László Dániel* festőművész alkotásai voltak láthatóak a Régi Képtár földszinti termeiben. A korábbi esztergomi művésztelepek látogatói ők, mindketten kiállítottak már a városban csoportos tárlatokon. Balogh Zsófia kisebb méretű bronzplasztikákat készít. Témái közt találjuk Máriát, az anyát, a gyermeket, az angyali üdvözlés jelenetét és az alkotó gyermekeinek portréját. A finom vonalú, sima, fényes felületű művek a korai reneszánsz formavilágát idézik fel. Kecsesség, báj, mély tisztelet és hit tükröződik bennük. A festőművész vásznai a családi élet bensőséges világát elevenítik meg. Az otthon, a gyermekek, a feleség mint a földi boldogság, a nyugalom szimbólumai jelennek meg. A szobabelsők békéjét a gyermeki nevetés, a feleség hangszerez játéka sem zavarja meg. Szinte naplószerűen tárulnak fel a kirándulások, a nyaralás közös emlékei. A múzeumnak korábban adományozott festmény, „A Gobelin teremben olvasó nő” is újra megtekinthető volt e bensőséges hangulatú kiállításon. A Szent Adalbert Központ épületében található Új Képtár két termében szeptember 7-én nyílt meg *Dobranyi Ildikó* kárpitművész (1948-2007) emlékkiállítása. A jelentős országos és nemzetközi szakmai sajtóvisszhangot kiváltó megemlékezés indítványozója a művésznő tisztelőiből, családjából, pályatársaiból alakult emlékbizottság volt. Az NKA támo-

gatásával kétnyelvű katalógus is készült az alkalomra, melyben neves magyar és külföldi művészettörténészek és kárpitművészek méltatták Dobrányi Ildikó életművét és az általa alapított és vezetett Magyar Kárpitművészek Egyesületének tevékenységét. A reprezentatív kiállítás áttekintette a művésznő életművét, különféle korszakait egészen az utolsó években szőtt „Mindörökké” és az „Alternatív reneszánsz” című kárpitig.

A Régi Képtár földszintjén októbertől az év végi zárásig a nyolcvanasztendős dorogi főorvos, *Zsembery Dezső műgyűjteményének* legszebb darabjaiból válogattunk. A 20. századi Esztergom, Komárom, Dorog és Tata művészeti élete elevenedett meg a szemünk előtt. Az itteni születésű és helyben lakó alkotók művei mellett néhány hazai, élvonalbeli festő is képviseltette magát. Az igényes, új katalógusból a sokszínű gyűjtemény részletesen megismerhető. Zsembery Dezső az utóbbi évtizedekben aktív részt vállalt Dorog és Esztergom művészeinek kiállításában, életművük feldolgozásában. Közreműködött a Keresztény Múzeum egyes korábbi kiállításainak előkészítésében is.

Kontsek Ildikó

Számunk szerzői

Beer Miklós teológus, váci megyéspüspök

Beke Margit történész, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Egyháztörténeti Bizottságának elnöke

Ivan Chalupecký történész, a Rózsashegyi Katolikus Egyetem (Katolícka univerzita v Ružomberku) professzora

Czékli Béla könyvtáros, a Főszékesegyházi Könyvtár igazgatója

Jozef Hal'ko teológus, történész, a Komenský Egyetem (Univerzita Komenského) docense

Hegedűs András történész, a Prímási Levéltár igazgatója

Käfer István irodalomtörténész, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora, a Szent Adalbert Közép-Európa Kutatócsoport igazgatója

Kontsek Ildikó művészettörténész, a Keresztény Múzeum munkatársa

Kovács Eszter, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Szlavisztika – Közép-Európa Intézetének doktorandusza

Körmendy Kinga könyvtáros, kéziratár, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára tudományos munkatársa

Ján Orosch teológus, pozsony-nagyszombati segédpüspök

Pandula Attila történész, az ELTE Bölcsészettudományi Karának tanára, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság főtitkára

Székely János teológus, biblikus, esztergom-budapesti segédpüspök

Szöke János SDB teológus, a Don Bosco Kiadó igazgatója, a Magyarországi Mindszenty Alapítvány tagja

Sztakovics Erika, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Szlavisztika – Közép-Európa Intézetének doktorandusza, a Szent Adalbert Közép-Európa Kutatócsoport tudományos titkára

Tarján Bence, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Szlavisztika – Közép-Európa Intézetének doktorandusza

Tóth Sándor János nyelvész, a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézetének tudományos munkatársa

Vukov Konstantin műemlékvédelmi szakmérnök, a Corvinus Egyetem tanszékvezető egyetemi docense

Számunk szerzői

Beer Miklós teológus, váci megyéspüspök

Beke Margit történész, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Egyháztörténeti Bizottságának elnöke

Ivan Chalupecký történész, a Rózsashegyi Katolikus Egyetem (Katolícka univerzita v Ružomberku) professzora

Czékli Béla könyvtáros, a Főszékesegyházi Könyvtár igazgatója

Jozef Hal'ko teológus, történész, a Komenský Egyetem (Univerzita Komenského) docense

Hegedűs András történész, a Prímási Levéltár igazgatója

Käfer István irodalomtörténész, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora, a Szent Adalbert Közép-Európa Kutatócsoport igazgatója

Kontsek Ildikó művészettörténész, a Keresztény Múzeum munkatársa

Kovács Eszter, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Szlavisztika – Közép-Európa Intézetének doktorandusza

Körmendy Kinga könyvtáros, kéziratár, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára tudományos munkatársa

Ján Orosch teológus, pozsony-nagyszombati segédpüspök

Pandula Attila történész, az ELTE Bölcsészettudományi Karának tanára, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság főtitkára

Székely János teológus, biblikus, esztergom-budapesti segédpüspök

Szöke János SDB teológus, a Don Bosco Kiadó igazgatója, a Magyarországi Mindszenty Alapítvány tagja

Sztakovics Erika, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Szlavisztika – Közép-Európa Intézetének doktorandusza, a Szent Adalbert Közép-Európa Kutatócsoport tudományos titkára

Tarján Bence, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Szlavisztika – Közép-Európa Intézetének doktorandusza

Tóth Sándor János nyelvész, a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézetének tudományos munkatársa

Vukov Konstantin műemlékvédelmi szakmérnök, a Corvinus Egyetem tanszékvezető egyetemi docense

Krónika

Konferenciák, tudományos események a Szent Adalbert Központban

2008.

- november 7.** Szent Márton konferencia az Incoronata (a Mátyás-templom kulturális központja) szervezésében
- november 12.** A veszprémi Aranyhíd Galéria kiállítása
- november 19.** Pannon Tudás Egyeteme: *Hegedűs András*, a Prímási Levéltár igazgatójának előadása
- november 24.** Esztergomi Pedagógiai Nap a városi önkormányzat szervezésében
- december 5-6.** Mária Valéria Nyelviskola, nyelvvizsga
- december 7.** Laskai Osvát Antikvárium könyvárverése
- december 11.** „2008 a Vizek Éve” – zárókonferencia az esztergomi Duna Múzeum szervezésében
- december 27.** Szent János napi boráldás

2009.

- január 24-29.** Az ICCPPC (International Commission of Catholic Prison Pastoral Care) nemzetközi börtönpasztorációs konferenciája. A megnyitón köszöntőt mondott *Erdő Péter* bíboros, prímás és *Kökényesi Antal*, a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka
- január 27.** A Babits-díj átadása és Babits-bál a Várszínház és Kultúrmozgó Esztergom Nonprofit Kft. szervezésében

- február 13-14.** Mária Valéria Nyelviskola, nyelvvizsga
- február 19-22.** Az Európai Püspöki Konferenciák Tanácsa (CCEE) és az Európai Egyházak Konferenciája (KEK) közös bizottságának ülése. A találkozó témája a környezetvédelem. Előadást tartott: *Harsányi Ottó*
- február 20-22.** A Ferences Világi Rend találkozója
- február 21.** A Keresztény Értelmiségiek Szövetségének bálja
- február 26-28.** A szentendrei Szent András Általános Iskola lelki gyakorlatlata
- február 27.** *Szentpéteri Csilla* koncertje a Várszínház és Kultúrmozgó Esztergom Nonprofit Kft. szervezésében
- március 6-7.** A Don Bosco Katolikus Általános Iskola lelki gyakorlatlata
- április 16-18.** Mária Valéria Nyelviskola, nyelvvizsga
- április 24-25.** A Pázmány Péter Katolikus Egyetem francia tanszékének nemzetközi konferenciája
- június 19-20.** Mária Valéria Nyelviskola, nyelvvizsga
- július 26-31.** Az Emmanuel Lelkiségi Mozgalom nemzetközi találkozója
- október 2-3.** Mária Valéria Nyelviskola, nyelvvizsga
- október 15-18.** A Házasság Hétvége katolikus mozgalom nemzetközi találkozója. Vendég: *Bíró László* táborigazgató, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia családjogi referense

A programokra jelentkezni a Szent Adalbert Központ titkásán,

a 06 33 541 939-es telefonszámon lehet.

A központ honlapja: www.szentadalbert.hu

A KÖZJÓ AZ EGYHÁZ TÁRSADALMI TANÍTÁSÁBAN

A kötet célja, hogy bemutassa a társadalmi élet három fontos területén: a családi életben, a gazdaságban és a környezetvédelemben hogyan valósul meg a közjó. Az Egyház társadalmi tanítása szerint a közjó valamennyi személy méltóságából, egyszeri voltából és egyenlőségéből ered, és minden ember és az egész ember javát magában foglalja. A meghatározásban az „egész” szó jelzi, hogy a fogalom ötvözi az ember testi, szellemi, lelki igényeit, és a természetfeletti kiteljesedés távlatát. Ezen kívül arra is felhívja a figyelmet, hogy a közjó nem azonosítható a többség véleményével, anyagi igényeivel vagy gazdasági érdekekkel.

170 oldal, puhafedeles. Ára: 1860 Ft

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT

<http://www.stephanus.hu>

A Magyar Sion (Új folyam) cikkeinek metodológiája

A *Magyar Sion*ba szánt cikkeket a következő módszertani szabályok szerint kérjük megírni. A szószerinti idézeteket idézőjellel jelöljük. A nem szószerinti idézet esetében a lábjegyzet a vö. jelzéssel kezdődik.

- Könyvek idézése:

TAKÁCS J., *Dogmatika* (Bátonyterenye 2005) 118.

- Folyóirat, gyűjteményes kötet, ill. lexikon cikk idézése:

CADOUX, C. J., *The visits of Jesus in Jerusalem*, in *The Expository Times* 9 (1925) 175-192.

GESE, H., *Natus ex virgine*, in *Probleme biblischer Theologie* (FS. G. von Rad; ed. H. W. Roloff) (München-Köln 1971) 132.

WRIGHT, C. J. H., *Family*, in *The Anchor Bible Dictionary* VI (ed. D. N. Freedman; New York 1992) 761-769.

- sorozatok idézése:

GALCSIK Zs., *A szerzetesrendek feloszlataása Nógrád megyében 1950* (METEM-könyvek 14) (Budapest 1996) 123.

- Biblikus helyek, klasszikus és patrisztikus művek:

1 Kor 3,18-21.25; 4,28.

HOMÉROS, *Iliász* 24,200.

EUSÉBIUSZ, *Historia ecclesiastica* 3,3.21.

Ha a klasszikus műből szövegszerűen idézünk, akkor a szövegkiadást is megjelöljük.

- kéziratok, levéltári iratok idézése:

Gerhard Cornelius Driesch levélfogalmazványai, Országos Széchenyi Könyvtár, Kézirattár, Oct. Lat. 681. 16. köteg, f. 420.

A fenti példákön látható, hogy a szerző neve kiskapitális betűtípusban áll, és mindig a vezetéknev áll elől. Ha a keresztnévet is kiírjuk, az nem kiskapitális betűtípusban szerepel. A könyv esetében a cím, cikk esetében mind a cikk címe, mind a folyóirat (gyűjteményes kötet, lexikon) címe dőlt betűben áll, a kettő között 'in' jelölést használunk.

Ugyanannak a műnek többedszeri idézésekor alkalmazhatunk rövidített idézési formát (pl. TAKÁCS 102). Ne használjunk kövér betűt a cikkekben. A kiadó feltüntethető, de nem kötelező ezt megtenni.

A rövidítéseket illetően ajánlatos a *Theologische Realenzyklopädie* (Berlin 1976) Abkürzungsverzeichnis c. két kötetét alapul venni. A magyarban már bevetté vált neveket idézzük magyarul (pl. Szent Ágoston, Aranyszájú Szent János). A *Biblica* folyóirat 70 (1989) számában

(577-594. o.) találjuk meg a héber és a görög szavak latin betűs átírásának szabályait.

A *Magyar Sionban* közölt cikkek hossza lehetőleg 10-20 A/5-ös oldal legyen. A 30 oldal feletti cikkeket esetleg részekre bontva közöljük.

A folyóirat csak a cikkhez feltétlenül szükséges és nyomtatásban jól érvényesülő fekete-fehér képet, ill. ábrát közöl.

Obsah

<i>János Székely – Ján Orosch</i> Maďarsko-slovenské historické zmierenie z roku 2006 pokračuje. Ťažkosti a znaky nádeje	3
<i>István Käfer</i> Národ a cirkev v slovensko-maďarských duchovných súvzťahoch	17
<i>Jozef Halcko</i> Donnerov Martin: Pol storočia mimo Dómu	33
 <i>Správy</i>	
Všeobecná proklamácia tridentského koncilu o rodine	49
<i>Miklós Beer</i> Idea mučeníctva	57
<i>Margit Beke</i> Biskup Zoltán Meszlényi v rokoch prenasledovania	60
<i>Eszter Kovács</i> Životopis Estery Forgáchovej, rod. Bossányiovej v Bohemia Sancta od Bohuslava Balbína	66
<i>Kinga Körmendy</i> Kto bol vlastníkom tzv. Bakóczovho breviára?	76
<i>János Szőke SDB</i> Biskupi mučeníci v štátoch Karpatskej kotliny	82
<i>Bence Tarján</i> Český pamflet o obliehaní „Kanýže“ roku 1601	89
<i>Pohl'ady</i>	99

<i>Autori príspevkov</i>	122
<i>Kronika</i>	124
Metodológia článkov časopisu Magyar Sion (Új folyam)	127

Contents

János Székely – Ján Orosch

The 2006 Hungarian-Slovak Historical Reconciliation Continues.
Difficulties and Signs of Hope 3

István Käfer

Nation and Church in the Slovak-Hungarian Intellectual Context 17

Jozef Hal'ko

Donner's Statue of St. Martin:
Half a Century Outside the Cathedral 33

Communications

The Trent Agreed Statement on the Family of the First
European Catholic-Orthodox Forum 49

Miklós Beer

The Concept of Martyrdom 57

Margit Beke

Bishop Zoltán Meszlényi in the Years of Persecution 60

Eszter Kovács

The Life of Eszter Bossányi, Wife of Miklós Forgách
in Bohuslav Balbín's Bohemia Sancta 66

Kinga Körmendy

Who Was the Possessor of the So-called Bakócz Breviary? 76

János Szőke SDB

Martyred Bishops of Our Times in the Carpathian Basin 82

Bence Tarján

A Czech Pamphlet on the 1601 Siege of Kanizsa 89

Review 99

<i>Authors of the Present Issue</i>	122
<i>Chronicle</i>	124
Methodology of Magyar Sion (Új folyam)	127